

TOTALNÍ
HISTORIE, KTERÁ BY NEMĚLA
VZPOMÍNKY TĚCH, KTERI



VZPOMÍNKY TĚCH, KTEŘI TO PROŽILI. 60 LET POTÉ

n Notd

GAZENI

T ZAPOMENUTA

ŽILI. 60 LET POTÉ

4. März 1944

Adolf Kimrowitz

S. 1775)

Sie haben sich

**Leviertel
zwölf!**

28

KOLLEKTIV AUTORÜ

leicht erkennt der Deutsche wieder den Sturm der Jahre 1918 wieder

TOTALNÍ NASAŽENÍ

HISTORIE, KTERÁ BY NEMĚLA BÝT ZAPOMENUTA
VZPOMÍNKY TĚCH, KTEŘÍ TO PROŽILI. 60 LET POTÉ

KOLEKTIV AUTORŮ

PRO TRVALOU PAMÁTKU NA VŠECHNY,
KTERÍ MUSELI OBĚTOVAT
SVÉ ŽIVOTY.

PRO VZPOMÍNKY A STÁLÁ PŘÁTELSTVÍ
DOSUD ŽIJÍCÍCH BÝVALÝCH
NUCENĚ NASAZENÝCH,

PRO ZAMYŠLENÍ VŠEM,
KTERÍ NEPROŽILI VÁLEČNÁ LÉTA
1939–1945...

KNIHA VZNIKLA S PŘÍSPĚNÍM ČESKÉ RADY PRO OBĚTI NACISMU, NADAČNÍHO FONDU,
ZA FINANČNÍ PODPORY MAGISTRÁTU MĚSTA BRNA
A ZA POMOCI SOCIÁLNÍHO NADAČNÍHO FONDU MĚSTA BRNA „DOMOVY POTŘEBNÝCH“

OBSAH

I. ÚVODEM NĚKOLIK SDĚLENÍ.....	6
<i>Ing. Arch. Vladimír Matoušek, CSc.</i>	
II. NUCENÉ PRÁCE PRO TŘETÍ ŘÍŠI: ČEŠI VE STUTTGARTU A OKOLÍ.....	8
<i>Michal Vít a Lukáš Vaverka</i>	
1. Úvod a cíl práce.....	8
2. Předválečné období – Svobodné Německo.....	9
3. Třetí říše.....	12
4. Druhá světová válka do zimy 1942–1943, spojenecké nálety.....	16
5. Historie nuceného nasazení.....	18
6. Proces odškodňování.....	27
7. Osobní příběhy.....	31
8. Závěr.....	35
9. Použité materiály.....	36
10. Poznámky.....	38
Zamyšlení nad problematikou nuceně nasazených.....	40
III. DONAWITZ – 1942–1944. FRAGMENT VZPOMÍNEK NA NUCENÉ PRACOVNÍ NASAZENÍ PSANÝCH PŘED 60 LETY.....	42
<i>Ing. Arch. Vladimír Matoušek, CSc.</i>	
1. ÚVOD.....	42
2. DONAWITZ – 1942–1944.....	44
3. MÍSTO DOSLOVU.....	75
4. POZNÁMKY.....	78
IV. VZPOMÍNKY TĚCH, KTEŘÍ BYLI TOTÁLNĚ NASAZENI V NĚMECKU.....	82
Svědectví o nuceném nasazení od března 1943 do dubna 1945.....	82
<i>MUDr. Rudolf Krátký</i>	
Vzpomínka chirurga.....	87
<i>MUDr. Jan Vojta</i>	
Vzpomínka hasiče.....	90
<i>Oldřich Bártek</i>	
Totální nasazení ročníku 1924.....	91
<i>Růžena Haraštová</i>	
O totálním nasazení jednoho z mnoha nasazených v roce 1924 a také něco málo o těch ostatních.....	92
<i>Ing. Jan Adam</i>	

Totální nasazení – beseda s německou mládeží.....	100
<i>Bohuslav Mičánek</i>	
Rok 1944.....	105
<i>Květuše Hrnčířová</i>	
Vzpomínka na útěky a skrývání.....	107
<i>Miloš Němec</i>	
Pětiminutové náhodné setkání změnilo celý můj život.....	108
<i>Tomáš Březa</i>	
Múzy si najdou místo všude – aneb tvorba v lágru.....	108
<i>Ing. Zdenko Čekal</i>	
Kytička z lágru Breslau 1943.....	111
<i>Božena Samsonová</i>	
Přátelství s Francouzi.....	112
<i>Ing. Jiří Hádek</i>	
V. VYPRÁVĚNÍ O NASAZENÍ ČESKÝCH STUDENTŮ PRŮMYSLOVÝCH ŠKOL V ORGANIZACI TECHNISCHE NOTHILFE ZA 2. SVĚTOVÉ VÁLKY.....	113
<i>Ing. Jaroslav Fišer, Dr. Ing. Adolf G. Pokorný, Ing. Jan Ziegler</i>	
Zveršované vzpomínky – minulosti hodinky.....	121
<i>Dr. Ing. Adolf G. Pokorný, CSc</i>	
Vzpomínka.....	122
<i>Ing. Miloslav Dočkal</i>	
Nástup.....	124
<i>Osvald Trávníček</i>	
Berlínská epizoda 1943–1944.....	125
<i>Ing. Jaroslav Sojka</i>	
Pečená kachna.....	126
<i>Jiří Soška</i>	
Berlínské vteřinky.....	127
<i>Vladimír Motal</i>	
VI. ZÁVĚR.....	128
VII. SEZNAM TABULEK A VYOBRAZENÍ.....	130

I. ÚVODEM NĚKOLIK SDĚLENÍ

Milí čtenáři,

máte v rukou publikaci, která se vám snaží přiblížit dnes již značně vzdálenou dobu druhé světové války a především s ní související nucené pracovní nasazení Čechů v tehdejší velkoněmecké říši a státech obsazených německými vojsky. Jako první byli pracovními úřady na nucenou práci prikazováni mladí lidé narození v letech 1918–1922, k nimž pak zvláště po vyhlášení totální války v únoru roku 1943 postupně přibývali hoši a již také dívky ročníků 1923–1924. Ti pak nebyli jako předchozí, nasazováni jen do průmyslových podniků a zemědělství, ale také na odklizení trosek a k nápravě škod po spojeneckých náletech, k protiletcecké ochraně a na samém konci války i k opevňovacím a zákopovým pracím.

Po obnově Československa, zejména za čtyřicetileté vlády komunistů, až na ojedinělé zmínky v tisku, oficiální místa o nuceném nasazení spíše mlčela. Neměla zřejmě zájem otevírat tuto ožehavou otázku, když sama rovněž omezovala občany v jejich nezadatelných právech a svobodách.

Německá spolková republika odškodnila po druhé světové válce bývalé vězně a nuceně nasazené, žijící v západní Evropě, Izraeli a Spojených státech amerických. Období studené války soupeřících mocností USA a SSSR však zabránilo, aby se odškodnění vztahovalo i na státy za někdejší železnou oponou. Tehdejší Německá demokratická republika nic podobného neplánovala. Odškodnění se u nás a v dalších bývalých komunistických zemích dočkal již jen zlomek vězňů a nuceně nasazených až po roce 2000, po sjednocení Německa, v našem případě v souvislosti s vytvořením Česko-německého fondu budoucnosti a rakouského Fondu usmíření. Celorepubliková organizace Svazu nuceně nasazených, po ukončení těchto akcí, zanikla.

Bývalí členové Svazu z Brna a okolí nepovažovali však peněžní částky, které obdrželi, za nezbytný důsledek přerušení svých občasných setkání a dohodli se na založení místního Sdružení nuceně nasazených v městě Brně. Dalším důvodem byla možnost určitého čerpání z většího finančního daru města Stuttgartu předaného družebnímu městu Brnu, což umožnilo Sdružení jeho současnou kulturně společenskou činnost. (Dar byl jistou reminiscencí na někdejší nucené práce hochů a dívek z Brna ve Stuttgartu). Na listopadové konferenci v roce 2004 si Sdružení, mimo jiné, dalo do svého programu vydání pamětí z válečného pracovního nasazení. Předloženou publikací se alespoň do jisté míry podařilo tento záměr uskutečnit.

Co nás však přivedlo k myšlence publikovat paměti o našich osudech za druhé světové války? Především bychom rádi přerušili mnohaleté mlčení a alespoň poněkud oživili povědomí o mladých lidech, kteří se před šedesáti lety stali jednou z řady obětí nacistické okupace naší vlasti. Hoši a dívky byli transportováni na příkázaná místa, kde je zpravidla čekala těžká a často nebezpečná práce, byli odsouzeni žít v lidsky nedůstojných podmínkách lágrů, navíc vystaveni nesvobodě a bezpráví.

S našimi paměťmi se obracíme zvláště k mládeži, která je svým věkem nejvíce vzdálena těmto událostem. Chceme jí připomenout své někdy i zdravím draze zaplacené zkušenosti, k nimž by již nikdy v budoucnu nemělo dojít. I když se obvykle dějinné události ve stejné podobě neopakují, není ani současný neklidný svět bezpečný před návraty různých forem extremismu. Zažili jsme v nedávné době etnické čistky v Jugoslávii, jsme svědky šíření idejí fundamentalistů, založených na nesnášenlivosti, mstě a nepřátelství... Mladá generace je spolutvůrcem své budoucnosti, a musí proto všem krajním a výstředním projevům, které již víckrát země tohoto světa přivedly do katastrofy, účinně čelit. Naše prožitky v době druhé světové války jsou před podceňováním a opomí-

jením těchto jevů dostatečným varováním.

Téma nasazení jsme přirozeně nemohli zpracovat uceleně, vyčerpávajícím způsobem. Pamětníků zbylo již poskrovnu a různé dokumenty, které jsme třeba dlouho opatrovali, se během mnoha let postupně poztrácely. Sdružení proto uvítalo obšírnou stať, iniciativně zpracovanou dvěma studenty gymnázia v Brně-Řečkovících. Tento příspěvek je vstupní částí publikace a pojednává jednak o nástupu Hitlera k moci, jednak o problematice nasazených obecně a v základních souvislostech.

Následující statě jsou spíše sborníkem osobitě pojatých příspěvků, zachycujících nejrůznější stránky tehdejšího života na příkázaných pracovištích a v lágrech. Tyto individuální vzpomínky se liší dobou svého zpracování. Líčí se zde dojmy, zážitky a příhody bezprostředně zachycené na místě v době války a také vzpomínky napsané v současné době, které jsou tedy zpětným pohledem na nucené nasazení po více než šedesáti letech.

Závěrem děkujeme pracovníkům Odboru sociální péče Magistrátu města Brna, kteří nejen vydatně pomáhají Sdružení nuceně nasazených v Brně při jeho kulturně společenských akcích; bez nich bychom sotva mohli dovést naši publikaci k vydání. Zvláště bychom chtěli poděkovat panu Mgr. Lubomíru Pelechovi, který nám umožnil ve své kanceláři řadu schůzek, činně se účastnil našich jednání a především nám pomohl uskutečnit vydání našich vzpomínek.

Za kolektiv autorů Vladimír Matoušek

II. NUCENÉ PRÁCE PRO TŘETÍ ŘÍŠI: ČEŠI VE STUTTGARTU A OKOLÍ

Autoři Michal Vít (1987) a Lukáš Vaverka (1988) jsou studenty Gymnázia Brno-Řečkovice. Navázali úspěšnou spolupráci s Dr. Donaldem Müllerem, ředitelem Stadtsarchiv Stuttgart, a se svojí prací o nuceně nasazených získali druhé místo v krajské přehlídce prací soutěže Středoškolská odborná činnost v roce 2006.

1. ÚVOD A CÍL PRÁCE

I když letos uplyne 61 let od konce druhé světové války, všechny aspekty tohoto období nebyly dosud podrobně zpracovány. Týká se to i problematiky nuceně nasazených, která byla dlouhou dobu opomíjena. Mělo to řadu důvodů, ať už to byla desetiletí bezpráví nebo obavy Německa z hospodářských následků řešení této otázky. Poté, co bylo v nedávné době dořešeno odškodňování za nucené práce, nastala konečně příhodná doba. Přitom máme nejvyšší čas. Lidé, kteří byli nuceně nasazení, mají všichni přes osmdesát let, dle některých zdrojů dnes žije už jen 8–9% bývalých nuceně nasazených.¹ Když dnes nezjistíme, co všechno prožili, proč byli nasazeni, jaké podmínky museli snášet, jak se cítili daleko od domova a v nejistotě, navždy ztratíme možnost dozvědět se více o této smutné kapitole lidských dějin. Snad tato práce vnese do problematiky nuceně nasazených důležité poznatky a pomůže vysvětlit některé nejasnosti.

CÍL PRÁCE

Cílem této práce není podat komplexní pohled na problematiku nucených prací. Vzhledem k rozdílnosti podmínek v jednotlivých případech to ani na rozsahu několika desítek stran není možné. Zaměřili jsme se na jednu konkrétní oblast, město Stuttgart, které je partnerským městem Brna, a jeho okolí.

Pokusili jsme se ale také popsat problematiku z obecného hlediska. Snažili jsme se najít příčiny nuceného nasazování i to, jak tento krok zapadal do ideologie národního socialismu. Zároveň jsme popsali situaci a historický vývoj v Německu i Československu.

METODIKA

Pro naši práci jsme kromě práce s písemnými prameny – odbornou literaturou, záznamy v Archivu města Brna a materiály ze stuttgartského městského archivu – použili metodu „oral history“. Setkali jsme se celkem se sedmi lidmi, kteří byli během války nasazeni na práce v Německu nebo Rakousku. Jejich vzpomínky jsme začlenili do textu. Na konci uvádíme pro přehlednost úplné příběhy čtyř z nich.

OBSAH PRÁCE

Práce je rozdělena na čtyři kapitoly. V první části se zabýváme příčinami rozpoutání druhé světové války a vzniku hospodářské situace, ve které bylo z německé strany nezbytné zaměstnat zahraniční pracovníky. Druhá část vysvětluje podstatu nucených prací a proč se nakonec přistoupilo

k tomuto řešení nedostatku pracovních sil. Popisuje se zde situace v okupovaných zemích, odkud byli lidé nasazováni, a průběh období nucených prací ve Stuttgartu a okolí. Ve třetí části popisujeme poválečný vývoj problematiky spojený především s odškodňováním a poslední kapitola je věnovaná osobním příběhům nuceně nasazených.

2. PŘEDVÁLEČNÉ NĚMECKO

Cílem této kapitoly je popsat společenskou, politickou a hospodářskou situaci v Německu v meziválečném období a vývoj počátečních fází druhé světové války. Je to nezbytné pro pochopení příčin nasazování obyvatel okolních zemí na práce v třetí říši, vyhlášení totální války a v neposlední řadě ochoty německého národa nechat se manipulovat v situaci, kdy porážka byla nevyhnutelná.

NĚMECKO NA PŘELOMU LET 1918 A 1919

Chceme-li zjistit příčiny nástupu Adolfa Hitlera do funkce říšského kancléře, musíme se vrátit na konec roku 1918. Dne 26. září 1918 požádal vrchní německý velitel Erich Ludendorff německou politickou reprezentaci o ukončení války. Než však byla spojencům oficiálně doručena žádost o příměří, došlo ke změně vlády (říšským kancléřem se stal Maxmilián, princ bádenský) i ústavy, protože Američané si jako podmínku stanovili, že vyjednávači musí zastupovat zájmy německých občanů. Následně byly podniknuty další kroky – německá vojska musela vyklidit obsazená území a musela ukončit ponorkovou válku.²

Dne 9. listopadu 1918 oznámil kancléř abdikaci císaře Viléma II. a předal funkci Friedrichu Ebertovi. Pod jeho vedením a za účasti levicových stran SPD a USPD byla vytvořena tzv. Rada lidových pověřenců a Říše se tím de facto změnila na republiku.³

VERSAILLESKÁ SMLOUVA

Od 18. ledna 1919 se v Paříži za účasti zástupců 32 zemí konala konference, která měla dohodnout uspořádání Evropy po 1. světové válce. Jejím výsledkem byla mírová smlouva s Německem, nazvaná podle místa podpisu Versailleská smlouva.⁴ I přes účast mnoha zemí byly mírové podmínky nakonec výsledkem jednání čtyř vítězných mocností – „Velké trojky“ a Itálie, které zastupovali francouzský ministerský předseda Georges Clemenceau, britský ministerský předseda David Lloyd George, prezident Spojených států Thomas Woodrow Wilson a italský ministerský předseda Giorgio Sonnino, občas se zapojilo Japonsko.⁵ Německá delegace, v čele s hrabětem Brockdorffem-Rantzauem, nebyla k jednáním vůbec připuštěna a byla seznámena s návrhem smlouvy až 7. května 1919. Z německé strany byla smlouva kvůli ponižujícím podmínkám (viz dále) okamžitě odmítnuta. Pod hrozbou obnovení války a totální porážky nakonec došlo 28. června 1919 k podpisu,⁶ což ale nahrálo německé pravicové opozici, která smlouvu označila jako kapitulaci a zradu národa. Versailleská smlouva poznamenala další historický vývoj Evropy a o 20 let později přispěla k rozpoutání 2. světové války.

POŽADAVKY VELMOCÍ

Největší požadavky na odškodnění měla Francie, která utrpěla značné ztráty, protože většina bojů se vedla na jejím území. Její snahy směřovaly k absolutnímu odzbrojení Německa a k získání prostředků na poválečnou obnovu. Dále požadovala návrat Alsaska-Lotrinska (Elsaß-Lothringen), vytvoření nárazníkového pásma v Porýní pod kontrolou spojeneckých vojáků a dohled nad průmyslovou výrobou Německa.⁷

Velká Británie se tradičně držela v pozadí. Lloyd George si však byl vědom nebezpečí francouzských požadavků, které by mohly situaci úplně obrátit a učinit z Francie supervelmoc. Na druhou stranu společně s Francií tvořil opozici proti USA.⁸

Idealistické postoje Woodrow Wilsona vycházely z jeho 14 bodů pro poválečnou obnovu Evropy, které přednesl Kongresu už v lednu 1918.⁹ Základním prosazovaným principem bylo právo národů na sebeurčení, tak jako tomu bylo v případě rozdělení Rakouska-Uherska.

MÍROVÉ PODMÍNKY, REPARACE

Německo se definitivně vzdalo dobytých území, které muselo vyklidit už před zahájením mírových jednání. Dále byla obnovena neutralita Belgického království (jeden ze čtrnácti Wilsonových bodů), odstoupena některá pohraniční územní okolním státům a ukončení všech mocenských i finančních zájmů v zámoří. Německo se muselo vzdát svých mimoevropských území¹⁰ a obchodní zájmy v Číně předat Japonsku. Společně s těmito odstoupenými územími se počet obyvatel Říše snížil o těžko uvěřitelných 7 milionů.¹¹ Německu byla uložena povinnost platit válečné reparace jako odškodnění za válečné ztráty. Západní břeh řeky Rýn byl na 15 let předán pod spojeneckou kontrolu s možností pozdější revize této lhůty.¹²

DŮSLEDKY SMLOUVY

Versailleská smlouva oficiálně vstoupila v platnost 20. ledna 1919, kdy byla ratifikována Společenstvím národů. Ve Francii a Británii panovala nespokojenost s výsledkem jednání, stejně tak jako v Německu. Armádní představitelé, kteří jednání iniciovali, ale nijak už do nich nezasahovali, totiž rozšiřovali řeči o „ráně dýkou do zad“ a „versailleském diktátu“, sám vrchní velitel Paul von Hindenburg na půdě parlamentu nepřímou podporou tento názor.¹³

Mírová smlouva mimo jiné přikazovala Německu rozpuštění armády. Nicméně mnoho příslušníků armádních sborů stále odmítalo přiznat porážku, a proto se armáda přeměnila na dobrovolnické sbory zvané Freikorps. Jejich úkolem byla například ochrana hranice s nově vzniklým sousedem – Polskem – nebo potlačování levicových pokusů o převrat. V roce 1923 pak došlo k obsazení Porýní (Rheinland) a Porúří (Ruhrgebiet) francouzskou armádou, což smlouva umožňovala.¹⁴

VÝMARSKÁ REPUBLIKA

Jako Výmarská republika (podle města Weimar, čes. Výmar) bývá označováno státní uspořádání v Německu mezi lety 1919 a 1930. Byl to první pokus o demokratickou vládu na území Německa. Již od počátku však měla republika těžkou existenci, protože si nesla těžké břímě v podobě váleč-

ných reparací a podstoupených ztrát. Negativní nálady podněcovali bývalí vrcholní představitelé armády, vesměs monarchisté, kteří doufali v obnovení císařství. Další významnou silou byli komunisté, podporovaní mnoha levicově smýšlejícími lidmi, zejména odbory a dělníky, které umírněná politika SPD neuspokojovala. Postupně sílily i řady příznivců nacionalistických stran, které na konci dvacátých let splynuly do jedné strany – NSDAP. Roku 1930, po smrti ministra zahraničních věcí Gustava Stresemanna, který byl ministrem ve všech vládách od roku 1923,¹⁵ byl vytvořen tzv. prezidentský režim, což znamenalo omezení některých prvků demokracie.¹⁶

I přes nelehké podmínky se během dvacátých let německý národ opět stal jednou z vedoucích sil vědeckého a kulturního života v Evropě. Ohromný rozmach techniky se projevil především v chemii a letectví. Z osobností kultury a vědy stačí uvést několik světově proslulých jmen – Albert Einstein, Paul Hindemith, Marlene Dietrich, Erich Remarque, bratři Mannové. Nacistický režim ale většinu známých osobností přiměl k emigraci. Nicméně německá věda a výzkum si i tak udržely velmi slušnou úroveň. Pan Mičánek k tomu říká:

„Po Versailleské smlouvě ztratili Němci všechny kolonie a zemědělskou půdu na východě. Měli zakázáno vyvážet své výrobky a dovážet potraviny ze zahraničí. Jejich chemici ale dokázali vyrábět máslo z uhlí a vymysleli umělou gumu. Oblečení se šilo z kopřiv a boty se vyráběly ze dřeva.“ (pozn. redakce: Němci koncem dvacátých let vyrobili z uhlí umělý tuk podobný margarínu. Máslo se tomu říkalo jen mezi lidmi. K výrobě látek se používala vlákna s kopřiv a boty nebyly ze dřeva, ale měly dřevěné podrážky.)

HINDENBURGOVA ÉRA, VZESTUP NÁRODNÍCH SOCIALISTŮ

Roku 1925 byl zvolen říšským prezidentem Paul von Hindenburg, úspěšný a oblíbený generál z první světové války. Získal podporu pravicových stran jako nástupce a pokračovatel Eberta. Zahraniční politika byla jednoznačně v režii Gustava Stresemanna, který například dosáhl přijetí Německa do Společenství národů.¹⁷

Obrat přišel v říjnu 1929. Jednak zemřel Stresemann, jednak začala světová hospodářská krize. Kvůli raketově rostoucí nezaměstnanosti a politické nestabilitě se Hindenburg rozhodl využít svých pravomocí a jmenoval Heinricha Brüninga říšským kancléřem bez vědomí parlamentu. Brüning sestavil vládu z odborníků napříč celým politickým spektrem a kroky jeho vlády byly nezávislé na politických frakcích v říšském sněmu. Od léta 1930 začala vláda vydávat zákony pomocí tzv. nouzových nařízení, které mohl říšský prezident vydávat i proti vůli parlamentu.¹⁸ Na podzim se pak konaly volby, ve kterých nečekaně stouply preference NSDAP a Adolf Hitler se stal regulérním politickým partnerem. Ke krizi ve vztahu Brüning-Hindenburg došlo po prezidentských volbách roku 1932. Novým kancléřem se stal Franz von Papen.¹⁹

V červenci 1932 se konaly parlamentní volby a Hitlerova strana NSDAP tentokrát přesvědčivě zvítězila. Výsledkem ale byla patová situace, takže byly na podzim vypsány další volby. NSDAP opět nezískala většinu a částečně i ztratila, a tak Hindenburg určil kancléřem nestraníka Schleichera. Po tomto neúspěšném pokusu dal na radu svých přátel, zejména von Pappena, a 30. ledna 1933 se vlády ujal Adolf Hitler, Hindenburgův úhlavní nepřítel.²⁰ Záměrem bylo vtáhnout NSDAP do vlády, aby se její politické postoje umírnily. „Za války se říkalo, že ve třicátých letech měl Hitler podporu 90% obyvatel,“ vzpomíná pan Mičánek.

3. TŘETÍ ŘÍŠE

Jako třetí říše bývá označováno státní zřízení v Německu mezi lety 1933 a 1945. Totalita se v Německu formovala postupně, prvním krokem bylo jmenování předsedy NSDAP Adolfa Hitlera říšským kancléřem. V jeho vládě zasedali jen dva národní socialisté – Wilhelm Frick a Hermann Göring – a osm konzervativních politiků. Z formálního hlediska se jednalo o další vládu v rámci prezidentského režimu. Po požáru Říšského sněmu na konci února, kterého Hitler využil k zakázání komunistů, se konaly další volby. Když NSDAP opět nezískala většinu, rozhodl se Hitler, tak jako tomu bylo později častokrát, ke změně taktiky a místo toho, aby vládl pomocí říšského sněmu proti prezidentovi, začal vládnout s pomocí prezidenta. V březnu 1933 vstoupil v platnost tzv. Zmocňovací zákon, který vkládal Hitlerovi v podstatě neomezenou moc. Vláda totiž podle něj mohla samovolně vydávat nové zákony i měnit ústavu. Postupně byly podniknuty kroky k odstranění posledních zbytků demokracie jako např. zákaz SPD a rozpuštění ostatních stran.

Pro první léta třetí říše jsou charakteristické politické intriky, např. již zmíněný požár Říšského sněmu, které vedly k postupné likvidaci politických odpůrců, často i ve vlastních řadách.

NÁRODNÍ SOCIALISMUS

Národní socialismus je označení Hitlerovy ideologie, formulované v jeho knize *Mein Kampf*, kterou napsal, když byl vězněn za pokus o převrat.²¹ Hlavním cílem tohoto směru byla likvidace židovských spoluobčanů, dále „bolševiků“ (tzn. levicově smýšlejících občanů), a národů „neárijského původu“. Takto byly obecně označovány všechny národy kromě germánských, v praxi hlavně Slované. Západoevropské státy měly být satelity Německa nebo přímo jeho součástí. Tyto postoje hlásal Hitler již od roku 1919, kdy zformoval stranu *Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei* (NSDAP) = Národně socialistická německá dělnická strana.²² I přesto průmyslníci a lidé s významným společenským postavením, kteří tuto stranu podporovali, nebrali tento záměr příliš vážně. Útlak Židů probíhal až do „Křišťálové noci“ roku 1938 většinou bez zjevného násilí. V tomto mezidobí byly schváleny mj. Norimberské zákony, které odepíraly Židům občanská práva, příkazovaly úředníkům doložit „árijský původ“ a zakazovaly sňatky Němců s Židy.²³ To vše ale byla jen společenská diskriminace. Fyzická likvidace Židů byla zahájena křišťálovou nocí a vyvrcholila po konferenci ve Wansee (= městská část na západním okraji Berlína u Postupimi) roku 1942, kde byl vytvořen přesný postup „konečného řešení židovské otázky“. Výsledkem cílené likvidace židovského obyvatelstva Německa a východní Evropy bylo vyvraždění několika milionů lidí a emigrace dalších milionů do USA.²⁴ „Hitlerovi stoupenci věřili, že německý národ je vyššího, ‘árijského’ typu a je nadřazen ostatním. Nejdříve začali likvidací mužů, žen i dětí židovského původu,“ říká paní Samsonová.

Neméně důležitým bodem národně socialistické politiky bylo vytvoření „životního prostoru“ na východě. „Hitler chtěl ‚Lebensraum‘ pro svou ‚rasu‘,“ dodává paní Samsonová. Nejprve se snažil spojit s Polskem proti Sovětskému svazu. Nabízel výměnu bývalých říšských území za část Ukrajiny. Poláci odmítli, a tak Hitler zvolil odlišnou taktiku. Nejprve připojil k Německu Rakousko a po částech Československo.²⁵ V srpnu 1939 podepsal dohodu se Stalinem o čtvrtém rozdělení Polska, i když smlouva s Japonskem mu to nedovolovala.²⁶

Klíčovým prvkem byly i každoroční sjezdy pořádané v Norimberku (Nürnberg) od roku 1927. Sjezdy provázely velké ceremonie a oslavy připomínající bohoslužbu. Hitler se takto snažil navázat

na tradici říšských sněmů Svaté říše římské. Jejich význam značně stoupl po roce 1933, kdy bylo jejich konání pevně stanoveno na první polovinu září a byly přejmenovány na „Dny říšské strany německého národa“ (Reichsparteitage des deutschen Volkes). Zde je přehled sjezdů do roku 1939, který může posloužit i jako přehled významných událostí předcházejících válce:²⁷

Tabulka 1.: Přehled normiberských sjezdů NSDAP v letech 1933 až 1939 resp. 1938:

Rok	Název	Události
1933	Reichsparteitag des Sieges (sjezd vítězství)	U příležitosti převzetí vlády
1934	Reichsparteitag der Einheit und Stärke (sjezd jednoty a síly)	Vznik filmu „Triumf vůle“ od režie Leni Riefenstahlové
1935	Reichsparteitag der Freiheit (sjezd svobody)	U příležitosti obnovení branné povinnosti a popření Versailleské smlouvy, vyhlášení Norimberských zákonů ²⁸
1936	Reichsparteitag der Ehre (sjezd cti)	„Obnovení německé cti“ – vpád říšských vojsk do demilitarizovaného Porýní
1937	Reichsparteitag der Arbeit (sjezd práce)	Vyhlášení boje proti nezaměstnanosti
1938	Reichsparteitag Großdeutschland (velkoněmecký sjezd)	Oslava anexe Rakouska a obnovení německého impéria
1939	Reichsparteitag des Friedens (sjezd míru)	Odvolán kvůli napadení Polska, měl demonstrovat mírové cíle NSDAP ²⁹

KLÍČOVÉ SLOŽKY TŘETÍ ŘÍŠE

Pro chod národně-socialistické totality byly nezbytné následující čtyři organizace. Jejich význam se v průběhu doby měnil, stejně jako jejich úkoly a poslání. Důvodem proč všechny přetrvaly i po převzetí moci roku 1933 byla snaha NSDAP tvořit paralelní orgány se státní správou.³⁰ Do jejich výčtu zařazujeme i německé odbory, které nedosahovaly takového významu, ale mají vztah k problematice nuceně nasazených.

STURMABTEILUNG (SA)

SA je nejstarší složkou národně-socialistické organizace. Název Sturmabteilung lze do češtiny přeložit jako útočná divize, pro jejich typické uniformy byli příslušníci této organizace přezdívaní „hnědé košile“.³¹ Předchůdcem SA byly malé úderné vojenské jednotky, které se na jaře 1918 pokusily o poslední marný obrat ve válce. Z jejich příslušníků, po válce vesměs hospodských povalečů, vytvořil Hitler roku 1920 skupinu „bodyguardů“,³² kteří měli chránit schůze NSDAP před komunistickými provokatéry. Pod vedením Ernsta Röhma se SA proměnila v několikatisícovou organizaci, jejíž příslušníci napadali socialisty a účastnili se pouličních bojů. Po nástupu Hitlera do funkce říšského kancléře doufali představitelé SA, že nahradí Reichswehr. Čelní představitelé NSDAP však vnímali Röhma jako velkého konkurenta. Během tzv. „Noci dlouhých nožů“ proto byla SA rozprášena.³³ Dlouhou dobu pak hrála okrajovou roli a plného bojového nasazení se dočkala až na sklonku války.

WEHRMACHT

Wehrmacht (= branná moc) vznikl roku 1935 reorganizací Reichswehru. Hitler jakožto vrchní velitel armády potřeboval získat podporu generálů, a proto obnovil brannou povinnost a veřejně deklaroval možnost východní války a „dobytní nového životního prostoru na východě“. Tím zcela otevřeně vystoupil proti Versailleské smlouvě. Pod vedením Hermanna Göringa bylo vytvořeno letectvo (Luftwaffe). Roku 1936 byla branná povinnost doplněna o dvouletou povinnou vojenskou službu. Na začátku války měl Wehrmacht celkem více než 3 miliony příslušníků.³⁴ Celkem v letech 1934 až 1945 prošlo armádou 18,2 milionů vojáků, z nichž zhruba 5,3 milionů padlo v bojích a 11 milionů bylo zajato.³⁵ I Wehrmacht ale zajal miliony cizích vojáků, se kterými se zacházelo značně krutým způsobem. Právě se zajatci je spojena první vzpomínka pana Kunčáka v jeho příspěvku v listu Svaz nuceně nasazených: „Hned při stěhování na ubikaci v Hundsfeldu jsme potkali transport zarostlých, otrhaných válečných zajatců. Doslova živé mrtvolky, hlídané a hnané neurvalými německými vojáky.“³⁶

SCHUTZSTAFFEL (SS)

Zatímco SA byla nacistickým ekvivalentem armády, organizace SS byla elitní jednotka, alternativa jakoby policie. Původně však vznikla jako Hitlerova tělesná stráž, inspirovaná pretoriánskými gardami v antickém Římě. SS vznikla v roce 1925 jako odnož SA. V té době měla 280 členů. Vzestup nastal roku 1929, kdy byl vedením pověřen Heinrich Himmler. Na konci roku 1933 už měla organizace 209 tisíc členů.³⁷ Organizace se rozšiřovala neuvěřitelnou rychlostí a s tím se rozšiřovalo i její pole působnosti. Na počátku třetí říše byla jen politickou policií, ale postupně se do její kompetence dostaly všechny klíčové aktivity totalitního zřízení. Himmler a jeho věrný spolupracovník Reinhard Heydrich byl velmi loajální člen strany, a proto byl pověřen exekucí SA, stejně jako likvidací Židů a nakonec i vypracováním „konečného řešení“. Právě kvůli tomuto poslání zřídil Himmler roku 1933 první koncentrační tábor v Dachau u Mnichova.³⁸ Dále za tímto účelem vznikly pracovní a likvidační tábory, zejména v obsazené části Polska, a elitní vojenské jednotky Waffen-SS. Roku 1936 byla říšská policie sloučena s SS a současně vznikla tajná policie označovaná zkratkou gestapo.

HITLERJUGEND (HJ), BUND DEUTSCHER MÄDCHEN (BDM)

Hitler nechal vytvořit tuto mládežnickou organizaci, aby vychoval budoucí generaci německého národa podle ideologie národního socialismu.³⁹ Původně se jednalo o mládežnickou odnož SA,⁴⁰ která se později osamostatnila a po vzoru skautských a církevních organizací nabízela mládeži prázdninové tábory. Další náplní byla různá cvičení sloužící k zlepšení fyzické zdatnosti ale také vzdělávací kroužky.⁴¹ Roku 1936 byla HJ prohlášena za státní organizaci a členství v ní se stalo povinným. Od roku 1943 pak byli členové této organizace nasazováni k vojenským úkolům, později dokonce i na frontě.⁴² Doplnkem HJ, který se orientoval především na chlapce a mužskou mládež, byl BDM. V něm byly organizovány dívky a starší děvčata, obsahem a zaměřením činnosti byl shodný s HJ.

V roce 1934 byla uzákoněna pracovní povinnost pro studenty. Využita byla síť táborů dobrovolných pracovníků, která existovala od první světové války a po hospodářské krizi nabyla na významu. 26. června 1935 byla pak vyhlášena plošná povinnost pracovat půl roku pro stát, která se vztahovala na všechny mladé lidi ve věku 18 až 25 let. K tomuto účelu byla vytvořena Říšská pracovní služba (RAD = Reichsarbeitsdienst).⁴³ Její členové pracovali jen za ubytování a stravu. Výsledkem těchto akcí byl prudký rozvoj infrastruktury, např. stavba dálnic a průmyslových zařízení, a pokles nezaměstnanosti. S blížící se válkou se začala Říšská pracovní fronta podílet i na budování zbrojního průmyslu, hlavně dělostřeleckého a leteckého.⁴⁴

Německá pracovní fronta (DAF = Deutsche Arbeitsfront) vznikla v květnu 1933 po násilném rozpuštění odborů. Všichni jejich členové byli převedeni na tuto organizaci. V roce 1942 tedy měla pracovní fronta 25 milionů členů.⁴⁵ Tato instituce také oficiálně zastupovala zájmy nuceně nasazených, ale její podpora byla minimální.⁴⁶ Například pan Mičánek mohl v Köthenu zpočátku bydlet v podnájmu, který mu zajistila Deutsche Arbeitsfront. Když se ale do města přijeli ukrýt civilisté postižení náletem na Berlín, museli nuceně nasazení své byty uvolnit a jít do lágru. Deutsche Arbeitsfront se jich pak už nezastala.

Nuceně nasazení pak byli občas posíláni i ke skupině s tajným názvem „Organisation L“.⁴⁷ Byla to zkratka pro tzv. Luftschutz (= letecká ochrana), která se starala o budování leteckých krytů pro civilní obyvatelstvo a o odklizení trosk po spojeneckých náletech.⁴⁸

EVROPA A HITLER VE TŘICÁTÝCH LETECH

(autorem této části je pan Vladimír Matoušek)

Zprvu utajované a později již neskrývané vyzbrojování a další rychlé územní zisky říše, dosažené téměř bez jediného výstřelu, umožnily Hitlerovi do značné míry tehdejší vedoucí evropské mocnosti – Velká Británie a Francie a jejich nedostatek vůle k radikálnějšímu zásahu.

Angličané, ještě v době kdy, se Hitler stal kancléřem, snad ukolébáni jeho mírovými projevy, požadovali dokonce po Francouzích, aby snížili počet svých branných sil z 640 000 na 400 000 a tím zajistili mír v Evropě. Začátkem politiky ústupků byla dohoda, která umožňovala vybudovat Německu námořní flotilu o velikosti 35 % britského loďstva a dokonce rovnováhu v ponorkách. S tím samozřejmě nesouhlasili Francouzi. Tyto neshody umožnili Hitlerovi roku 1936 obsazení Porýní a jeho opětovnou militarizaci.

Italské napadení Habeše, občanská válka ve Španělsku a také pokračující čínsko-japonský konflikt zesílily rozporné zájmy evropských států. Hitler tuto situaci narůstajících konfliktů a rozporuplných zájmů využil k dalšímu zvýšení zbrojení a posílení vojenských aliancí. 1. listopadu 1936 vznikla osa Berlín – Řím a o něco později byl s Japonskem podepsán pakt proti Kominterně, k němuž se pak připojila Itálie a další státy.

K shovívavému postoji evropských mocností k vyzbrojení Německa přispívaly také obavy z šíření komunismu. Hitler přece sám často opakoval, že kdyby zanikla v Německu NSDAP, přibude 10 milionů komunistů. Britský ministerský předseda Chamberlain si zřejmě neuvědomoval, že nacisté představují bezprostřednější hrozbu než sovětský, v té době čistkami vojensky oslabený komunismus. Pouze jeden z mála britských politiků Winston Churchill bral Hitlerovy hrozby popsane

v knize Mein Kampf vážně. Jeho varovné projevy nenacházely však až téměř do okupace Československa odezvu.

Koncem roku 1937 Hitler rozhodnul, že nastal čas územních výbojů, propustil nesouhlasící generály a v březnu 1938 obsadila německá armáda Rakousko, celkem bez vážnějších protestů evropských mocností. Politika „usmiřování“ (appeasement) dosáhla svého vrcholu na mnichovské konferenci 29. – 30. září 1938, kdy Hitler dosáhl odstoupení Sudet a britským a francouzským diplomatům tak způsobil úplnou porážku. Ztráta toho území s řetězem vybudovaných pevností a vyřazení 40 divizí, které patřily v Evropě k nejlépe vyzbrojeným, znamenaly citelnou ztrátu v nadcházejícím konfliktu.

Když pak 15. března 1939 Hitler okupoval českou část okleštěné republiky, o níž se s posměchem vyjadřoval jako o „rest Tschechei“ a den nato ji jako protektorát začlenil do říše, získal tím také rozsáhlý vojenský průmysl. Za týden po okupaci českých zemí došlo k obsazení litevského Memelu (Klajpeda) a 28. března vypověděl Hitler smlouvu o neútočení s Polskem. Na rozbití československého státu se také podíleli ostatní sousedé. Poláci mohli se souhlasem Němců anektovat Těšínsko a Maďari část Slovenska a Podkarpatskou Rus. V Rumunsku a v Chorvatsku posílila fašistická hnutí.

22. května 1939 došlo k uzavření tzv. „ocelového paktu“ mezi Německem a Itálií. Mussolini zahájil invazi do Albánie a Hitler začal připravovat nové dělení Polska, kde žila rovněž značná německá menšina (Poznaňsko). Nadto mu Polsko překázelo na cestě ke zničení bolševismu a získání nového osidlovacího prostoru na východě. Hitler požádal Stalina 20. května o přijetí zahraničního ministra von Ribbentropa v Kremlu a již o tři dny později se v Moskvě slavil pro oba diktátory výhodný pakt o neútočení a zároveň o rozdělení Polska a sfér vlivů ve východní Evropě. 1. září německá armáda napadla Polsko a tím začal bezmála 6 let trvající konflikt – II. světová válka.

4. DRUHÁ SVĚTOVÁ VÁLKA DO ZIMY 1942–1943, SPOJENECKÉ NÁLETY

V Německu dlouho očekávaná válka vypukla 1. září 1939. Francie a Velká Británie, jejichž vlády již dříve deklarovaly ochranu polské suverenity, vyhlásily Německu formálně válku, ale do bojů aktivně nezasáhly. Wehrmacht taktikou bleskové války (Blitzkrieg) v součinnosti s Rudou armádou dobyl polský stát během necelého měsíce. Na území, které podle dohody Stalina s Hitlerem připadlo Německu, začala vlna násilí zaměřená na Židy i Poláky. Západní velmoci stále zůstávaly stranou. Až v dubnu 1940 se pokusila Velká Británie obsadit Norsko, aby měla kontrolu nad Severním mořem. Německo však bylo rychlejší a téměř bez bojů získalo nejen území Norska, ale i Dánska.

V květnu přišla na řadu blesková válka proti Francii. Německo obsadilo Nizozemí a opět tak jako v 1. světové válce narušilo neutralitu Belgie a odsud vpadlo do Francie. Rychlým útokem se podařilo rozdělit spojenecká vojska. Na východní straně byla již v červnu obsazena Paříž, na západě byli spojenci rychle zatlačeni k moři. Díky zdařené evakuaci z Dunkerque se mnoho vojáků zachránilo, ale za cenu ztráty veškeré vojenské techniky. Hitler nabídl v jednom ze svých projevů mír a spojení s Británií, ale nový britský předseda vlády Winston Churchill nebyl nakloněn jakémukoliv vyjednávání. Proto byla v září zahájena letecká bitva o Británii. I když německé nálety způsobovaly značné ztráty na majetku i životech, úspěšnost útoků byla mizivá a ukončení akcí v květnu 1941 znamenalo otevřené přiznání neúspěchu a odložení plánů na invazi.

V dubnu 1941 byla podniknuta další blesková válka, tentokrát proti Jugoslávii a Řecku. Cílem bylo

uvolnit tyl německým spojencům Itálii, Maďarsku, Rumunsku a Bulharsku pro plánované otevření východní fronty. Tzv. Plán Barbarossa byl zahájen v červnu. Hitler nedbal rad svých generálů, kteří radili odložit útok na jaro následujícího roku, a ujal se velení sám. Počáteční rychlý postup, který skončil na západním okraji Moskvy, byl v prosinci zastaven krutou zimou. Německé jednotky nebyly schopny boje, zatímco Sověti se chystali na jarní ofenzívu. Na konci roku 1942 se Němci dostali na jihu ještě dále než rok předtím. Bitva o Stalingrad však byla pro Wehrmacht krutou porážkou a iniciativu převzali Rusové. Německá vojska pak už jen ustupovala.

Osudovou chybou pak bylo vyhlášení války USA po napadení Pearl Harbouru Japonci. Německo nedocenilo možnosti Američanů a vtáhlo do evropské války zemi, která ji rozhodla.⁴⁹

V návaznosti na spojeneckou dohodu o boji do úplné kapitulace byly na konci roku 1942 podniknuty první nálety na okupovaná území. Zpočátku docházelo k náletům v noci a zaměřovaly se především na objekty vojenského průmyslu. S blížícím se koncem války ale jejich intenzita sílila. Byly prováděny prakticky v jakoukoliv denní dobu a nevyhýbaly se ani civilním cílům. Každé průmyslové město v Německu bylo postiženo. Nálety byly provázené rozsáhlými požáry, které vznikaly po dopadu zápalných náloží z fosforu.⁵⁰ Odstrašující připomínkou je zcela zbytečné zničení města Drážďan na konci ledna 1945, ke kterému došlo na základě nesprávných informací od tajných služeb. Pan Karel Ziegler říká, že jeho babička, která žila nedaleko Světlé pod Ještědem, často vzpomínala, jak viděla požáry v Drážďanech z půdy statku.⁵¹

HOSPODÁŘSKÁ SITUACE V NĚMECKU 1918–1943

Již během první světové války bylo válečné hospodářství financováno pomocí úvěrů.⁵² To se podepsalo na poklesu hodnoty říšské marky, který se po skončení války kvůli poválečné obnově ještě zrychlil. Rychlost tzv. hyperinflace⁵³ dokumentuje následující tabulka:⁵⁴

Tabulka 2: Inflace říšské marky vůči americkému dolaru od počátku 1. světové války do reformu 1923.

Datum	Hodnota 1 USD	Datum	Hodnota 1 USD
VII. 1914	4,20 RM	I. 1923	17 972 RM
VII. 1919	14,00 RM	VIII. 1923	4 620 455 RM
I. 1922	191,80 RM	15. IX. 1923	4 200 000 000 RM

Centrální banka situaci ještě komplikovala výhodnými půjčkami, které pomohly průmyslníkům rozšířit jejich majetek a střední vrstvy naopak přivedly na mizinu.⁵⁵

Dne 15. listopadu 1923 vláda provedla měnovou reformu a vydala tzv. rentovou marku (odpovídala 1 bilionu říšských marek), která byla kryta půjčkou bank, průmyslu a zemědělců.⁵⁶ Situace se zlepšila díky aktivitě amerických investorů. Ti v průběhu dvacátých let investovali do Německa celkem přes 1,5 miliardy dolarů.⁵⁷ Americký koncern General Motors například zakoupil výrobce automobilů Adam Opel AG, automobilka Ford založila v Německu pobočku, Standard Oil, patřící rodině Rockefellerů, vstoupil do IG Farben,⁵⁸ firmy, která později nechvalně proslula vývojem plynu cyklon B.⁵⁹ Německé hospodářství díky tomu zažívalo období růstu a bylo schopné platit reparace. Tyto aktivity pokračovaly i ve válečném období. Standard Oil se stal dokonce klíčovým dodavatelem paliv.

Hospodářská krize zasáhla i Německo. Nezaměstnanost prudce rostla a situace byla těžko zvládnutelná. NSDAP se sice podařilo situaci stabilizovat tak, že v roce 1936 výroba poprvé překročila úroveň roku 1929.⁶⁰ Bylo to ovšem za cenu pracovní povinnosti, částečného centrálního plánování a přeorientování průmyslu na zbrojní výrobu. Roku 1943 proto říšský ministr propagandy Joseph Goebbels vyhlásil program totální války⁶¹ – boj do posledního muže a prodloužení pracovní doby na 12 až 16 hodin denně. Německý národ se nechal poměrně snadno zmanipulovat, protože západní velmoci krátce předtím deklarovaly, že budou válčit až do bezpodmínečné kapitulace Německa.⁶²

5. HISTORIE NUCENÉHO NASAZENÍ

Nucené nasazení jako zvláštní druh práce, který je podle definice vymezen takto: „Práce pouze v závislosti na svém původu, bez možnosti rozvázat pracovní poměr, práce nedobrovolná a daleko od domova a hlavně tato práce znamená hluboký zásah do osobní svobody.“⁶³

KOŘENY NUCENÉHO NASAZENÍ

Musíme si uvědomit, že nucené nasazení nebyl německý výmysl z konce třicátých let. Samotná práce z donucení má kořeny například v Americe v 18. a 19. století. „Vynálezcem“ plánovaného a záměrného využívání nuceného nasazení, které později převzali Němci, můžeme bez ostychu nazvat J. V. Stalina. Sovětský svaz od počátku své existence a od třicátých let v masovém měřítku nasazoval do této kategorie nelidské práce nejen vlastní lid, ale také cizince. Němci tento nápad přejali a zdokonalili ho. Už během první světové války se Německo rozhodlo k deportaci asi 400 000 Poláků⁶⁴ (zvláště postiženi byli Židé). V Německu byli určeni k vykonávání prací hlavně v zemědělství. Dá se tedy už hovořit o nuceném nasazení. Poláci nebyli ovšem jediným postiženým národem. Další byli Belgičané, kteří měli v té době vlastní neutrální stát. Deportace 60 000 belgických občanů vyvolala v mezinárodním společenství a mezi Belgičany velkou nevoli, proto byla roku 1917 ukončena. Je zajímavé, že i během Výmarské republiky (1919–1933) byl počet cizinců pracujících v Německu vcelku vysoký. Po ovládnutí moci Adolfem Hitlerem a jeho NSDAP počet zahraničních pracovníků ještě stoupl. Pobývali sice v Německu dobrovolně, ale velký počet z nich byl z ideologických důvodů postupně přinucen vykonávat jen určité práce. Z této části cizinců se tedy stali nuceně nasazení pracovníci.

PODMÍNKY PRO VZNIK NUCENÉHO NASAZENÍ

Tehdejší pojetí německé ekonomiky bylo spojením sociálního darwinismu a teorie ekonoma Thomase R. Malthuse.⁶⁵ Hlavní idejí tohoto ekonomického směru bylo, že potravinová základna bouřlivě se rozvíjejícího státu nemůže držet krok s růstem obyvatelstva, a proto musí expandovat za hranice svého území. Cizinci v Německu se dostávali do stále horších pozic, protože byli čím dál více chápáni jako služebníci Německa. Ve skutečnosti však byla hospodářská politika Německa plná kompromisů. Zpočátku byli podnikatelé Hitlerovi trnem v oku, ale později Hitler pochopil, že bez nich by nebyl zajištěn chod státu. Od konce hospodářské krize zažívalo Německo silný ekonomický růst díky své expanzivní politice. To způsobilo, že při vrcholu německé ekonomiky v roce 1939 byl v Německu nedostatek pracovníků. Od tohoto roku až do roku 1941–2 přicházeli

do Německa pracovat dobrovolníci, zvláště z obsazených zemí (také od nás).⁶⁶ Na začátku války byly v NSDAP dva názorové tábory. Himmler zastával zdrženlivý postoj k zahraničním pracovníkům (obával se sabotáží), ale nakonec zvítězili pragmatikové, kteří tvrdili, že čím větší nasazení, tím lépe pro válečné hospodářství.⁶⁷ Zde můžeme nalézt začátky organizovaného nuceného nasazení. S postupem času byly z důvodů vysoké poptávky nasazení také váleční zajatci a od roku 1944 i Židé.⁶⁸ V zemích, které byly spojenci Německa za války (Slovensko, Rumunsko aj.), probíhaly náborové akce.

DRUHY NUCENÉHO NASAZENÍ

Koordinaci měl ve třetí říši na starosti oddaný Hitlerův stoupenec Fritz Sauckel, který byl do této funkce jmenován Hitlerem v březnu roku 1942.

Než situace dospěla k samotnému organizovanému využití nuceného nasazení, prošel tento proces následujícími stupni:

- a) prostý nábor – nabírání dobrovolníků ve městech, zejména dělníků,
- b) nábor se zásadním ovlivněním existenčních podmínek,
- c) odvod celých ročníků z nařízení místní státní správy (v protektorátu to byl ročník 1924) a deportace nasazených do Německa.

Tyto tři fáze probíhaly souběžně nebo každá zvlášť, záleželo na tvrdosti okupačního režimu. Obecně lze říci, že v okupovaných územích, kde byl buď zřízen protektorát anebo komisariát, nebo které byly přímo přičleněny k Velkoněmecké říši, bylo obyvatelstvo vystaveno větším represím, než v zemích „jen“ obsazených, jako byly Francie, Belgie, Nizozemsko, Řecko, Dánsko, Norsko.⁶⁹

JEDNOTLIVÉ STÁTY OVLIVNĚNÉ NUCENÝM NASAZENÍM

POLSKO

Polsko bylo na začátku války v obtížné situaci. Německo je obsadilo již 1. září 1939. Zajetí polští vojáci byli odvezeni do Německa (asi 300 000 tisíc), kde byli suspendováni a bylo s nimi nakládáno jako s civilním obyvatelstvem. Generální guvernér Frank, který měl Polsko na starosti, byl velmi tvrdý v otázce nuceného nasazení. Zpočátku byl do Německa posílán opravdu každý. Jestliže nebyly naplněny kvóty, byli odvezeni i lidé jdoucí po ulici. Pro Němce také pracovali v ghettech statisíce Židů. Celkový počet nuceně nasazených Poláků včetně Židů byl asi 1 600 000.⁷⁰

DÁNSKO

Dánsko bylo obsazeno společně s Norskem na počátku roku 1940, ale formálně zůstalo samostatným státem. Mělo totiž pro Němce strategický význam pro spojení s Norskem. Dánové se nechávali zaměstnávat dobrovolně (jeden z důvodů byla vysoká nezaměstnanost). Pro Německo pracovalo vlastně i okolo 6000 osob, které byly odeslány do koncentračních táborů v Německu. Celkový počet pracovníků byl přibližně 80 000.⁷¹

NORSKO

Na rozdíl od Dánska kladlo Norsko při obsazování Němci odpor. Norsko bylo jediný obsazený stát, kam Němci importovali pracovníky, a to díky nerostnému bohatství a hliníkovému průmyslu. Na norské ročníky 1921 až 1923 byla sice vypsána konskripce, ale ta nepřinesla téměř žádný úspěch. Do Norska byli zavléčeni hlavně sovětští a polští zajatci, ale i partyzáni z Chorvatska a Srbska. Celkový počet dovlečených pracovníků byl asi 102 000. Několik Čechů nuceně pracovalo v norských dolech.⁷²

NIZOZEMÍ

Dne 10. května 1940 přepadla německá vojska Nizozemí a z Nizozemí se stal komisariát. Nizozemci se zpočátku do Německa nijak nehrnuli, poněvadž v rodné zemi bylo práce dostatek. Teprve po zavření mnohých továren v roce 1943 byli obyvatelé nuceni pro práci v Německu. Bylo přistoupeno až ke konskripci ročníků 1922 až 1924. Úplné totální nasazení zavedl v roce 1944 Joseph Goebbels, který nebral žádné ohledy. Celkově bylo nasazeno asi 450 000 až 500 000 osob.⁷³

BELGIE

Stejně jako Nizozemí i Belgie byla napadena Němci začátkem května roku 1940, ale odolávala až do konce května. Němci si po zkušenostech z první války dávali větší pozor na nasazování Belgičanů a kladli větší důraz na dobrovolný odchod do Německa. Konala se sice konskripce ročníků 1920 až 1924, ale nebyla úspěšná. Celkový počet pracovníků v Německu byl 350 000 až 400 000, z toho asi polovina odešla dobrovolně.⁷⁴

FRANCIE

Francie uzavřela mír s Německem na konci června 1940 a území bylo rozděleno mezi Německo a Itálii. Střed a jih Francie byl spravován proněmeckou vládou se sídlem ve městě Vichy v čele s maršálem Henrim Petainem. Pracovníci v Německu byli ze 2/3 civilní a zbytek byli vojenští zajatci a nuceně odvedení. Celkový počet pracujících Francouzů byl asi 1,05 mil.⁷⁵

JUGOSLÁVIE

Jugoslávské království bylo v dubnu 1941 anektováno okolními proněmeckými státy. V Chorvatsku byla vytvořena papírově samostatná vláda, která závisela na Němcích. Podle uzavřené dohody bylo do Německa posláno asi 50 000 pracovníků a z nechorvatského území pracovalo v Německu 100 000 pracovníků zejména v zemědělství a v hornictví.⁷⁶

ŘECKO

Říjen 1940 znamenal pro Řecko obsazení území Itálie a z menší části Němci a Bulhary (pozn. redakce: některé prameny uvádějí, že k obsazení Řecka došlo až po německém útoku v dubnu 1941).

Podobě jako Norsko i Řecko bylo pro Němce zajímavé zejména díky svému nerostnému bohatství. To znamenalo, že do Říše bylo nuceno odejít asi jen 35 000, z čehož byla většina dobrovolníků.⁷⁷

SOVĚTSKÝ SVAZ

Když Němci začali válčit na východní frontě, počítali s bleskovou akcí. To, že se spletli, pochopili již v roce 1941. Pracovníci nuceně odvezení do Německa a váleční zajatci měli ze všech nasazených národů nejhorší podmínky. Na okupovaném území trpěli lidé hladem a těžkou prací pro německou armádu, ale také pro export do Německa, jako byl např. nucený vývoz zemědělských produktů z Ukrajiny. Celkový počet pracovníků nasazených v Německu byl asi 3,1 milionu.⁷⁸

ITÁLIE

Fašistická Itálie byla od počátku války na straně Německa, proto byl pro Němce přísun italských pracovníků vcelku hladký. Zpočátku tímto způsobem řešila Itálie problém s vysokou nezaměstnaností. Po obsazení Itálie spojenci roku 1943 se pozice italských pracovníků změnila. Byli považováni téměř za zajatce Německa. Ustupující wehrmacht deportoval do Německa zbylé italské vojenské jednotky. Celkový počet pracujících Italů v Německu byl asi 1 milion.⁷⁹

MAĎARSKO

Maďarsko se již roku 1938 přihlásilo jako spojenec Německa, a proto také vydalo příslušné zákony. Pracovníci odcházeli do Německa výhradně dobrovolně. Jiné to bylo u maďarských Židů. Ti byli zejména v roce 1944 deportováni do koncentračních táborů a díky potřebě pracovní síly, byli mnozí z nich nasazeni na práci v Rakousku. Celkový počet dobrovolných pracovníků pro Německo byl asi 45 000 osob, ale počet deportovaných Židů byl až 500 000.⁸⁰

OSTATNÍ STÁTY

Zbylé státy účastníci se válečného konfliktu neposkytovaly nijak velký počet pracovníků v Německu. Během války pracovalo v Německu na 30 000 Bulharů, asi 10 000 Rumunů a pouze 1000 Španělů. Dalším státem překvapivě bylo neutrální Švýcarsko. Během války pracovalo v Německu asi 17 000 Švýcarů. Velkou skupinu tvořili britští a později i američtí váleční zajatci. Největší počet byl roku 1945, kdy bylo Německem zajato 102 000 osob. Němci byli s nasazováním těchto zajatců velmi opatrní a v tomto případě dodržovali Ženevskou konvenci o válečných zajatcích, mimo jiné i jejich nenasazování do válečné produkce. Paradoxně byly jejich životní podmínky lepší než samotných pracujících Němců, a to díky balíkům z domova a podpoře Červeného kříže.⁸¹

Životní podmínky všech pracujících v Německu nebyly stejné. Rozdíly způsoboval hlavně ideologický přístup k jednotlivým národům. V době národního socialismu se ocitli v nejhorší situaci Židé a Slované a pak až národy ze zbytku Evropy. Během války se tento stav ještě vyostřil. Kromě programového vyhlazování Židů si Němci dali záležet hlavně na likvidaci sovětských zajatců a východoslovanských národů celkově. Polsko nebylo pro Německo atraktivní z hlediska průmyslu. Československo bylo až do roku 1939 jediným ryze demokratickým státem ve střední Evropě s vy-

soce vyvinutým průmyslem. To byl hlavní důvod, proč mělo Německo v době protektorátu o české dělníky (nasazované do továren) takový zájem. K národům, které vystupovaly během války jako spojenci Německa, se přistupovalo docela slušně a platy za práci v Německu byly mnohde vyšší než platy ve vlasti. Hůře na tom byli váleční zajatci a pracovníci ze západní Evropy, dále pak Češi, Poláci a Sověti. Z existenčního hlediska na tom byli nejhůře Židé.

SITUACE V PROTEKTORÁTU ČECHY A MORAVA

Po obsazení Československa se podařilo Němcům získat dobrovolně pro práci v Německu 52 000 Čechů.⁸² Velký počet českých dělníků se hlásil na práci do Německa již v roce 1939. Němci slibovali slušné podmínky a hlavně pro Čechy zajímavou mzdu. Češi byli nasazeni na těžkou práci v továrnách a v lomech. To vedlo k tomu, že se do protektorátu dostaly informace o pracovních podmínkách a tím pádem počet dobrovolníků razantně poklesl. Na počátku roku 1942 byl v Německu velký nedostatek pracovních sil, což vedlo ke stanovování kvót. První nucené nasazení se týkalo 100 000 obyvatel.⁸³ Postupem času se podmínky ztěžovaly a zlom nastal v roce 1941, kdy se na místo říšského protektora dostal Reinhard Heydrich (úřad převzal po nemocném protektoru von Neurathovi), který byl velmi tvrdý v postoji k Čechům. Češi byli v Říši zčásti chápáni jako „rasově méněcenní“ kvůli slovanské složce v krvi.⁸⁴ Reinhard Heydrich však prosazoval germanizaci až 60% českého obyvatelstva.

Po atentátu na R. Heydricha byly obětovány pro práci v Německu ročníky 1918 až 1922 a 1924. Nucená práce ročníku 1924 se na rozdíl od ostatních zemí týkala i žen. V době vyhlášení nuceného nasazení v protektorátu prudce vzrostl počet sňatků a dokonce i porodů. Češi byli nasazováni v první polovině války většinou do Říše (Berlín, Slezsko a Horní a Dolní Rakousy) a po roce 1943 byli téměř všichni nasazováni do protektorátu Čechy a Morava. Sem se postupně přesouvaly některé významné letecké podniky. V Čechách to byla firma Junkers (Praha, Semily aj.) a na Moravě (Brno, Kuřim) to byly firmy Flugmotorwerke Ostmark původem z Wiener Neustadtu nebo Klöcker Flugmotorwerke původem z Hamburku.⁸⁵ Osoby, které byly nasazeny do těchto podniků, byly posílány na tzv. půlroční přeškolení do Německa a poté se měly vrátit již jako odborníci na letecké motory. Tato doba se ale obvykle prodlužovala. V Německu po obětování výše uvedených ročníků pracovalo přibližně (dobrovolně i nedobrovolně) 640 000 Čechů.⁸⁶ Slováci byli v jiné situaci než Češi, jelikož měli vlastní stát a Slovensko v tehdejší době nedisponovalo ani zdaleka srovnatelným průmyslem jako Čechy a Morava. To způsobovalo, že Slováci odcházeli do Německa na dobrovolnou práci hlavně do zemědělství. Celkový počet Slováků v Německu se pohyboval kolem 100 000.⁸⁷

SITUACE V BRNĚ

Střed města Brna mělo v době vzniku ČSR velmi významnou německou menšinu. Roku 1919 byl poměr českého a německého obyvatelstva ve prospěch českého upraven připojením okrajových českých měst (Královo Pole a Husovice) a obcí, které byly dříve samostatné (jedná se téměř o všechny dnešní okrajové části Brna). Za nacistické okupace mělo být Brno centrem germanizace Moravy.⁸⁸ Brno bylo v době protektorátu velmi významným městem jak po stránce průmyslové (Zbrojovka), tak i po stránce administrativní. V době války bylo totiž stále zemským městem moravským. Z Brna bylo na nucenou práci odvedeno přibližně 30 000 až 40 000 mužů a žen.⁸⁹

Do Německa, Rakouska a Slezska byli posíláni pracovníci hlavně v první polovině války, tedy do roku 1942–3. Během roku 1943 bylo některým příkázáno půlroční přeškolení v leteckých závodech např. ve Vídni, Berlíně, Lipsku, Stuttgartu aj. a poté se měli vrátit zpět do protektorátu. Obyvatelé, kteří byli nasazeni v roce 1943 a 1944, odcházeli na práci převážně v rámci protektorátu a mnoho z nich bylo nasazeno do Brna (viz příloha).⁹⁰ Češi byli nasazováni zejména do průmyslu na těžkou práci. Ti, kteří byli posláni na venkov, vykonávali práci v zemědělství (pokud nebyli posláni přímo do nějaké venkovské továrny). U žen se nacházejí případy, že byly poslány do Německa jako služebné do rodin.⁹¹

PRŮBĚH NASAZENÍ A ŽIVOTNÍ PODMÍNKY

Bylo mnoho způsobů, jak se bez vlastního přičinění dostat do Německa na nucené práce. Gestapo si v době protektorátu nebralo žádné servítky s tím, koho pošle do Německa. Když v roce 1942 začal být nedostatek dobrovolných pracovníků, přešlo se k nuceným odvodům.⁹² Městským úřadům byla nařízena kvóta počtu osob, které budou nasazeny. Přistupovalo se také k bezdůvodnému zatýkání při různých příležitostech (zejména v kavárnách, divadlech, kinech aj.).⁹³ Výjimkou nebylo ani udavačství. Mnoho Čechů se tak dostalo do Německa opravdu bez vlastního přičinění.

Nejsmutnějším příkladem je obětování celého ročníku 1924 tehdejšími prezidentem Emilem Háchou.⁹⁴ Během této vlny odvodů byli nasazeni nejenom muži, ale také ženy, zatímco dříve to byli jen muži. Mladým lidem byl většinou doručen domů příkazovací výměr nebo byli povoláni na četnickou stanici. Byly i případy, kdy lidem nebylo dovoleno si vzít ani osobní věci a byli odvezeni přímo na sběrné stanoviště.⁹⁵ V příkazu se dověděli, kam a kdy se mají dostavit. Většinou to byla nádraží ve větších městech (Brno, Jihlava, Žďár nad Sázavou aj.).⁹⁶ Odtud byli odvezeni v první polovině války do Říše, v druhé polovině na místa v protektorátu nebo na zákopové práce do Rakouska. Místo určení se samotní nuceně nasazení mnohde dozvěděli až v cílové stanici. Jak pan Böhmler dodává:

„Ve Zlíně měl náš vlak šest vagónů. Věděli jsme, že jedeme do Rakouska, ale nikdo nevěděl kam. Postupně se během cesty odpojovaly vagóny a ten náš byl jako poslední. Zjistili jsme, že jsme ve Štýrském Hradci (Graz).“

Nasazení byli často převáženi ve vagónech pro dobytek a cesta byla strastiplná. Vždy při příjezdu do Německa museli projít desinfekční lázní (při návratu domů tuto proceduru ale nikdy nevykonávali).⁹⁷ To však ještě netušili, co je čeká. Na nádražích byli rozděleni do jednotlivých podniků v okolí. Zpočátku si někteří nuceně nasazení mohli vybrat práci, kterou chtěli. To bylo v roce 1944 zrušeno.⁹⁸ Češi byli většinou nasazováni do továren jako dělníci a byli důsledně odděleni od Němců. Práce byla tvrdá, pracovalo se většinou na dvanáctihodinové směny od 6 do 18 hodin a od 18 do 6 hodin.⁹⁹ Přestávky byly na dvanáctihodinové směně 2 až 3. Občas dozorcí nuceně nasazené bili, jelikož nedokončili nesplnitelné pracovní úkoly. Osmihodinové směny byly spíše výjimkou. Denní a noční směny se střídaly po týdnu. K tomu paní Samsonová dodává:

„Ty noční směny byly hrozné. Ke konci směny člověk byl tak unavený, že usínal kdekoli. Museli jsme si dávat pozor na dozorce, protože kdyby nás našli, tak by nás tvrdě potrestali. Naši chlapci nás nechali občas se trochu prospat během šichty a dávali pozor, jestli někdo nejde.“

V továrnách pracovali muži i ženy na stejné práci. Jen výjimečně byli nasazení posláni na nějakou odbornou práci. Pár Čechů pracovalo ve výrobě nových zbraní. Vždy měli za úkol vyrobit jen jednu

součástku, nikdy nevěděli, do čeho nebo k čemu se bude používat. Němci se báli sabotáží, kterých se mnohdy dopouštěli nejen Češi. Ženy neměly žádné úlevy. Na těžkých strojích vykonávaly fyzicky velmi náročnou práci například i patnáctileté dívky.

Mzda za práci byla mizerná. Uvádíme příklad mzdy u firmy Daimler-Benz ve Stuttgartu: týdenní mzda byla 2 RM a za měsíc maximálně 18 RM.¹⁰⁰ Tento údaj se týká především pracovníků z Polska a SSSR, řada Čechů měl vzhledem ke svému pracovnímu zařazení lepší finanční podmínky. Ale pomocný německý pracovník měl hodinovou mzdu 1,5 RM.

Ubytování bylo příšerné a velmi rozdílné. Zpočátku měli někteří možnost bydlet v podnájmu, ale po neúspěchu bleskové války byli přemístěni do lágrů. Dále se bydlelo v tělocvičnách, různých sálech a dokonce i ve stodolách.¹⁰¹ Téměř všechny podniky měly postavené své vlastní lágry. Ty ale byly někdy vzdáleny až skoro hodinu od továrny, a proto museli nuceně nasazení tuto cestu vykonávat denně, a to za každého počasí. Lágry byly pouze z dřevěných prken a uvnitř byla jedna malá kamínka. V létě bylo v lágrech horko a v zimě hrozná zima. Topení si do kamínek museli shánět sami. Někteří se občas odvážili jít na lup uhlí, ale bylo to nebezpečné. Kdyby je Němci chytli, mohli být ihned posláni do koncentračních táborů.¹⁰² Většinou spali muži a ženy zvlášť (a to i podle národností), ale byly i případy, kdy celé rodiny spaly dohromady.¹⁰³ Spalo se na prýcnách v několika patrech. Například ve Stuttgartu byly lágry pro 500 lidí. Ty byly rozděleny do místností pro 20 osob. Všechny lágry byly samozřejmě obehnané plotem. Ke spaní se dostávalo prostěradlo, polštář a deka. V ubytovnách byly katastrofální hygienické podmínky. Nejčastějším problémem byly štenice, které byly doslova všude. Dalším problémem byly choroby. Jelikož byl počet lékařů pro nuceně nasazené velmi malý (např. jeden doktor na 5000 osob o zubaři ani nemluvě), nemoci se šířily snadno. Častou chorobou byla úplavice, na kterou zemřelo nemálo lidí. Shánění léku bylo zcela nemyslitelné.

Strava byla ubohá na to, jak těžkou vykonávali práci. K obědu v továrně byla nejčastěji řepná polévka a brambory,¹⁰⁴ jen zřídka plavaly v polévce kousky masa. Večeře byla v lágru – k jídlu byl jen chléb.¹⁰⁵ S přicházející frontou jídlo začalo být velmi jednotvárné a téměř beze změn. Pokud byla možnost, nasazení ve svém volnu (v neděli) pracovali u sedláků, aby si mohli přilepšit na stravě. Z našetřených peněz si však zřídka kdy mohli něco koupit. Nasazení měli velmi omezený pohyb. Poláci nosili na svém oblečení písmeno „P“, což znamenalo Pole, tedy Polák. To bylo pro ně velmi ponižující.¹⁰⁶ Ve městech, kde pracovali nasazení, byla i za války sice různá kulturní střediska, ale tam neměli přístup. Nebylo-li nasazených hodně, bydleli v lágrech nebo v jiných ubytovnách společně s pracovníky z jiných národů, většinou s Poláky. Všichni však měli přísný zákaz komunikovat s válečnými zajatci zejména ze Sovětského svazu. Zákaz se netýkal jen hovoru, ale i darování kousku jídla. Kdo tento zákaz porušil, byl zastřelen nebo poslán do koncentračního tábora. Paní Samsonová a pan Mičánek k tomu dodávají:

„Bylo hrozné vidět přes plot ty prázdné tváře zajatců z Ruska. Nemohli jsme jim ani nic podstrčit. Ale občas se to podařilo. Kdyby nás přistihli dozorcí, byli bychom zastřeleni.“

„Když jsem je poprvé uviděl, nevěřil jsem svým očím. Pracovali bosí v obrovském mrazu. Kopali jámu pro kabel do továrny. Občas se mi podařilo podstrčit jim kus chleba. Později jsem byl upozorněn, že bych za to mohl být zabit.“

Jelikož nuceně nasazení pracovali v továrnách, které držely německý vojenský průmysl při životě, byly jejich továrny cílem pro západní bombardéry. Byly i případy, kdy bomby zabily několik Čechů nebo kdy střepiny poškodily dřevěné lágry, které nikdo neopravoval.¹⁰⁷ Při náletech se mnohde nemohli nuceně nasazení ani schovat do krytů, protože byly pouze pro Němce.¹⁰⁸

DALŠÍ MÍSTA NASAZOVÁNÍ ČECHŮ

Češi byli ke konci války nasazováni také na zákopové práce, a to zejména v okolí Vídně, Vídeňského Nového Města a Bratislavy. Asi od roku 1943 byli muži nasazováni do organizace „L“ neboli do Luftschutzu.¹⁰⁹ Jednalo se o zřizování protileteckých krytů pro obyvatelstvo a o odklizení trosek a nevybuchlých bomb po náletech. Tato práce byla velmi nebezpečná. Pracovní skupina byla vždy přivedena na místo ihned po náletu.

Nuceně nasazení měli také přísný zákaz sexuálních styků mezi sebou. Porušení předpisů bylo u nasazených trestáno smrtí před pracovní skupinou.¹¹⁰ Někteří nuceně nasazení měli možnost dovolené. Nejčastěji dostali volno, jestliže onemocněl někdo blízký z rodiny.¹¹¹ Ale ani to nebylo podmínkou. Na dovolenou nebylo možné ani pomyslet.

Návraty do domoviny byly náročné. O pracovníky se nikdo nestaral, vlaky obvykle nejezdily, koleje byly zničené... Proto návrat někdy trval i celé týdny. Podrobnější informace v osobních příbězích.

SHRNUTÍ NUCENÉHO NASAZENÍ

Otázka nuceného nasazení je složitá v tom, že se nedá generalizovat. Nemůžeme říci, že všichni měli stejné podmínky k ubytování, že měli stejně těžkou práci a že zacházení s nimi bylo na všech místech přibližně stejné. Z osobních příběhů vyplývá, že tomu tak v žádném případě není. Například někteří Češi byli posláni pouze na přeškolení do Německa, protože nebyli vyučení v průmyslových oborech. Toto přeškolení se ale změnilo na nefalšované nucené nasazení a do protektorátu se vrátili až na konci války. Rozdílů můžeme nalézt i v důvodu nasazení (ročník 1924, za trest, udáním, zadržení gestapem aj.). Proto jsou nejdůležitější osobní příběhy, které ukazují značnou rozdílnost. Výzkum našeho tématu prostřednictvím osobních vzpomínek získává velmi cenné informace, které žádné jiné prameny neobsahují. Osobní vyprávění se tak stává výrazem životní zkušenosti. Je to metoda práce, kterou využívají historikové a sociologové a kterou etnologové nazývají oral history.

ČEŠI VE STUTTGARTU A OTÁZKA NUCENÉHO NASAZENÍ V NĚMECKU

Město Stuttgart je v novodobé historii partnerským městem Brna a někteří nuceně nasazení byli do Stuttgartu posláni na práci. Proto jsme se rozhodli kontaktovat radnici s dotazy o situaci ve Stuttgartu během války a místa, kde nuceně nasazení pracovali. Nakonec se nám dostalo i mnoho informací týkající se poválečného Německa a názory na nucenou práci.

NASAZENÍ VE STUTTGARTU A JEJICH PODMÍNKY

V polovině roku 1944 pracovalo v celém Německu 5,7 mil. cizích pracovníků. Ve Stuttgartu to v této době bylo asi 30 000 zahraničních pracovníků z více jak 50 národů.¹¹² Pracovníci (i nuceně nasazení) byli ubytováni v lágrech, tělocvičnách, školách a i v hospodách. Z toho je patrné, nakolik se lišily životní podmínky. První komando polských pracovníků doješlo do Stuttgartu 1. listopadu 1939.¹¹³ Byli nasazení na zemědělské práce v okolí města. Několik pracovníků bylo nasazeno i do uklízení parků a jiných veřejných prostranství a v ochraně proti leteckým útokům. Za poplatek

2 RM byli nuceně nasazení „pronajmuti“ menším firmám. To bylo ale později zakázáno. Do roku 1941 byli nuceně nasazení posláni na práce letecké ochrany. Podmínky pro práci byly hrozné. Jeden stavbyvedoucí podal hlášení, že nemůže s pracovníky pracovat, protože nemají boty. Na Vánoce roku 1941 chtěl městský úřad věnovat každému pracovníkovi (pracující pro město) láhev vína, ale stranické orgány to zakázaly.¹¹⁴ Zlom ve vztahu k nuceně nasazeným nastal po neúspěchu bleskové války (tažení na Rusko). Zpočátku Německo postupovalo v obsazených územích způsobem vše zničujícím. Proto umřely hladem miliony Sovětů. Tento názor Němci ale velmi rychle přehodnotili. Na počátku roku 1942 se Němci rozhodli pro nasazení Sovětů za maximálně vykořisťujících podmínek. Do konce léta 1942 stoupl počet zahraničních pracovníků na 16 000. U Daimlera-Benz v Untertürkheimu na konci roku 1942 pracovalo 3655 nuceně nasazených a 479 válečných zajatců.¹¹⁵ Pracovníci byli ubytováni ve Stuttgartu ve Feuerbachu, Weilimdorfu, Zuffenhausenu, Möhringenu a pro firmu Bosch v Schlotweise.¹¹⁶ Mnoha místním lidem v okolí Stuttgartu vadilo nasazení pracovníků ze západní Evropy, protože byli formálně postaveni na stejnou úroveň jako Němci. Na radnici bylo zřízeno *Arbeitsseinsatz* (speciální oddělení pro zahraniční pracovníky – dobrovolníky, nuceně nasazené a zajatce).¹¹⁷ V průběhu války se zvyšovala poptávka po nuceně nasazených a doslova o ně probíhal boj a všichni pracovali pouze v průmyslu. V únoru 1943 bylo u města zaměstnáno 261 mužů a 113 žen.¹¹⁸ Ti pracovali také v technických službách, na kterých byl zbrojní průmysl závislý. U firmy Bosch pracovalo na konci roku 1942 přes 3400 zahraničních pracovníků. Většina z nich neměla téměř žádné vybavení, neměli boty a oblečení na zimu. Firma Daimler-Benz poskytla svým pracovníkům příslušné oděvy.¹¹⁹ To bylo ale v rozporu s nařízeními. Všichni nuceně nasazení byli označeni čísly a pod těmito čísly byli také oslovováni. Pracovníci neslovanského původu (Francouzi, Nizozemci, Italové aj.) dostávali příspěvky na volné dny. Od 1. září byla u firmy Daimler-Benz prodloužena pracovní doba z 66 na 72 hodin za týden. V této době bylo nasazování vězňů z koncentračních táborů stále častější. To svědčí o pokusu zvýšit produkci a už tak vyčerpaného průmyslu. Od začátku 1944 přicházely v rámci tzv. úklidových transportů do Říše celé rodiny. Proto lágry v dubnu 1944 zajišťovaly ubytování pro dalších asi 2000 lidí, z toho 531 dětí pod 14 let. V říjnu se uvádí číslo 1897, z toho dle oficiálních údajů 1538 práce schopných. Celkový počet nasazených v městské správě byl 5 598, z čehož bylo 686 osob (staří lidé a děti) neschopno pracovního nasazení. Zahraniční dělníci pocházejí ze 17 národů.¹²⁰ Tehdejší starosta Stuttgartu Strölin uvedl, že by se mělo se zahraničními dělníky zacházet spravedlivě a věcně, ale na druhé straně je třeba od nich požadovat výkon.¹²¹

SPOLEČENSKÉ KLIMA V NĚMECKU PO SKONČENÍ VÁLKY

Prameny, které by vedly ke zjištění informací o nuceně nasazených ve Stuttgartu, jsou z velké části zničeny a samotní Němci nechtějí (v některých regionech) moc otevírat tuto otázku. Mnoho dokumentů, které přežily konec války, bylo zničeno v šedesátých letech.¹²² V Německu po válce převládal trend zapomenutí nacistické historie. Některé dokumenty jsou uloženy v jednotlivých firmách např. Daimler-Benz nebo Bosch. Většina studií se zaměřovala na strukturu nasazení, nikoli na obsah. Zkoumali tedy organizaci práce a hierarchii a již se nezajímali o životní podmínky nasazených.¹²³ Po skončení války v roce 1945 došlo v Německu k odpolitizování a k zamlčování historických souvislostí. Nejen Stuttgart je v současné době před otázkou, jak uctít nuceně nasazené. Konkrétně ve Stuttgartu se v posledních letech věnují intenzivně tomuto tématu. Pan Müller (ředitel městského

archívu) ve své přednášce z roku 1999 uvedl:

„Mohli bychom na nynější volné ploše Schlotwiese, která slouží volnému času a kde se kdysi nacházely dva velké lágry, nebo v Zellerské a Nové Ostheimské škole, kde byli r. 1944 ubytováni nuceně nasazení, postavit s využitím historickým znalostí a tvůrčí kreativity velké kameny, které by sloužily jako památník. Také se mi zdá smysluplný návrh jednoho kolegy, aby se na zastávkách městské dráhy umístily tabule se stručnými věcnými informacemi.“

V současné době je již pomník vystavěn.

6. PROCES ODŠKODŇOVÁNÍ

POVÁLEČNÝ VÝVOJ

Situace bývalých nuceně nasazených po druhé světové válce nebyla nijak veselá. Po návratu domů (v Německu a Rakousku jich zůstalo jen minimální množství) žili dál své životy, jako by se nic nestalo. Vlády komunistických zemí, včetně NDR, se k nim otočily zády a Spolková republika Německo začala tuto otázku řešit až po nátlaku ze strany ostatních západoevropských zemí. Proto jakékoliv společné aktivity lidí, kteří byli poslání během války na nucené práce, byly až do roku 1990 vyloučeny. Stejně tak kompenzace obyvatel střední a východní Evropy je záležitostí zejména posledních několika let.

SLAZ NUCENĚ NASAZENÝCH

Na nucené práce bylo nasazeno asi 640 000 Čechů.¹²⁴ Z nich se zhruba 5000 buď nevrátilo, nebo zemřelo krátce po válce na následky nemoci, další 3 000 si odnesly trvalé následky.¹²⁵ Přesné údaje se už nikdy nepodaří zjistit ze dvou důvodů: jednak se po návratu nevedla žádná přesná evidence, jednak nastaly změny politické – jednu totalitu rychle vystřídala v r. 1948 druhá a o problematice nucených prací se dalších 40 let nehovořilo. Ani po roce 1968 se v tomto směru příliš nezměnilo. Komunistická diktatura u nás totiž překvapivě některé nacistické zločiny kryla a zamlčovala.

První sdružení lidí, kteří museli během války pracovat pro říši, vzniklo až po listopadu 1989. Dne 5. května 1990 byl v Moravských Budějovicích založen Svaz nuceně nasazených (= SNN), který měl 80 okresních organizací.¹²⁶ Členský příspěvek činil symbolických 60 Kč ročně.¹²⁷ Svaz zastupoval zájmy nuceně nasazených ve vztahu ke Spolkové republice Německo a zároveň pomáhal navazovat kontakty se starými kamarády. Pro vyplácení odškodnění z Česko-německého fondu budoucnosti SNN zajišťoval registraci požadavků. O odškodnění se přihlásilo 86 tisíc Čechů.¹²⁸ Členy Svazu bylo během jeho činnosti v letech 1990–2004 celkem 66 372 osob,¹²⁹ což představuje asi jen 10 % všech nuceně nasazených z území ČR. Nejvíce členů měl v roce 2001 (45 561). Následující tabulka ukazuje věkové rozložení členů:¹³⁰

Tabulka 3.: Podíl jednotlivých ročníků v členské základně Svazu nuceně nasazených:

Ročník	Podíl na počtu členů
1920 a starší	22,01%
1921	15,91%
1922	17,44%
1923	10,78%
1924	26,96%
1925 a mladší	6,90%

Vzhledem k tomu, že nucené práce postihly osoby narozené v poměrně krátkém časovém rozmezí, jsou údaje v tabulce reprezentativní.

Na konci roku 2004, poté co bylo dokončeno vyplácení odškodnění, ukončil předseda Svazu Karel Růžička jeho činnost na celostátní úrovni. Dnes fungují už jen některé okresní organizace, např. v Brně, kde se členové Svazu díky podpoře pana Lubomíra Pelecha z Magistrátu města Brna stále aktivně zapojují do veřejného života. Pořádají setkání, besedy zejména se studenty, podnikají společné výlety (např. do Terezína, Stuttgartu apod.), seznamují veřejnost s problematikou nasazení.

Dále existují menší organizace mající řádově jen desítky členů. Obvykle sdružují osoby nasazené v jedné továrně nebo v jednom městě. Nejaktivnější z těchto skupin jsou patrně „Flakaři“, kteří se scházejí každoročně v květnu. Z celkem 150 lidí nasazených na pracovišti wehrmachtu „Flakzeugamt I/VII München“ jich dnes žije už pouhých 27.¹³¹ Viz i kap. 6.5 o skupině Borsíci.

Důvody, proč byla celostátní organizace Svazu rozpuštěna, shrnuje pan Pelíšek: „Víte, mně už je osmdesát dva, a to je člověk rád, že má ženu a děti. Občas se nějaké akce zúčastním, ale pravidelně už se s nasazenými nestýkám. Akorát s bývalými spolužáky z gymnázia, kteří byli všichni nasazeni, chodíme na výlety po kopcích.“

ODŠKODŇOVÁNÍ V DOBĚ ROZDĚLENÉHO NĚMECKA DO ROKU 1990

Prvním pokusem o odškodnění ze strany Spolkové republiky Německo jakožto právního nástupce třetí říše byl tzv. odškodňovací zákon (Bundesentschädigungsgesetz), schválený Spolkovým sněmem v roce 1953.¹³² Zákon se vztahoval na všechny, kdo byli nuceni nedobrovolně pracovat v době národního socialismu a utrpěli tímto nařízením zdravotní nebo materiální újmu. Odškodnění se však týkalo jen lidí narozených v Německu, německé národnosti nebo žijících v Německu v době 2. světové války. Celkem jim bylo do roku 2000 vyplaceno 85 miliard německých marek.¹³³

Přístup k občanům ostatních zemí byl odlišný. Důvodem byl rozsah nucených prací (z 11 milionů zahraničních pracovníků v třetí říši bylo 80 – 95 % nuceně nasazených¹³⁴) a s tím spojené obavy Spolkové republiky Německo z finančního zatížení. Vláda deklarovala vůli tento problém řešit, zároveň však nechtěla vyplácet odškodnění Sovětskému svazu a jeho spojencům.¹³⁵ Západoevropské státy vystoupily s protestem, že byly vyloučeny z kompenzací svých občanů. Jedenácti válečným protivníkům třetí říše po vzájemných jednáních SRN vyplatila v průběhu let 1959 až 1964 finanční kompenzaci ve výši 876 milionů německých marek a ve stejném období obdrželo Rakousko ze stej-

ného důvodu 101 milion marek.¹³⁶ V roce 1975 pak byly dohodnuty vzájemné kompenzace důchodů mezi Německem a Polskem, které tak získalo 1,3 miliardy marek.¹³⁷

Na rozdíl od Spolkové republiky Německo odmítala Německá demokratická republika jakoukoliv zodpovědnost za nucené práce, a proto lidé, kteří byli nasazeni na jejím území, nemohli o nějakém druhu odškodnění až do dubna 1990 vůbec uvažovat.¹³⁸ Obdobný byl i přístup Československa ke svým občanům, kteří byli postiženi nucenými pracemi.

ODŠKODŇOVÁNÍ V BÝVÁLEM VÝCHODNÍM BLOKU

Po pádu železné opony zahájila SRN jednání se svými východními sousedy. Nová mezinárodní smlouva řešící důsledky 2. světové války v nově uspořádaném světě jí ukládala vyrovnat se i s bývalými satelity Sovětského svazu a s nově vzniklými zeměmi.¹³⁹

Po celá 90. léta se však realizovalo vyplácení podle dvoustranných dohod nebo v případech, na které se dala vztáhnout spolková legislativa z 50. let. Tímto způsobem bylo celkem vyplaceno střeoevropským a východoevropským státům 1,7 miliardy marek, z toho Česká republika získala 140 milionů.

V sílícím mezinárodním tlaku, reprezentovaném hlavně americkými právníky, vytvořily podniky a spolková vláda nadaci „Erinnerung, Verantwortung und Zukunft“ (Vzpomínka, zodpovědnost a budoucnost), která rozdělila své příspěvky na odškodnění mezi jednotlivé národní organizace. Rozdělení finančních prostředků znázorňuje následující tabulka:¹⁴⁰

Tabulka 4.: Odškodnění vyplácené nadací Erinnerung, Verantwortung und Zukunft:

Země	Zastupující organizace	Vyplaceno celk.	Počet příjemců	Na jednu osobu
Bělorusko 1	Porozumění a smíření	€ 344,3 mil.	129.000	€ 2670
Bělorusko 2	Porozumění a smíření	€ 323,6 mil.	120.000	€ 2700
Estonsko	Porozumění a smíření	€ 20,7 mil.	9.000	€ 2300
Polsko	Něm. – polské smíření	€ 972,8 mil.	483.000	€ 2015
ČR	Č-N fond budoucnosti	€ 209,0 mil.	76.000	€ 2750
Rusko 1	Porozumění a smíření	€ 366,6 mil.	240.000	€ 1530
Rusko 2	Porozumění a smíření	€ 329,2 mil.	215.000	€ 1530
Lotyšsko	Porozumění a smíření	€ 19,5 mil.	12.000	€ 1625
Litva	Porozumění a smíření	€ 15,2 mil.	11.000	€ 1380
Ukrajina	Porozumění a smíření	€ 865,0 mil.	472.000	€ 1832

Pozn.: zdvojené údaje pro Rusko a Bělorusko jsou uvedeny na internetových stránkách nadace „Erinnerung, Verantwortung und Zukunft“. Není zcela zřejmé, zda se jedná o tytéž osoby, proto uvádíme údaje odděleně a nikoliv v součtu.

Jak je vidět, občané České republiky obdrželi průměrně nejvyšší částky. Ale na druhé straně například Polsko již jednou získalo pro své občany kompenzaci. V tabulce navíc nejsou zahrnuty následující kompenzace, provedené na základě dvoustranných dohod:¹⁴¹

Tabulka 5.: Odškodnění vyplacené SRN v letech 1990–1998 na základě spolkové legislativy.

Země	Rok	Částka
Polsko	1991	500 mil. DM
Rusko	1993	400 mil. DM
Ukrajina	1993	400 mil. DM
Bělorusko	1993	200 mil. DM
Spojené státy	1995	3 mil. DM
Estonsko, Litva, Lotyšsko	1995/1996/1998	6 mil. DM
Česká republika	1997	140 mil. DM
Země bývalé Jugoslávie	1998	80 mil. DM

Pro hromadné odškodňování (tzn. po roce 1998) byla Spolkovým sněmem přijata kritéria nároku na kompenzaci:¹⁴² Do skupiny A byly zařazeny osoby, které z nějakého důvodu musely projít vězněním v koncentračním táboru. Do skupiny B byly zařazeny osoby odvedené mimo území své země podle státních hranic z roku 1937. Dodatečně pak byla vytvořena i kategorie C, kam mohly být zařazeny osoby, které nesplňovaly všechny podmínky pro zařazení do skupiny B – např. byly nasazeny z Protektorátu do Sudet nebo musely bydlet v lágru, i když byly nasazeny ve své vlastní zemi.

Rakousko stanovilo obdobná kritéria, avšak s tím rozdílem, že jednotlivé skupiny byly označeny R1 (otrocké práce), R2 (nucené práce v průmyslu, veřejné správě a zemědělství) a R3 (práce v zemědělství a domácnostech). Následující tabulka ukazuje, kolika občanům ČR bylo dle údajů Kanceláře pro oběti nacismu vyplaceno odškodné:

Tabulka 6.: Počet příjemců odškodnění v České republice podle kategorií.

Kategorie	Spolková republika Německo	Rakousko
A/R1	8.595	159
B/R2	38.497	10.629
C/R3	28.303	250
„jiná osobní újma“	193	
Celkem	75.395	11.038

Nesmíme zapomenout i na skutečnost, že Česko-německý fond budoucnosti vyplácel osobám spadajícím do kategorií A a B vždy nejvyšší možnou částku, tzn. 15 000 resp. 5 000 německých marek v české měně podle tehdejšího směnného kurzu.¹⁴³

Registraci žádostí prováděly v ČR okresní organizace Svazu nuceně nasazených. Aby byl nárok uznán, bylo třeba mít a předložit nějaký důkaz nuceného nasazení.

Pan Pelíšek k žádání o odškodnění vzpomíná: „Tady v Brně byla hrozná fronta. Navíc ti, co byli na vozíčku nebo chodili o berlích, měli různé přednosti... Jeden můj bývalý spolužák nepracoval v Reichu, stavěl tady za Tišnovem v hrozných podmínkách železniční tunely. Nakonec mu udělili výjimku a odškodné mu vyplatili.“

Pan Böhm k tomu dodává: „Ty částky, co vypláceli, byly směšné. Já jsem byl nasazený tři a půl roku. Kdyby mě řádně platili jako dělníka, vydělal bych si v té době víc, než jaké mi dali odškodnění.“

7. OSOBNÍ PŘÍBĚHY

V této části naší práce vycházíme z rozhovorů při osobních setkáních se členy brněnské organizace Svazu nuceně nasazených. Na tomto místě bychom chtěli poděkovat Boženě Samsonové z SNN, která nám pomohla tato setkání zorganizovat. Z lidí, kteří byli nasazení v okolí Stuttgartu, se nám podařilo kontaktovat pouze dvě osoby – paní Olgu Havlovou a pana Miloslava Pelíška; v evidenci brněnského SNN jsou ještě další tři osoby: jednu z nich se nepodařilo vůbec kontaktovat, pan Walter nedávno zemřel a paní Bergmanová je těžce nemocná. Rozhodli jsme se zařadit i příběhy dalších lidí, abychom tak ilustrovali to, že životní a pracovní podmínky nuceně nasazených byly případ od případu značně odlišné. Zároveň však tyto příběhy demonstrují i skutečnosti, které byly ve všech případech stejné – práce na směny, špatné životní podmínky a nedostatečná strava v lágrech, neuznání odborné vzdělání Čechů, kteří nebyli posíláni až na výjimky na odborné práce, ale většinou jako montážní dělníci.

MILOSLAV PELÍŠEK

Pan Pelíšek se narodil roku 1924, je tedy příslušníkem onoho „ročníku 24“, který nechal prezident Hácha na příkaz říšských úředníků celý poslat na nucené práce do Německa. Dva měsíce před maturitou přišel do školy pracovník pracovního úřadu s tím, že do dvou minut se mají přihlásit dva dobrovolníci, kteří pojedou pracovat do reichu. Samozřejmě že se nikdo nepřihlásil. Proto byli na nucené práce do Německa posláni všichni. Při zdravotní prohlídce neprošlo z 35 studentů osm nebo devět. Nejprve byl pan Pelíšek nasazen do Olomouce (pochází z Dolan od Olomouce) do slévárny. V lednu 1944 byla celá skupina odeslána do Německa. Přicestovali nejprve do Kolína nad Rýnem, kde byl připraven vlak a ten je odvezl do Eringshausenu nedaleko Frankfurtu nad Mohanem, do firmy Messerschmidt. Jeli německým vlakem a do každého kupé se nastupovalo zvlášť. Ve firmě Messerschmidt pracoval jen krátce, než byl nasazen do blízkosti Stuttgartu. Podmínky v dřevěném lágru v Eringshausenu byly velmi špatné. Nasazení pracovali v hrozně zimě bez pořádného vybavení a v hrůzostrašných hygienických podmínkách. Po městě se volně pohybovat nemohli. V Eringshausenu byla mzda mizerná a téměř všechnu ji posílal domů, protože maminka pana Pelíška byla vdova. Z protektorátu na oplátku dostával chléb.

V červnu 1944 byl pan Pelíšek přemístěn do obce Sinderfingen, malého městečka na okraji Stuttgartu. Pracoval zde v lisovně plechů firmy Daimler-Benz u frézy. Montážní prostor byl v podzemí. Podmínky byly o mnoho lepší než Eringshausenu. Dostávali potravinové lístky a také jídlo bylo pestřejší. Existovala i jednoduchá lékařská péče. Byla to velká továrna, kde pracovali i zajatci z řad francouzských a ruských vojáků. Na rozdíl od jiných případů, což je velmi neobvyklé, mu nikdo nezakazoval ani nebránil v kontaktu s nimi. Vedle továrny byl i protiletický kryt. Úrazy rukou byly kvůli velmi malé bezpečnosti práce téměř na denním pořádku. Všichni byli ubytováni v tělocvičně Hitlerjugend, která svůj účel již neplnila – příslušníci této organizace byli přemístěni k vojenským úkolům. V tělocvičně spalo celkem 90 lidí. Všichni byli Češi a pouze muži. Vždy se střídalo

45 na denní a 45 na noční směny. Tělocvična byla na kopci, takže do továrny museli denně docházet. V Sinderfingenu mohli nasazení – na rozdíl od Eringshausenu – chodit i do hospody. Do Stuttgartu se ale během celé války nedostal. O nedělích měli pracovníci volno a peníze, které za práci dostávali, mohli utrácet na vycházkách. Toho využívali k odpočinku nebo chodili navštěvovat ostatní Čechy. „Dokonce v jedné hospodě byl český sládek, takže jsme občas dostali trochu piva.“ Během léta 1944 byla továrna několikrát zasažena bombami a v září vybombardována úplně. Poté byli čeští nasazení posláni zpět do Prahy a odtud se skupina opět dostala do Olomouce. Pan Pelíšek musel ale jít znovu pracovat, neboť byla nařízena pracovní povinnost. Denně dojížděl do Prostějova, na začátku roku 1945 se dostal do Brodku u Přerova, kde opravovali plynové masky. Jak sám říká, „bylo to takové flikování, něco jsme museli dělat...“

OLGA HAVLOVÁ

Paní Havlová byla původně nasazena do továrny na letecké součástky ve Frankfurtu nad Mohanem. Po půl roce byla přemístěna do obdobného zařízení ve Winterbachu v okolí Stuttgartu. Zde nemusela pracovat ve výrobě, ale byla zaměstnána jako pomocnice v závodní kuchyni. V továrně pracovalo na směny asi 60 žen z Protektorátu, dále vězni z Polska, italští trestanci, ale také Němci. Všichni byli pod silným dozorem, velmi se dbalo na to, aby jednotlivé skupiny pracovníků nepřišly spolu do kontaktu. V kuchyni však měla paní Havlová poměrně slušné pracovní podmínky. Dokonce se každodenně stýkala se svými třemi německými kolegyněmi, se kterými se mohla běžně bavit.

KAREL BÖHM

Pan Böhm pochází z Valašska. O Vánocích 1941 byl poslán na práce do Rakouska. Nevěděl, kam konkrétně bude nasazen, ale byl spokojen s tím, že byl přidělen do Rakouska, protože se mezi lidmi říkalo, že tam jsou mnohem lepší podmínky než v Německu. Podle pana Böhma „Zacházení bylo lidské, a pokud se nejednalo o přesvědčeného národního socialistu, byl přístup dozorců vcelku vstřícný“.

Do Rakouska se dostal vlakovým transportem, který měl šest dobytčích vagónů. Během cesty se na zastávkách vagóny postupně odpojovaly. Pan Böhm dorazil až do cílové stanice – Štýrského Hradce (Graz). Lidé z transportu dostali práci v továrně na ocelové konstrukce tanků Steyr Daimler Puch. Byli rozděleni podle svých schopností a podle toho zařazeni na jednotlivé úseky. Továrna byla velká – měla tři haly, kde pracovalo v jedné směně 3 000 lidí současně, pracovalo se ve dvou směnách, od 6 do 18 hodin a od 18 do 6 hodin, v neděli bylo volno.

Ubytování bylo v lágru hned vedle továrny, asi 8 km od centra města. Bydlelo zde asi tři tisíce Čechů. Byli rozděleni do místnosti po 16 lidech. Budovy lágru byly plné štěnic, takže v létě raději spávali venku. Oplocený lágr byl bez vybavení, slamníky na spaní si musel každý udělat sám. V sousedním lágru byli ubytováni francouzští a italští zajatci, kontakt s nimi byl zakázán, ale Češi se často s nimi bavili při práci.

Po příjezdu šli všichni na čtrnáctidenní zaučování broušení. Kdo nerozuměl pokynům rakouských mistrů, často práci kazil a byl za to trestán. Při prvním prohřešku dostal důtku, při opakování chyb dostal nějaký jiný druh trestu. Nejvyšším trestem bylo umístění do tzv. Straflagru, odkud se

někteří již nevrátili živí.

Strava byla „válečná“ – hlavně brambory a řepa. Její kvalita se začala horšit s blížící se frontou. Když se do Rakouska začali na konci roku 1944 stahovat maďarští a rumunští vojáci, byly omezeny příděly i skladba potravin. O volných nedělích chodili pomáhat místním sedlákům na pole a do sadů. Vždy si tak přilepšili nějakým ovocem nebo zeleninou, kterou dostávali místo finanční odměny.

V Štýrském Hradci byly časté letecké poplachy, protože město leželo pod leteckým koridorem spojeneckých bombardérů. Ty startovaly z okolí Říma a létaly přes Dolní Rakousko a Moravu na průmyslová centra Slezska. Proto byly skutečné útoky na město poměrně vzácné. Při každém poplachu se nasazení chodili schovat do opevněné chodby, která sloužila jako kryt. Jednou se nestihli při náletu všichni ukrýt a 64 Čechů zemřelo. Byl uspořádán hromadný pohřeb. Pan Böhm se byl v roce 2002 na jejich hrob podívat. Byl tam vybudován pomník se jmény všech obětí. Celkově zde zemřelo během tří a půl roku asi 120 lidí z protektorátu.

Když bylo jasné, že se blíží konec války, zajistil si pan Böhm na konci března 1945 pomocí úplatků povolení k cestě ze Štýrského Hradce do Opavy. Vlakové spojení bylo komplikované. Běžné spoje vůbec nejezdily, strojvedoucí se vydávali na cestu, když zrovna nebyl nálet a byl dostatek uhlí. Většina vlaků byla nasazena na stahování vojáků z Maďarska, kteří utíkali před Rusy. Podařilo se mu dostat do Lince (Linz), kam dorazil těsně po náletu. Všichni lidé, kteří byli k dispozici, byli okamžitě nasazení na odklizení následků a likvidaci nevybuchlých bomb. Poté, co byl propuštěn, se vydal pěšky do Českých Budějovic. Zde nasedl na vlak a bez jakýchkoliv dalších komplikací dorazil 9. dubna 1945 po 11 dnech domů.

V devadesátých letech se přihlásil k vyplacení odškodného, ale s jeho výší není spokojen. Podle jeho tvrzení by si vydělal více, kdyby byl po celou dobu řádně placen za odvedenou práci, než kolik mu bylo nakonec vyplaceno.

BOHUSLAV MIČÁNEK

Pan Mičánek byl v posledním ročníku elektrotechnické průmyslové školy a jeden z jeho spolužáků řekl politický vtip, který zesměšňoval Hitlera. Bohužel to nezůstalo bez odezvy, protože někdo poslal udání na policii. Krátce nato přišlo gestapo a odvedlo ředitele školy a dva z učitelů. Podle názoru pana Mičánka to byl jeden z nových učitelů, kdo zařídil, aby byla celá třída odvedena na nucené práce do Německa. Dostali příkaz, aby se 15. července 1942 dostavili na pracovní úřad. Zde podstoupili lékařskou prohlídku, která se omezila jen na kontrolu hemeroidů, což bylo podle říšských úředníků jediné omezení bránící mladým lidem v práci. Často se však stávalo, že byli odvedeni i lidé, kteří hemeroidy trpěli.

Celá třída byla poslána do německé Desavy (Dessau). Zde byli rozděleni podle potřeb průmyslových závodů a pan Mičánek byl poslán do Köthenu, sasko-anhaltského města, ležícího 20 kilometrů jihozápadně od Desavy. V letech 1717–1723 zde žil Johan Sebastian Bach. Pan Mičánek pracoval v továrně na letecké motory Junkers. Firma Junkers byla poměrně velká. Hlavní závod v Desavě měl asi 20 000 zaměstnanců, závod v Köthenu měl zhruba 12 000 zaměstnanců, z toho 5 000 cizinců. Od dalších Čechů, kteří zde byli nasazení jako konstruktéři, se dozvěděl, že v této továrně probíhal i tajný vývoj proudových motorů. Oficiálně však o tom nikdo z nich nevěděl, protože dostávali za úkol zkonstruovat vždy jen jednu konkrétní součástku. Postupem doby však byl účel těchto úkolů jasný.

V továrně v Köthenu pracoval pan Mičánek zpočátku jako odborný pomocník v konstrukční kanceláři, s vývojem proudových motorů ale osobně nikdy nepřišel do kontaktu. Deutsche Arbeitsfront mu, stejně jako mnoha dalším nasazeným, obstarala bydlení v podnájmu. Tohoto komfortu si však mohl užívat jen asi tři měsíce. Po náletu spojeneckých bombardérů na Berlín totiž byli „pracovníci z východu“ nuceni opustit byty a přenechat je obyvatelům Berlína. Nuceně nasazení byli přesunuti do lágru, kde byly nelidské podmínky. Spali po dvaceti v místnostech plných hmyzu. Skříně byly plné štěnic, jednou v noci napočítali 12 000 štěnic na čtverečním metru. Proto všichni spali v pytlich, které si vyrobili z prostěradel.

Protože měl jako jediný z nuceně nasazených elektrotechnické vzdělání, byl brzy převeden na oddělení technické údržby budov, kde pracoval jako elektrikář. Díky každodennímu kontaktu s Němci se rychle naučil německy. Přicházel do styku s mnoha lidmi, z nichž řada byla skrytými odpůrci režimu. Při obchůzkách jako elektrikář měl možnost získávat informace z rozhlasového vysílání z Londýna. Po vyhlášení totální války byly dva mladí lidé z vedení továrny povoláni na frontu a pan Mičánek byl díky doporučení přijat na jejich místo. Zde panovala přátelská atmosféra – jeden z jeho nadřízených byl naturalizovaný Rus, který v roce 1936 utekl před stalinským terorem, ale nebyl zastáncem NSDAP, ředitel byl tajný sociální demokrat.

Díky tomu, že pan Mičánek nebyl zařazen do výroby, pracoval jen přes den. Jeho pracovní dobu byla dvanáct hodin podobně, jako měli dělníci. Ti ale pracovali ve dvou dvanáctihodinových směnách. Pan Mičánek požíval jistých výhod, např. se mohl stravovat s kteroukoliv směnou dělníků. Nuceně nasazení mohli chodit za zábavou do jednoho z kin ve městě. Přístup do ostatních kin a do divadla měli zakázán. V Köthenu často koncertovala Berlínská filharmonie a Hitlerova filharmonie. Na koncerty byl nuceně nasazeným sice vstup také zakázán, ale pan Mičánek tam rád chodil. Když se ho někdo vyptával, tvrdil, že je Němec z Litvy, protože měl podobný přízvuk. Nuceně nasazení měli zakázán intimní styk s Němkami, což, jak se později dozvěděl, například v Berlíně neplatilo. Ve městě žili a pracovali lidé celkem 18 národností. Kromě Čechů to byli třeba Řekyně, Francouzi, Holanďané nebo i jedna žena původem z Tahiti, manželka francouzského lékaře.

Při rozšiřování továrny se roku 1943 pan Mičánek dostal poprvé do kontaktu s vězni z koncentračních táborů, které si tovární společnost objednala. Tito lidé kopali v mraze 8 až 10 stupňů pod nulou výkopy, byli jen naboso, ti šťastnější z nich měli místo bot dřeváky. Zpočátku vězně hlídalo vždy sedm dozorců, postupně se jejich počet snižoval a ke konci války už bývali na hlídání jen dva. Pan Mičánek, stejně jako kdokoli jiný, nesměl s vězni hovořit. Tajně jim ale dával chleba, dozorci většinou dělali, že to nevidí. Když si toho jednou dozorce všiml, upozornil ho, že by mohl mít problémy. Pan Mičánek tou dobou již ovládal místní nářečí, a tak se dal s dozorcem do řeči. Dozorci se mezi řečí zmínil o krematoriích. Konkrétně řekl, že „všichni stejně proletí komínem“. Pan Mičánek tomu obratu nerozuměl, ale bál se zeptat. Význam těch slov pochopil až o rok později, když ve vysílání z Londýna slyšel o likvidaci Židů v koncentračních táborech.

Lékařská péče byla na hrozně úrovni. Na 5 000 cizinců byl přidělen jen jeden lékař a jeden ošetřovatel, později k nim přibyl také již zmiňovaný francouzský lékař, ale úroveň péče to příliš nezvedlo. Tentýž lékařský stejný personál se současně staral o příslušníky Hitlerjugend, kterým věnoval větší pozornost. O nuceně nasazené jeví zájem jen tehdy, když některý z nich zemřel. Když pan Mičánek onemocněl zápallem plic, musel si ve městě sám najít lékaře. I se zápallem plic musel chodit do práce, jeho nadřízený, původem z Ruska, projevil naštěstí tolik pochopení, že ho dočasně přesunul do administrativy.

8. ZÁVĚR

Nejcennější částí naší práce je bezesporu kapitola věnovaná osobním příběhům, kde ilustrujeme rozdílnost životních podmínek nuceného nasazení. Časově nejnáročnější částí bylo vyhledávání v brněnském archívu, poněvadž ve svazcích se vyskytují příkazovací výměry z téměř celého bývalého protektorátu a nejsou nijak odděleny od brněnských výměrů. Z tohoto důvodu je pro nás zjištěný počet nuceně nasazených z Brna (30 000 až 40 000) velmi cenný. Jako velkou zkušenost a přínos do budoucna považujeme spolupráci se stuttgartským archívem, protože se nám touto cestou otevřel úplně nový prostor, a to spolupráce se zahraničím. Během práce jsme se pokoušeli sehnat co nejvíce literatury a pramenů k tomuto tématu, ale materiály, které jsme obdrželi z Německa, jsou pro nás velmi překvapivé. Zejména díky tomu, že zachycují skutečnou poválečnou náladu v Německu přímo (tzn. jsou sepsány Němci) a ne z pozice cizince. Díky této spolupráci jsme získali náhled do citlivé německé otázky, které není v České republice věnována dostatečná pozornost. Naší prací se chceme pokusit o rozproudění debaty týkající se doby II. světové války v čase, kdy se množí zprávy popírající zvěrstva války.

9. POUŽITÉ MATERIÁLY

Písemné prameny:

1. Atlas světových dějin. Parker G. a kol., překlad. Praha. Knižní klub, 1999
2. Brno – vývoj města, předměstí a připojených vesnic. Kuča K. Miloš Uhlíř – Baset, 2000
3. Česká a slovenská otázka v soudobém světě. Kučerová S. a kol. Brno. Konvoj, 2004
4. Dějiny Německa. Müller H., překlad. Praha. Lidové noviny, 1995
5. Ekonomický týdeník EURO, č. 51/2005, „Žernov osličí“, Schneider J.
6. Historie světa. kolektiv autorů, překlad. Praha. Ottovo nakladatelství – divize Cesty, 2001
7. Hitler. Steffahn H., překlad. Olomouc. Votobia, 1996
8. Hitlerův mýtus. Kershaw I., překlad. Praha. Iris, 1992
9. Informační zpravodaj Svazu nuceně nasazených, č. 28/2004
10. My, nasazení na nucené práce ve druhé světové válce. kolektiv autorů. Žďár nad Sázavou. Okresní organizace Svazu nuceně nasazených Žďár nad Sázavou, 2004
11. Německá revoluce 1918–1919. Haffner S., překlad. Brno. Nakladatelství Books, 1998
12. Nepřichází-li práce k Tobě..., kolektiv autorů. Praha. Kancelář pro oběti nacismu, 2003
13. Noc dlouhých nožů. Gallo M., překlad. Praha. Mladá Fronta, 1986
14. Nucené práce pod hákovým křížem. Spoerer M., překlad. Praha. Kosmas, 2005
15. Svaz nuceně nasazených, č. 6, 2004
16. Uchopení moci – Vzestup NSDAP a zničení Výmarské republiky. Broszat M., překlad. Praha. Lidové noviny, 2002
17. Vzestup a pád Třetí říše – Dějiny nacistického Německa. Shirer W. L., překlad. Brno. Nakladatelství L. Marek, 2004
18. Zwangsarbeit bei Daimler-Benz, kolektiv autorů. Stuttgart. Franz Steiner Verlag Stuttgart, 1994
19. Zwangsarbeit in Stuttgart. Müller R. Stuttgart. zápis přednášky, 1999

Prameny dostupné na internetu:

1. „Amtliches Deutsches Ortsbuch für das Protektorat Böhmen und Mähren, Prag 1940“, dostupné z <http://www.hartau.de/PBM/Protektorat.html>
2. „Čeští nuceně nasazení“, dostupné z <http://www.zeitzeugen-dialog.de/cz/indexflash.php?id=62>
3. „Friedensvertrag von Versailles“, dostupné z http://de.wikipedia.org/wiki/Vertrag_von_Versailles
4. „Hitler Youth“, dostupné z http://en.wikipedia.org/wiki/Hitler_Youth
5. „Informationen über Leistungen an ehemalige Zwangsarbeiter“, dostupné z <http://www.stiftung-evz.de/content/view/19/25>
6. „Liste deutscher Bezeichnungen tschechischer Orte“, dostupné z <http://de.wikipedia.org>
7. „Německo-český slovník místních jmen“, Horák M., dostupný z <http://mmh.cz/sklad/mj.htm>
8. „Nuremburg Rally“, dostupné z http://en.wikipedia.org/wiki/Nuremburg_rally
9. „Schutzstaffel“, dostupné z <http://en.wikipedia.org/wiki/Schutzstaffel>
10. „Strumabteilung“, dostupné z <http://en.wikipedia.org/wiki/Sturmabteilung>
11. „Treaty of Versailles“, dostupné z http://en.wikipedia.org/wiki/Treaty_of_Versailles
12. „Versailleská smlouva“, dostupné z http://cs.wikipedia.org/wiki/Versaillesk%C3%A1_smlouva
13. „Wehrmacht“, dostupné z <http://en.wikipedia.org/wiki/Wehrmacht>

Archivní fondy:

1. Archiv města Brna, Úřad práce, příkazovací výměry 1942–1949, krabice 1, inv. číslo 2
2. Archiv města Brna, Úřad práce, příkazovací výměry 1942–1949, krabice 2, inv. číslo 2
3. Archiv města Brna, Úřad práce, příkazovací výměry 1942–1949, krabice 3, inv. číslo 2
4. Archiv města Brna, Úřad práce, příkazovací výměry 1942–1949, krabice 67, inv. číslo 28
5. Archiv města Brna, Úřad práce, příkazovací výměry 1942–1949, krabice 67, inv. číslo 29

Rozhovory:

1. Adam Jan
2. Böhm Karel
3. Havlová Olga
4. Mičánek Bohuslav
5. Pelíšek Miloslav
6. Samsonová Božena
7. Ziegler Karel

10. POZNÁMKY

1. Zwangsarbeit in Stuttgart
2. Německá revoluce 1918–1919, s. 23–45
3. tamtéž, s. 82
4. Hitler, s. 143
5. http://cs.wikipedia.org/wiki/Versaillesk%C3%A1_smlouva
6. Dějiny Německa, s. 239
7. http://en.wikipedia.org/wiki/Treaty_of_Versailles
8. http://en.wikipedia.org/wiki/Treaty_of_Versailles
9. Dějiny Německa, s. 224
10. tamtéž, s. 239
11. Historie světa, s. 397
12. Dějiny Německa, s. 244
13. tamtéž, s. 240
14. tamtéž, s. 244
15. Dějiny Německa, s. 249
16. tamtéž, s. 260
17. tamtéž, s. 249
18. Uchopení moci, s. 215
19. Dějiny Německa, s. 252–253
20. Uchopení moci, s. 165, 169
21. Dějiny Německa, s. 205, 263, 290
22. Hitler, s. 55–57
23. Dějiny Německa, s. 278–280
24. Dějiny Německa, s. 299–302, Hitler, s. 150
25. Dějiny Německa, s. 290–291
26. tamtéž, s. 283
27. http://en.wikipedia.org/wiki/Nuremburg_Rally
28. Hitler, s. 113
29. Dějiny Německa, s. 278
30. tamtéž, s. 271
31. Uchopení moci, s. 209
32. <http://en.wikipedia.org/Sturmabteilung>
33. Hitlerův mýtus, s. 78–83
34. Dějiny Německa, s. 284
35. <http://en.wikipedia.org/wiki/Wehrmacht>
36. Svaz nuceně nasazených, roč. 2004, č. 6, s. 12
37. <http://en.wikipedia.org/Schutzstaffel>
38. Dějiny Německa, s. 300, 301
39. tamtéž, s. 275
40. <http://en.wikipedia.org/Sturmabteilung>
41. http://en.wikipedia.org/Hitler_Youth
42. Rozhovor s panem Pelíškem
43. Dějiny Německa, s. 283
44. Rozhovor s panem Mičánkem
45. Dějiny Německa, s. 273–274
46. Rozhovor s panem Mičánkem
47. Bádání v Archivu města Brna
48. Rozhovor s paní Samsonovou a Havlovou
49. Dějiny Německa, s. 285–305 (celý text)
50. Rozhovor s panem Pelíškem
51. Rozhovor s panem Zieglerem
52. Dějiny Německa, s. 245
53. Historie Světa, s. 397
54. Dějiny Německa, s. 245
55. Dějiny Německa, s. 245, 246
56. tamtéž, s. 246
57. Euro 52/2005, s. 74
58. tamtéž, s. 75
59. Dějiny Německa, s. 301
60. Atlas světových dějin, s. 130
61. Dějiny Německa, s. 303
62. tamtéž, s. 312
63. Nepřichází-li práce k Tobě, s. 17
64. Nucené práce pod hákovým křížem, s. 21
65. tamtéž, s. 11
66. Nucené práce pod hákovým křížem, s. 33
67. tamtéž, s. 33
68. tamtéž, s. 34
69. Nucené práce pod hákovým křížem, s.39 a rozhovor s B. Mičánkem
70. Nucené práce pod hákovým křížem, s. 44

71. tamtéž, s. 56
72. tamtéž, s. 56
73. Nucené práce pod hákovým křížem, s. 57
74. tamtéž, s. 57
75. tamtéž s. 58
76. tamtéž, s. 65
77. Nucené práce pod hákovým křížem, s. 67
78. tamtéž, s. 67
79. tamtéž, s. 77
80. tamtéž, s. 80
81. Nucené práce pod hákovým křížem, s. 83
82. tamtéž, s. 41
83. tamtéž, s. 41
84. Nucené práce pod hákovým křížem, s. 25
85. Archivní fond, Úřad práce, příkazovací výměry 1942–1949, krabice 1, inv. číslo 2
86. Česká a slovenská otázka v soudobém světě, s. 209
87. Nucené práce pod hákovým křížem, s. 26
88. Brno – Vývoj města, předměstí a připojených vesnic, s. 154
89. Archivní fondy, Úřad práce, příkazovací výměry 1942–1949, krabice 1 až 3
90. Archivní fond, Úřad práce, příkazovací výměry 1942–1949, krabice 1, inv. číslo 2
91. Archivní fond, Úřad práce, příkazovací výměry 1942–1949, krabice 67, inv. číslo 28
92. Nucené práce pod hákovým křížem, s. 42, Zwangsarbeit in Stuttgart, s. 2
93. Informace z rozhovoru s B. Mičánkem
94. Nucené práce pod hákovým křížem, s. 43
95. Informace z rozhovoru s M. Pelíškem
96. My, nasazení na nucené práce, s. 8
97. Informace z rozhovoru s B. Mičánkem
98. Zwangsarbeit in Stuttgart, s. 10
99. Informace z rozhovoru s paní Samsonovou
100. Zwangsarbeit in Stuttgart, s. 12
101. Informace z rozhovoru s B. Mičánkem
102. Informace z rozhovoru s paní Samsonovou
103. Informace z rozhovoru s M. Pelíškem
104. My, nasazení na nucené práce, s. 23
105. Informace z rozhovoru s M. Pelíškem
106. Zwangsarbeit in Stuttgart, s. 8
107. Informace z rozhovoru s K. Böhmlem
108. Informace z rozhovoru s J. Adamem
109. Archivní fond, Úřad práce, příkazovací výměry 1942–1949, krabice 1, inv. číslo 2
110. Zwangsarbeit in Stuttgart, s. 6
111. Informace z rozhovoru s K. Böhmlem
112. Zwangsarbeit in Stuttgart, s. 1
113. tamtéž, s. 2
114. Zwangsarbeit in Stuttgart, s. 4
115. tamtéž, s. 4
116. tamtéž, s. 7
117. tamtéž, s. 11
118. tamtéž, s. 12
119. Zwangsarbeit bei Daimler-Benz, s. 118
120. tamtéž, s. 16
121. tamtéž, s. 16
122. Zwangsarbeit in Stuttgart, s. 2
123. Zwangsarbeit in Stuttgart, s. 1
124. Rozhovor s paní Samsonovou
125. Informační zpravodaj SNN 28/04, s. 3
126. tamtéž, s. 3
127. Rozhovor s panem Pelíškem
128. Informační zpravodaj SNN 28/04, s. 2
129. tamtéž, s. 3
130. tamtéž, s. 3
131. Informační zpravodaj SNN 28/04, s. 3–4
132. Nucené práce pod hákovým křížem, s. 254
133. Nucené práce pod hákovým křížem, s. 254–255
134. tamtéž, s. 255
135. tamtéž, s. 255
136. tamtéž, s. 257
137. tamtéž, s. 257
138. tamtéž, s. 254
139. tamtéž, s. 257, 259
140. <http://www.stiftung-evz.de/content/view/19/25>
141. Nucené práce pod hákovým křížem, s. 258
142. Informační zpravodaj SNN 28/04, s. 2
143. Informační zpravodaj SNN 28/04, s. 2

ZAMYŠLENÍ NAD PROBLEMATIKOU NUCENĚ NASAZENÝCH

Lukáš Vaverka

Práci o nuceně nasazených jsem věnoval zhruba 5 měsíců svého volného času. Za tuto dobu jsem se na vlastní kůži přesvědčil o tom, že tato kapitola českých, ale i celoevropských, dějin je stále živá. Setkal jsem se s řadou lidí, kteří museli během druhé světové války pracovat v Německu nebo Rakousku. Někteří z nich stále cítí křivdu, jiní se s minulostí vyrovnali a dokázali odpustit. Co si však žádný z nich určitě nepřeje, je, aby to, co prožili, bylo odsouzeno k zapomnění. I přesto, že komunistický režim systematicky o nuceně nasazených mlčel, zatím se tak nestalo. Bylo snadné říct, že po vyplacení odškodnění a přiznání viny ze strany německého státu i některých podniků už není třeba se tím dál zabývat. To by však bylo pošetilé a nebezpečné. I to byl důvod, proč jsme v naší práci zkoumali tuto problematiku. V širším kontextu je nucené nasazování logické řešení kritické situace ve válčícím Německu. Z lidského hlediska se však jedná o katastrofu, i když zdaleka nedosáhla rozsahu holocaustu. Postiženo bylo několik milionů lidí, vesměs zjižní, střední a východní Evropy. Ve většině případů docházelo k terorizaci, která je v dnešní době absolutně nepředstavitelná. Porušována byla prakticky všechna lidská a občanská práva. Z některých příhod i vyprávění o životních podmínkách doslova běhá mráz po zádech. Situace, kdy člověk nemůže o ničem svobodně rozhodnout a musí snášet nelidské podmínky, kdy je vděčný za tvrdý chléb, který mu posílají z domova, a pracuje denně nepřetržitě dvanáct hodin v pásové výrobě. Nucené nasazení i celá druhá světová válka by proto měly být navždy jakýmsi varováním v paměti naší společnosti i každého z nás.



Překlad letáku:

Obr. 1.

Někdejší císař složil zbraně ve tři čtvrtě na dvanáct. Já jsem zásadně vždy přestal až pět minut po dvanácté. Adolf Hitler, 8. listopadu 1942.

V takovém stavu našel německý voják svoje pracoviště v listopadu 1918, kdy Německo skončilo (válku) dříve, než nastala úplná katastrofa.

V takovém stavu německý voják nalezne své pracoviště, když Hitler prohranou válku ještě prodlouží.

autor překladu J. Ziegler

III. DONAWITZ – 1942–1944

FRAGMENT VZPOMÍNEK NA NUCENÉ PRACOV- NÍ NASAZENÍ PSANÝCH PŘED 60 LETY

Ing. Arch. Vladimír Matoušek, CSc. (1921), 1942–1945 nuceně nasazen ve Štýrsku a v Sudetech. Absolvent VUT v Brně. 1949 projektant Stavoprojektu. Od r. 1950 výzkumný, později vedoucí vědecký pracovník Výzkumného ústavu výstavby a architektury. Zaměření: urbanismus a prostorové plánování. Publikoval řadu vědeckých a odborných prací, článků a podkladů v ČSR a v zahraničí. Spolupráce s ČSAV, SAV, VUT a praxí v projektových ústavech. Po r. 1969 zákaz publikování a zahraničních cest. Po r. 1989 obnova činnosti pro VUT v Brně a STARS-ČSAV v Praze, práce pro Tech. universitu v Kaiserslautern a Akademii pro prostorové plánování v Hannoveru (SRN).

1. ÚVOD

Je to již víc než šedesát let, kdy jednadvacetiletí a dvacetiletí Češi byli pracovními úřady houfně „přikazováni“ do nových působišť v říši, případně i do obsazených území poražených států. Po zastavení německých armád u Moskvy mělo zvýšení zbrojní výroby v roce 1942 umožnit další postup německých vojsk v Sovětském svazu, a to především k ropným pramenům pod Kavkazem. My, nuceně nasazení, jsme měli hlavně posílit řídnoucí masu německých dělníků, stále více ždímanou nenasytnou brannou mocí, kdy již „Blitzkrieg“¹ přestával účinkovat a padlých značně přibývalo.

Co mne však pohnulo, abych se po tolika letech vrátil ke svým vzpomínkám na nucené nasazení ve štýrských železárnách?! Prvním, pouze jakýmsi upozorněním, byl program konference Sdružení nuceně nasazených v Brně, která se konala v listopadu 2004. V programu, ve zmíněných plánovaných akcích, byla mimo jiné uvedena možnost vydání pamětí z někdejšího nuceného nasazení. Když jsem o věci začal přemýšlet, došel jsem ještě k niternějšímu popudu: zanechat svým vnučkám a vnukům, a snad i dalším z dnešní mladé generace, hlubší povědomí o tom, co jsme my v našem mladém věku prožili, daleko od domova, v cizím prostředí.

Myslím, že nelze jen tak zapomenout na dobu, kdy Hitler² vyhladil šest milionů Židů, plánoval genocidu slovanských národů, případně poněmčení její „rasově vhodné části“ a kdy jeho mládež nadšeně zpívala: „Dnes nám patří Německo a zítra celý svět ...“³.

Je pravda, že dnes režimy někdejších nezahalených, otevřených diktatur v Evropě neexistují. Ale jak v ostatním světě – v Africe, v Asii a konečně i v Americe? Jsme v globalizovaném světě před nimi imunní? Nejsou i u nás a jinde v Evropě sice malé skupinky holých hlav, glorifikujících na svých srazech právě dobu před uplynulými šedesáti lety? S těmito extrémisty nechci přirozeně srovnávat Heiderovo nebo Le Penovo hnutí a konečně ani vládu prezidenta Lukašenka⁴, i když jeho způsob vlády má k demokracii daleko. Ale i oba předchozí, pokud by se dostali k moci, sotva budou demokracii hýčkat.

Po krutých zkušenostech již vzdálené nacistické okupace, ale i po bližším „bratrském“ soužití v táboře „pokroku a míru“, musíme mít stále na zřeteli obranu demokracie. „I když má mnoho nedostatků“ – jak řekl kdysi Churchill⁵ – „dosud však nebylo nic lepšího vymyšleno“. Pohled dnešních mladých lidí, jimž se otevírá integrovaná Evropa a celý svět, je přirozeně orientován do budoucna. Avšak budoucnost je vždy pevně svázána s minulostí. A naše mládež by neměla zapomínat na to, že svoboda a demokracie jsou křehké pojmy, které je třeba bedlivě střežit a nepřipustit již nikdy

bezpráví, které za svého mládí prožívali jejich prarodiče. Dále uváděná hrst vzpomínek, i když bude jen drobnou připomínkou doby, která by se neměla již nikdy opakovat – splní tak svůj účel.

O čem si tedy povíme? Pokusíme se sledovat osudy nuceně nasazených, povíme si o zážitcích a příhodách, v nichž se snažím zachytit atmosféru práce v železárnách, život v lágru a smutky i občasné radosti jeho obyvatel. Nebyly stále jen bolestné zážitky, ale i chvíle rozjímání, radosti a čtveráctví. I to, co člověk v běžném životě těžce nese, jsme se snažili přijímat s humorem, který nám pomáhal překonávat v nejhorších chvílích nesnáze, vytržení z rodinných pout a náš celkový tehdejší trpký úděl.

Ve svém následném vyprávění nepřináším celistvý a zcela objektivní pohled na tehdejší nucené pracovní nasazení. Ohrožení života bylo značně větší v intenzivně bombardovaných městech západního Německa a nasazení na vzdálených výspách Evropy např. v Norsku znamenalo velmi omezenou možnost, byť i krátké dovolené.

Naopak poměrná blízkost Štýrska umožňovala občasný styk s domovem a Rakousko bylo také ničivých náletů ve srovnání se starou říší delší dobu ušetřeno. Měl jsem tedy při všech nepříjemnostech lágrového života a nezvyklé namáhavé práci jisté štěstí.

Své vzpomínky ponechávám tak, jak jsem je v lágru psal ve svých jednadvaceti a dvaadvaceti letech. Nemám v úmyslu setřít spontánnost jejich podání, chci pravdivě zachovat a vyjádřit své tehdejší nálady, pocity a dojmy. Místy se možná bude zdát podání mých vzpomínek poněkud patetické, někdy snad příliš vzrušené, citově přehnané nebo nadsazené. Je to zřejmě příznak myšlení mladého člověka násilně vytrženého z rodinných vztahů a prostředí, v němž až donedávna žil.

Zajímavým úkazem mých vzpomínek je také, že to nejhorší, co mne v nuceném nasazení potkalo, jsem ve svém vyprávění zcela pominul. Nezmiňuji se zde, že v dočasné výpomoci při odlévání z Bessemerových konvertorů jsem kvůli kousku odlétnutého žhavého železa přišel málem o oko (cizinci neměli ani ochranné zástěry ani chrániče hlavy), a že jsem jednou při spojování vozíků naložených železnými kládami jen o vlas vyváznul bez zlomení hrudních žeber. Také o případu, kdy jsem byl obviněn ze sabotáže, vyslýchán a fyzicky inzultován na policii, se krátce zmiňuji až v doslovu. Konečně i na nelidském jednání nám často uvízly v paměti spíš ty komické, pitvorné momenty...

Když jsem se po mnoha letech začel do svých memoárů, podivil jsem se také jistým krajnostem – častému střídání chvil touhy a stezku po domově s okamžiky radostné nálady. Ta se zvláště dostavovala, když jsme na několik hodin unikli z ubíjejících poměrů lágru do nádherné alpské přírody a všeobecně, když jsme s novými nadějemi přivítali obrat ve válce po pádu Stalingradu.

Důsledky mnichovské dohody a rozbití zbytku Československa zdeptaly až na výjimky celý národ a německo-sovětský pakt o neútočení dovršil celkovou beznaději. Není se tedy co divit, že po napadení Sovětského svazu a především po obratu války na východní frontě, jsme začali všichni více cítit „levicově“. Po mnichovském zklamání jsme viděli jedinou garanci naší příští existence a svobody v Sovětském svazu. Netušili jsme tehdy, že zrušení Kominterny⁶ a halasné vzkříšení všeslovanského hnutí jsou jen dočasné Stalinovy⁷ vábničky. Nevěděli jsme nic o „souostroví gulag“⁸ a k našemu postupnému procitnutí došlo až po válce hlavně v krutých padesátých letech.

Závěrem chci ještě připomenout, že čeština v uplynulých šesti desítkách let měla svůj vývoj; změnil se poněkud slovosled, užití participií, psaní i význam některých slov. V tomto smyslu jsem místy text vzpomínek upravil. Jakmile se stal lágr naším „příkázaným domovem“, začaly do češtiny

vnikat některé foneticky přizpůsobené německé výrazy. Vyskytují se v textu jen ojediněle, ponechal jsem je tam, kde jde o výstižnější charakteristiku, než by ji bylo možno vyjádřit českým překladem. K původním textům jsem připojil pouze úvod, doslov a vysvětlující poznámky.

Brno, únor 2005

2. DONAWITZ – 1942–1944

„Válka odhaluje pravdu“ – řekl geopolitik Kjellén⁹ – „je to všeobsáhlá zkouška, v níž jsou všechny síly státu podrobeny přehlídce a objeveny všechny slabiny. Ukáže nám státy, jaké jsou opravdu, všechny jejich dobré i špatné stránky, sílu i slabost, všechny skutečné city, zájmy a cíle...“

Válka v roce 1939 učinila ještě víc: roztrhla mlhavou clonu, která po léta zakrývala její původce, odpovědné za rozpoutání světového požáru, v němž mizí kromě nedocenitelných statků lidské kultury i to nejdražší, co člověk má – jeho život. Strhla masku s tváře těm, kteří hlásali mír, aby mohli lépe vraždit, kteří se dovolávali svobody, aby ji mohli nerušeněji potlačovat.¹⁰

A my, kteří jsme přišli do cizí země zaplatit těžkou prací svou daň?! Čekejme, doufejme a věřme v naši budoucnost.

Donawitz v listopadu 1942

ODJEZD

Sychravé ráno, studený vítr se nám snaží dokázat, že je již pozdní roční období. Je truchlivý pohled na peron prostějovského nádraží. Rodiče, sestry, bratři a osoby, které nás mají rády, se s námi loučí. Hoši, odjíždějící do říše se drží statečně a zdají se být i veselí. Ale ten úsměv je nám jaksi cizí, nejde nám od srdce.

V devět hodin vyjíždíme do Olomouce, kde nás shromažďují a roztřídí. Čekáme zde hodně dlouho. Několikrát nás seřazují a přepočítávají, nechybí-li už někdo, kdo by se samou horlivostí pro práci budující základy nové Evropy¹¹ nejraději ztratil z dohledu. Někteří mezitím přecházejí sem a tam, aby se zahráli, jiní nakukují již zvědavě do svých zavazadel, aby zjistili, co jim pečlivá maminka přibalila.

Po druhé hodině konečně přijíždí zvláštní vlak, který nás má dopravit na místo určení. V kupé, v němž usedám, představují se mi blíže lidé, s nimiž budu trávit dlouhou dobu v říši; „bis zum Kriegsende“¹², stojí v pracovní knížce. Kdypak to asi bude? Hoši ve vlakovém oddíle se projevují různě. Jeden je zamlklý, po chvíli vyndává a prohlíží nějaké fotografie. Rodiče, sourozenci, asi ne, nejspíš jeho děvče. Další si čte Rodokaps¹³ a dva hrají karty, a poněvadž s nimi jako v hospodě nemohou práskat o stůl, alespoň hlasitě doprovázejí jejich vynášení.

Vlak projíždí úrodnou Hanou, míváme Přerov, kde jsme přibrali další „dobrovolníky“. Za chvíli vidíme Hulín; a opět zastávka v Otrokovicích. Potom už zastavujeme až v Břeclavi. K šesté hodině nám zde vystrojili hostinu na útraty firem, u nichž budeme pracovat. Jak je to krásné od těch našich budoucích zaměstnavatelů, člověka by to pohnulo až k slzám; taková starost o nás, abychom jim cestou hladem nepomřeli! Již přes hodinu stojíme – věru ten hodokvas trvá hodně dlouho, ačkoliv má jen jeden chod složený z mizerného chleba a ještě mizernějšího salámu.

Pan strojvedoucí si dal konečně říct a už se kola roztočila. Rychlostí rychlíku ujíždíme přes Moravské pole¹⁴. Pohřížen v polosnu – v mysli mi vyvstává obraz z dálné minulosti. Dvě bitvy

tu byly svedeny Přemyslem Otakarem II.¹⁵, Kressenbrunn a Dürnkrut¹⁶ – první vítězná a druhá stála zlatého a železného krále život. Ubohý Otakar důvěřoval přísaze Miloty z Dědic¹⁷. Kolik takových Milotů má český národ dnes?! Zatím co se mi míhají myslí železní rytíři vedení panem z Poděhus¹⁸, divocí Kumáni¹⁹, Bélovi²⁰ i průvod krále Rudolfa²¹, blížíme se pomalu k Macharově²² „nevěstce na Dunaji“ – k Vídni. Římská Vindobona, pozdější sídlo pyšné habsburské moci, nyní hlavní město Ostmarky²³, pohlíží nám vstříc.

Jde na devátou a přes zatemňovací opatření shlížíme záplavu světél. Objíždíme město polokruhem, několikrát zastavujeme, až se železniční vozy opět pohřbíží do úplné tmy. Občas zazáří několik světél – to projíždíme nějakým nádražím. Většinu z nás zmáhá spánek i já se mu poddávám. Ovšem nesudme ukvapeně, není to spánek včerejší, v prachových peřinách, ale v docela bizarních pozicích. Karikaturista by z toho měl náramný požitek.

V tmavé noci spíš tuším nějakým šestým smyslem zastávky a města, která jsme již minuli. K ránu jsem usnul přemožen únavou. Wiener Neustadt, Gloggnitz, Payerbach, Semmering, Mürzzuschlag, Krieglach a Kindberg jsou již za námi. Je krásné podzimní ráno, okolní hory jsou věnčeny modrou oblohou. Stojíme před Kapfenbergem. Velké montážní haly zbrojovek jsou v dohledu. Mám těžká víčka jako z olova. Když se podívám do zrcadla na stěně kupé, zdá se mi, že jsem se značně změnil. Vidím ušpiněný obličej, na němž přes noc naskočila vyrážka. Nejsem sám, druzí vyhlížejí zrovna tak, ne-li hůř.

Snídám ze svých zásob a vozy se opět dávají pomalu do pohybu. Dojeli jsme do Brucku nad Murou, zde naše skupina opouští transportní vlak. Máme volné dvě hodiny. Chlapci se rozbíhají do města, po nádraží, do restaurace a já se připojuji k největšímu davu, který se žene k prodejně pohlednic. První posílám svým nejdražším a pak píši kamarádům, majícím to štěstí, že ještě neznají pohostinství říše. Psaní pozdravů trvá dost dlouho. Pak rychle k poštovní schránce do nádražní haly. A znovu nás seřazují a počítají.

V jedenáct sedáme do lokálky a podél malebné řeky Mury se blížíme k městu Leobenu. Jsme již skoro na místě, kam nás starostlivý pracovní úřad poslal. Naše určení je do železáren v Donawitz; tato obec přímo navazuje na Leoben. Z nádraží nám zavazadla odvázejí nákladním autem a my v sevřených řadách, doprovázeni závodní milicí, pochodujeme městem. Leoben leží v hluboké kotlině a „vytoužený“ Donawitz je dosud zastíněn mohutným kopcem. Obcházíme jej, již, již jsme jej minuli. Jaký pohled se nám naskýtá?! Přes dvacet vysokých komínů a vysoké pece se tyčí k nebi. Na ten první neutěšený dojem nezapomenu!

Jdeme dlouhou ulicí, jejíž jednu stranu tvoří bloky obytných domů, druhou pak haly železáren. Nejhorší nás teprve očekává – lágr. Shledáváme se zde téměř se všemi příslušníky balkánských národů, Italy, Francouzi, tzv. národními Němci²⁴, několika Španěly, Holanďany, Dány, Nory, Poláky, Slováky, Maďary a přirozeně i s našimi soukmenovci. Krásná slova – se „soukmenovci – krajany“, ale jak většinou vypadají, ušpinění, nevyspalí, rozedraní! Prostě ten přechod z normálního života v rodině k bydlení v lágru a k nezvykle namáhavé práci v prachu a špíně nutně zanechává své stopy na zdejších lidech... Po apelu, jímž nás vyčastoval lágrfýrer, byly nám vydány táborové propustky a vykázano ubytování v prázdných dřevěných barácích. Odnášíme zavazadla a balíky, stěhujeme se do nového „domova“.

Rozpomenu-li se, že jsem v roce 1939 začal studovat architekturu a pozemní stavitelství, jistě mi prominete, když se budu chvíli zabývat popisem našeho obydlí. Každý barák má osm místností o rozměrech 9 x 7 metrů. Po obou stranách místnosti jsou postele, vždy dvě nad sebou a mezi nimi dvojité skříňky, z nichž jeden oddíl patří obyvateli spodnímu a druhý hornímu. Uprostřed stojí kamna, která se přes léto odstraní, pod okny stůl s lavicemi nebo stolicemi, jejichž počet se může případně zmenšit, jsou-li tuhé zimy. Pak prý mají obyvatelé lágru ošklivý zvyk, že topí vším, co jim přijde do rukou, a z galantnosti začínají potom předměty rodu ženského – tedy židličkami.

Odchýlil jsem se od tématu, ale již to napravuji – mám psát o prvním večeru v lágru. Útulek v místnosti nás našlo osmnáct. Jak jsme se vrátili dovnitř, každý se snažil pro sebe zaujmout podle svého náhledu nejlepší lůžko. Zvolil jsem si horní, uprostřed, právě proti kamnům. Myslel jsem si – bude mi alespoň pěkně teplo. Ale jak jsem za pár dní poznal, nebylo důležité vyhnout se chladu, ale mnohem víc přítulnému, nevídanému hmyzu. Mohli jsme to konečně čekat, před námi zde bydleli pomocní dělníci odněkud z Balkánu.

Když jsme si každý zajistili své místo a uložili nejnnutnější věci do skříněk, starali jsme se o topivo. Přestože jsme o čtyři sta kilometrů jižněji, mrzne tu víc než v protektorátu²⁵. Kdesi v koutě stojí dosud nepovšimnutá bedna. Dva ochotní se jí chopí a za chvíli stojí ve frontě před přidělovnou uhlí a dřeva. Když začne v kamnech svítit a prskat, je hned veseleji, už se tak netetelíme zimou. Někteří začínají vařit čaj a polévku, jiní, když přeměřili zkoumavým zrakem své zásoby, dávají se s chutí do studené večeře. Za okamžik se rozproudí rušná debata, už se vzájemně trochu známe.

Obyvatelé světnice se již rozdělili na různé skupiny. Píší první dopisy a přitom se rozhlížím po svých spolubydlících. Jedni hrají „lízany“ mariáš a druzí očko. Někteří líčí v dopisech své dojmy, někdo zakládá deník, dva si povídají, další si bručí šlágry a poslední čte s viditelným zájmem příběhy proslulého detektiva Bankse. Dva či tři se již uložili k spánku.

Zhruba již znám své kompaňony, zejména po jejich ne právě nejlepších stránkách. Někteří jakoby se nemohli nasytit vědomí, že dozor a napomínání rodičů jsou někde v nedohlednu. Každou větu, kterou vypustí z úst, doprovází celý hrozen nadávek. Je to neoddělitelná součást lágrového života nebo to časem samo pomine?

Jsmo včerejší noční jízdou notně unaveni. Dopisuji druhé psaní a jdu spát. Šťastnou dobrou noc – vím, jistě mi ji posíláte tam z domova, moji drazí, děkuji Vám, bude mně zde vašeho přání hodně třeba.



Naše místnost č. 4 v baráku č. 30.

Obr. 2.

FORMALITY V ŽELEZÁRNÁCH, NEVYDAŘENÝ VEČER

Seřazené do trojstupňů, komandují nás ráno do závodu. Procházíme několika kanceláři. Vyplňujeme různé formuláře, na nichž jsou vepsaná naše jména znamenitě zkomolená. Každý se snaží, aby byl brzy hotov. Jakmile padla dvanáctá, zavrou se kanceláře a my spěcháme do lágru. Po obědě

znovu do továrních kanceláří. Opět různé listiny, čekání, dotazy. Dovídám se, že po čas války jsem přidělen do dopravního oddělení.

Večer jdeme na procházku do Leobenu. Kterýsi slídl prý tam objevil i nadějný nápis bar. Navrženo, přijato – jde se do baru; jak se však ti nadšenci zklamali. Vsadím se, že ve své rozjívené fantazii se již každý viděl po boku sličné, svižné tanečnice a před sebou pohár šampaňského s gestikulujícím mixérem v pozadí. A zatím – všední, střízlivý lokál, staršího stavebního data, prošedivělý, nahrblý vrchní, hosté s nakyslými obličejí a dámy tak od šedesáti nahoru, lorňony, bridž a zakrytý kulečník – ale s pyšným názvem bar.

Před čtyřmi lety to jistě vypadalo jinak, válka tomu podniku pomohla leda do hrobu. Vína ani kapka, seděli jsme hodně unuděni a zklamáni. Dost brzy jsme se zvedli a šli pomaloučku zpět do lágru. Lehce se orientujeme, zář vysokých pecí nám usnadňuje cestu.



Můj průkaz do závodu.

Obr. 3.

PRVÝ DEN PRÁCE

Nastupuji směnu ve dvě hodiny odpoledne do desíti večer v jemné válcovně. Dali nás sem prý na zkoušku. Představte si velikou halu z betonu a skla, celou začazenou, nahoře zavěšené jeřáby a dole hotový včelín. Hromady klád, tyčí, drátů různé tloušťky, profilovaného železa a plechů a k tomu ponky, stojany, navíječe, lisy, palety a jiné stroje a nářadí. Ještě pekelný rámus k tomu a skica je hotová. Nosím kola drátů, tyče, dělám z toho svazky – zkouším všechno. Malý šilhavý mistr po nás pokukuje, časem něco prohodí a hlavně se dívá, jak nám jde práce od ruky. Spolehnout se na výsledky mé činnosti, to by válka skončila prohrou velice brzy. I ostatní nejsou žádní přeborníci. Konečně, jak se říká, žádný učený z nebe nespadl.

Jak se nyní vlečou pomalu hodiny. Jak se teď docela jinak dívám na manuální práci! Večer jsem velice unaven. Každý nařiká, některým chlapcům se kmitne i slzička po tváři. No, nestyďte se za to.

Pokouším se o lepší náladu, snažím se trochu rozptýlit své kamarády. Co zde ostatně pomáhá? Zatnout zuby a snažit se myslet na něco veselejšího. Rada je sice dobrá, ale zmožené tělo to málo bere na vědomí. Před spaním se dívám na oblohu. Kolik hvězd je tu rozseto. Miliony let září svorně vedle sebe. Jaký je to krásný příklad klidu a míru! Snad jen osamělý meteor přetíná nebe, však jen na okamžik. Proč se lidé neřídí těmito božími světly? V údolí rachotí buchary a září vysoké pece. Mraveniště, v němž se bez ustání pracuje. Město leží tiše – noc nás přikrývá svým hvězdným hávem.

ZÍSKAL JSEM DEFINITIVU

V pět hodin mne probouzí hluk vstávajících na ranní směnu. Snažíme se ještě usnout po jejich odchodu. Dnešní odpolední směna mne přivádí již k určenému zaměstnání. Můj honosný titul je „Kuppler“ (připomínám, že s kuplířstvím to nemá nic společného), tj. spojovač vozíků, výhybkář, brzdič, nahazovač uhlí a pomocník při čerpání vody v jedné osobě. Učím se posunovat vozíky, pískat signály, přehazovat výhybky. Druhý den je mi řečeno, že jsem už dostatečně kvalifikovaný,

abych již byl strojvedoucímu k dispozici. Není to ani tak těžká práce jako dost nebezpečná. Náš sbor prý často zaměstnává závodní ambulanci.

Prvé dny jezdím se strojvedoucím někde z Hannoverska a s jeho pomocníkem, zdejším Štaje-rákem. Oba si ve svých odlišných dialektech pořádně nerozumějí a já jim už vůbec ne. Naposledy dochází na ruce a ty jsou nejúčinnějším dorozumívacím prostředkem. Jejich nářečí je přímo ďábelské a navíc jak na sebe v tom rámusu řvou!

Večer prolézáme Leoben a znovu hledáme nějaký zábavní podnik, když už jsme se v tom zatra-ceném baru tak zklamali. Zapadlých krčem je zde dost, ale pořádného nic. Hrom aby do toho praštil, dřina a k tomu žádná rekreace. Kde jsou ti puncovaní lháři od pracovních úřadů se svými sliby a větrnými zámky! Teď je ti pánové zase malují jiným. Když jsme se vrátili do lágru, slyším, že se kluci již baví o vánoční dovolené. Není to snad trochu brzy? Po prvních pracovních zážitcích neoplýváme zvláště dobrou náladou. Dva tři sedí na posteli a koukají do prázdna. Karty se hrají do úmoru a někteří prohrávají své poslední peníze, které si přivezli ještě z protektorátu. Jiní poku-řují, pokud ještě mají cigarety. Svorně konstatujeme, že naše první zkušenosti z práce i lágru jsou tristní – snad si časem zvykneme.

MÍ SPOLUBYDLÍCÍ, NADÍLKA V ZÁVODĚ

Dosud jsem se nezmínil, kolik je zde nově transporto-vaných Čechů, těch, kteří přijeli se mnou. Přibylo nás sem sto třicet dva. Jsme téměř stejného stáří a různých zaměst-nání. Maturantů je zde asi patnáct. Se mnou bydlí tři – jeden gymnazista a dva obchodní akademici. Z dělnických zaměst-nání je alespoň v naší místnosti nejvíc bývalých zaměst-nanců prostějovských konfekčních závodů i menších faktor-ství. Když ve volných dnech vyrukují ve svých potápkovsky střižených sakách a troubelkovitých kalhotách a mnozí i s nezbytným „havlem“²⁶, to je pane pohled, kam se na ně my ostatní hrabeme!

Své spolubydlící jsem možná z počátku trochu příkře posu-zoval, nadávky se již trochu omezily, zato se hbitě ujímá zdejší lágrový žargon místy promísěný zkomolenou němčinou, Některá slova jako lágr, lágrfýrer a pár jiných jsem rád přijal sám. Použít pro toto prostředí, v němž teď žijeme, české výrazy tábor, táborový vedoucí, to by se mi v ústech jako bývalému skautu jistě zadrhlo. Německy Lager je ovšem také skladiště – tohle by již vyhovovalo víc. Na druhé straně – proč musím jít na cimru, šichtu, do verku, proč vylézám na krán, na kipu... tak to zase komolit nemusím, zde mám dost vhodných českých slov.

Nyní ještě něco k našemu povedenému závodu. Dostali jsme pracovní oděv. Staré šaty, jak nám bylo řečeno, ze sbírky pro české dělníky, pořádané nedávno v protektorátu. Kabát je mi příliš velký, kalhoty krátké, ještě vesta by mi padla. Nenosím je. Do práce chodím v manšestrových šatech, které jsem si dovezl s sebou. Jak jsou již ušpiněné. Saze, olej, uhlí tvoří na nich téměř souvislý povlak. Neodlišujeme se už mnoho svým úbořem od ostatních dělníků. Abych nezapomněl, šaty, které byly



Obr. 4.

Kolegové přišli právě ze směny.

v protektorátu darovány, nás dodatečně stály každého 25 marek (250 korun). Teď opravdu nevím, zda bylo to dovozně tak drahé, nebo si závod chtěl jen trochu přivydělat? Každým pádem jsme zde šizeni na každém kroku. Jak se s tím srovnávají laskavá slova vyhlášek přibitých na dveřích našich baráků: Německá říše tě vítá, zahraniční dělníku, jako svého hosta a podle toho bude s tebou zacházet... V pravdě takového hostitele tak lehce nenaleznete.

Skupina kuplérů, s nimiž pracuji, byla po rychlém zaučení přidělena různým strojevůdcům tovární dopravy. Prozatím si nemohu na své místo naříkat. Je ze všech nejlepší. Jsem na krátké trati, na dlouhých z jednoho konce železáren na druhý je to daleko horší. Stálé posunování a propojování vozíků je nejnebezpečnější. O úraz zde není nouze.

MŮJ STROJVŮDCE

Der alte gute Triller... Tato přídavná jména nevynechávají všichni, kteří o něm mluví. Starý Johann Triller je opravdu člověk dobrého srdce. Má již šedesát osm roků, je malý, bělovlasý, usměvavý, mluví zpěvným štyrským dialektem a je-li rozčilený, strašně kleje a nadává, ale vzápětí už jako by o tom nevěděl. Rád také vypravuje o svých zážitcích z první světové války, hlavně z Ruska, kde byl v zajetí několik let, krátce také pod našimi legionáři²⁷ v Čeljabinsku. Mému patriotismu vždy lichotí, počne-li vzpomínat na Čechy jako na většinou dobromyslné a lidsky zacházející se zajatci.

Starý Triller je velký monarchista, on četl dějepis a dušuje se, že Karel Veliký²⁸ byl již Habsburkem, a protože jsem tolerantní, nechávám jej při tom. Jak mu září oči, když vzpomíná na staré zašlé časy, kdy císař ve Vídni přehlížel Hoch und Deutschmeisterregiment, ve kterém starý, jako mladík, sloužil. V mém strojevůdci se ztělesňuje ještě kus starého rakouského císařství, sice již přežitého, ale poctivějšího, čestnějšího a lidštějšího, než je naše současná doba. František Josef I.²⁹, kdyby vstal z hrobu, byl by na tebe pyšný, Johanne Trillere!

JSTE FRANCOUZ?

Stojím v obrovských vratech haly výhřevných pecí, kde vždy po krátké pauze nakládáme žhavý ingot a vezeme jej do válcovny. Pojízdny jeřáb momentálně žádný z pecí nevyzdvihuje a nenakládá na náš speciálně upravený vozík. Můj strojevůdce, starý Triller, labužnický na mašince pokouje a já se koukám do země, v zamyšlení se toulám někde doma, vzpomínám na svou kadeřavou blondýnku a umouněné nevlídné okolí mi výsměšně připomíná „příkázanou“ skutečnost.

V tomto rozpoložení najednou napolo šeptem slyším: „Sind Sie Französe?“³⁰ Zvednu oči, těsně přede mnou stojí mladá, pohledná žena v čistých, dokonce nažehlených modrácích. Ve svém ne právě nejlepším rozmaru nevrle odseknu: „Nein, ich bin aus Protektorat“. Žena se na mne chvilku zkoumavě dívá a pak pokračuje: „Na ja, das macht nichts, wollen Sie nicht mal am Abend zu mir kommen?“ Já na to okamžitě a důrazně: „Nein, überhaupt nicht!“ Po tomto asi nečekaném odmítnutí naše tête à tête skončilo.

Jsem do svého drahouška zamilovaný až po uši, ob dva tři dny si vyměňujeme roztoužené dopisy. Nemám naprosto žádnou náladu si zde něco začít. Kromě několika málo lidí, jako je např. můj starý strojevedoucí, s nímž vycházím víc než dobře, jsou mi všichni Štajeráci cizí a v některých chvílích je až nenávídím.

Vím ovšem od svých spolubydlících, že někteří si zde již děvčata nebo i vdané paničky velmi

snadno „narazili“ a kromě milostného uspokojení si také nějakou tou výslužkou přilepšují k nechutné a málo vydatné lágrové stravě. Ostatně toto ukájení erotických tužeb je jistě pohodlnější, zdravotně bezpečnější a ekonomicky výhodnější než jízdy do domů lásky pro zahraniční dělníky. Toto milování má ovšem i určité riziko. Zřizováním bordelů hodlala strana čelit tzv. „prznění německé rasy“, ovšem marně³¹.

Německé ženy nejsou žádné vestálky³²; pokud se na jejich přečin přijde (obvykle na udání jiné neuspokojené ženy), bývají veřejně pokárány a cizincům někdy hrozí i přesazení do kárného tábora. Ovšem líbezná slasti milování v nelítostné přítomnosti zřejmě vyvažují všechna rizika.

Jak jste již mohli pozorovat z dotazu té mladé Rakušanky – francouzští donchuáni, jako zkušení milovníci, hrají v milostných hrách naprostý prim. Ostatně není se co divit, kolik románů bylo jen napsáno o metresách francouzských králů³³. V této tradici, jak je dobře známo, pokračují i čelní představitelé francouzské republiky. Tygr – Clemenceau³⁴ měl ve stáří milenkou o čtyřicet let mladší a ani současní politici, Daladier³⁵ a Reynaud³⁶ a dokonce i maršál Pétain³⁷ se neobešli bez milenek. Tak i prostý lid, který ctí své politické předáky a bere si z nich zářný příklad, jde v jejich stopách.

Jak je vidět, i zde ve Štýrsku jsou mladí, nasazení Francouzi v kurzu a zdejší opuštěné ženušky jsou po nich přímo posedlé. Když ovšem nejsou po ruce Francouzi, nevádí, přeměří si tě a vezmou za vděk i méně žádanou náhradou.

PRVÉ NOČNÍ SMĚNY

V deset hodin večer jdu na směnu. Pracuji tak tentokrát celý týden. Měl jsem již jednou noční směny. Nepředstavíte si, jak se cítíme po takové túře. Spánek ve dne nedá mnoho utrmácenému tělu odpočinout. Než se odstrojíme, umyjeme a nasnídáme, probouzí se už kamarádi, kteří skončili svou práci v deset večer. To se ovšem neobejde bez patřičného hluku. Při tom usínáme. Po poledni přicházejí také někteří naši kolegové k obědu. A i ty by si každý mohl zmýlit se stádem slonů, kteří se ženou k prameni. Na vydatnější spánek není po nočních směnách v lágrovém prostředí ani pomyšlení.

Večer, když jdeme do práce, vyhlížíme spíš jako stíny a ne jako zdatní stavitelé nové Evropy. Naše noční služba je vpravdě kamenem úrazu. Aby vyhověli zatemňovacím předpisům, vydávají nám naši mistři blikající olejové lampy spíš jen z tradice, než k jejich vlastním účelům. Vyčerpané tělo, nezotavené spánkem, nereaguje tak živě na své okolí a pak tím dříve dochází k úrazům. Před dvěma dny přerazil hunt jednomu kuplérovi nohu. Sám jsem pomáhal při jeho odnášení do ambulance. Draze a příliš často platíme ochranu říši – svatý Václav³⁸ a jeho následovníci to měli jednodušší, zaplatili jednou v roce stádem volů a pěti sty hřivnami stříbra a měli pokoj. K úrazům a smrti docházelo, jen když Češi v bojích dobrovolně pomáhali císaři a nebo také když někdy bojovali proti němu.

SETKÁNÍ SE ZÁVODNÍ MILICÍ

Dnes předvolala závodní milice několik Čechů do svých kanceláří. To už známe, takové pozvání nebo návštěva uniformy v dílně, v oddělení, kdekoliv v závodě a v lágru, nevěstí nikdy nic dobrého. Tentokrát se jedná o několik „ulejváků“, kteří se bez lékařského atestu povalovali v lágru a nešli několik dní do práce.

Netrpělivě jsme očekávali jejich příchod. Zatím se jim ku podivu nic nestalo, stihlo je jen pořádné kázání. Pro příště prý jim pohrozili jistým útulným pokojíčkem, kde je pobyt vyhrazen jen nahým

a bosým. V této světničce se prý otuží velmi dobře a v temnotě mohou potom v klidu rozjímat o svých hříších. Také je může očekávat i jiná účinná léčebná kúra – nastavení zad vydatným šlehům metly nebo důtek, které znamenitě podpoří lepší oběh krve v líném těle.

Jsou-li polehčující okolnosti nebo není-li tak velké provinění, bývá trest jiný. Postižený host říše chodí do práce, ba pracuje o dvě až tři hodiny víc než normálně. Má však omezenou volnost a po práci se nevrací do lágru, ale po určenou dobu zůstává v šatlavě milice.

Při přestupcích jako je neuposlechnutí mistrových příkazů, hození misky s řepným zelím nazpět do kuchyně nebo nějaké české zaklení a nadávky nelibě znějící německým uším, spraví jen přetáhnutí pendrekem, gumovou hadicí nebo jiným nápravným instrumentem a člověk je rád, že si neodnesl víc. Jistě uznáte, že závodní milice má své léčebné postupy dobře promyšlené. Každý vyjde z této ozdravovny mírný jako beránek.

Ovšem tohle léčení je skutečně nepřilíš lákavé, cením si i své zdejší, nasazením omezené volnosti a nestojím o žádné povzbuzující „pohlazení“; proto jsem ještě neměl žádné důvěrné styky se závodní milicí. Doufejme, že i v budoucnu přitom zůstane.

BLÍŽÍ SE VÁNOCE

Pěkně to dopadlo s naší vánoční dovolenou! Měli jsme již dovolenky, sice jen na tři dny, ale každá hodina je dobrá. Ty zelené lístečky nám však včera sebrali. Ptáte se proč? Všichni nemohli odjet. Dovolenky dostali jen ti, kteří k vrchním mistrům přišli jako první a domluvili se alespoň trochu německy. Téměř všem z naší ubikace se je podařilo opatřit, až na dva nebo tři karbaníky, kteří prohráli své peníze v kartách a chtěli si přivydělat na zvýšených mzdách ve svátky.

Důvodů pro odebrání propustek bylo dost. Před čtyřmi dny ujelo několik Čechů na černo domů. Ostatní, méně odvážní, čekali, jakou odezvu to vzbudí na personálním oddělení. Nikde se nic nedělo, mistři chodili jako jindy na kontroly, aniž dali na sobě znát, že jim někdo na směně chybí. Bylo to jako pobídka k dalšímu útěku. Druhý den jich prchlo již víc a třetí den, především, zadržela závodní milice Čechy i jiné cizince na nádraží v Leobenu. Proslýchá se, že prý na uprchlíky bylo zasláno hlášení do domovských obcí o jejich útěku. V lepším případě budou eskortováni zpět, v horším je očekává kárný tábor.

Tak bohužel za těchto okolností zde zůstaneme všichni přes Vánoce. Když mi sebrali dovolenku, nadával jsem svorně na poměry se všemi postiženými. Pak jsme se pomalu uklidnili a začali jsme přemýšlet, co dál. Svolali jsme náš výbor (říkáme mu jako kdysi za francouzské revoluce „výbor pro obecné blaho“)³⁹ a dohodli jsme se, že oslavíme Štědrý večer v jedné z největších ubikací. Každému došla z domova zásilka od rodičů nebo příbuzných, je tu zvláštní přiděl potravin a vína a dva vyučení kuchaři propůjčí své umění k přípravě slavnostní večeře. Své příděly a zásoby si rovnoměrně rozdělíme, aby se i na nejchudšího dostal stejný díl. Chybí nám rádio, jak milé by nám byly pozdravy z vlasti.

Někteří hoši si přivezli s sebou hudební nástroje – muziky tedy bude dost. Je zde kytara a harmonika, aktovka šlágrů i národních písniček. Ode dneška se hudební kroužek už cvičí, a protože nejsme zvlášť vybíraví, jistě přijmeme jejich výstup s nadšením. Moji drazí, budu na vás tento večer hodně myslet, jistě si na mne vzpomenete také.

Sláva, světe div se, po zákazu udělení dovolených na vánoční svátky, jsme odebrané dovolenky a propustky přes hranice v dopravním oddělení dostali zpět. Jsou to sice jen tři dny, dva sváteční a pouze jeden pracovní. Naši chlebodárci nám přiškrtli tu dovolenou co nejvíc, jsme však rádi, že to vůbec tak dopadlo.

Když jsme se my z dopravy vrátili z práce s dovolenkami, všem nám září oči, cítíme se již téměř na cestě. Přípravy na zdejší Štědrý večer, které jsme také promýšleli několik dní, jsme již skoro zapomněli. Už se jen mluví o domově, o holkách, o kamarádech, o tom, co asi bude pod vánočním stromkem. Dva už samou radostí začali balit svá zavazadla. Jsme šťastní, že budeme na Štědrý večer mezi svými. Poněvadž některá oddělení dovolenky nevrátila a dokonce větší část našich spolubydlících zde zůstává, dohodli jsme se, že jim ponecháme svůj zvláštní vánoční příděl potravin a vína a také pokud ještě něco ušetříme ze zásilek z protektorátu. Bylo to jistě správné rozhodnutí, viditelně se pozvedla nálada všem.

Poněvadž bez návrhu našeho vrchního mistra se s dovolenými nic nepořídí, řekl jsem si, že bych mu měl poděkovat nejen za sebe, ale i za ostatní z naší ubikace. Také jsem byl zvědavý, co pohnulo naše dobrodince, že nám nakonec návštěvu domů povolili. Než však řeč na to dojde, dovolte mi, abych vám našeho patrona trochu představil.

Vrchní mistr je mohutný, tělnatý chlap – kluci mu také okamžitě dali přezdívkou „Dicke“ – blízcí se šedesátce. Vypadá jako vystřižený z té známé štajerácké písničky: Bei uns in Steiermark dort sind Leute gross und stark...⁴⁰. Působí dobromyslně a pravděpodobně takový i je. Když dojde k nějaké pracovní změně – široce rozkročený a v tu chvíli s přísnou tváří, nás ve výtopně lokomotiv přiděluje k strojvedoucím na nejružnějších místech železáren.

V prvních týdnech našeho zdejšího působení jsme měli často značné potíže, než jsme příslušného stroje našli. Příčina nebyla jen v několikakilometrové rozlehlosti hutě, ale snad ještě víc ve štyrském dialektu, jímž zde mluví všichni – dělníci, úředníci, inženýři. A štyrské nářečí je pro ucho ještě nedávného školáka, slyšícího na spisovnou němčinu, opravdu ďábelské. Je to možná s výslovností horší než cockney angličtina⁴¹, takže jsme občas nevěděli, kam nás vlastně náš „Dicke“ posílá. Musel nám to někdy pomalu několikrát opakovat – snažil se i spisovně, ale moc mu to nešlo.

Když nás někdy potká po směně, pouští se s námi i do hovoru. Tak mně také onehdy zdůrazňoval, že dobytí Stalingradu a udržení všech pozic na frontě je naprosto nutné pro přípravu jarní ofensivy, kdy se zabere území až k Astracháni a dojde k úplnému obsazení naftových pramenů pod Kavkazem. Také Moskva musí konečně padnout. Nic jsem k tomu neříkal. Ještě doma jsem si vypůjčil známou knihu slavného generála Clausewitze⁴², ale i přes její nespornou zajímavost se ze mne po přečtení žádný stratég nestal.

Vrchní mistr je také přesvědčen, že Kruppovy a Škodovy závody⁴³ jsou stále největšími zbrojovkami na světě. Odvážil jsem se namítnout, že Američané a Angličané vyrábějí jistě také hodně zbraní, ale „Dicke“ se nedal, nakonec řekl, že „holt“ tomu nerozumím. Pravda, jsem pro něj přece jenom o několik desítek let mladší kluk, nejsem zde proto, abych myslel, mám jen poslouchat, jsem pouhý pomocný dělník.

Je obtížné uhodnout, jestli zdejší lidé ještě bezvýhradně věří ve válečné vítězství nebo se jen v této víře svými výroky snaží utvrdit. Nevím. Poděkoval jsem mu i za ostatní z naší ubikace

za vrácení dovolenek a pak jsem se ho ještě zeptal, co bylo pohnutkou, že jsme je přece jen dostali zpět. „Dicke“ chvíli mlčel a potom řekl, že on jako dobrý katolík si myslí, že o Vánocích pokud to jde i v železárnách nějak zařídit, se má každému umožnit, aby se shledal se svými nejbližšími.

V nepřetržitých provozech to samozřejmě nejde, ale u závodní dopravy, která v odděleních, kde se o svátcích nepracuje, není zapotřebí, je to možné. A ještě dodal, že si myslí, že ti, kteří zůstali v lágru a neutíkali, tu dovolenku na tři dny zaslouhují a že doufá, že se do práce také vrátí. Snadné prý to na personálním odboru nebylo, ale nakonec se mu to podařilo prosadit. Jeho slova mne překvapila, přiznám se, že bych od něj ani tu přímluvu nečekal. Znovu jsem mu poděkoval a popřál mu klidné a spokojené svátky. Oba jsme se pak rozešli s úsměvy na tváři.

VRACÍM SE Z DOVOLENÉ

Doma bylo přepychově. Dojel jsem lokálkou k polednímu na Štědrý večer. Mrzlo, při cestě z nádraží mi praskal zmrzlý sníh pod nohama. Šlo se mi však dobře, kufry byly lehké, v podstatě jen s oděním, které se v lágru nedá dobře prát. Hned po přivítání jsme zasedli k tradičnímu postnímu obědu – byla vánočka, bílá káva, večer smažený kapr, pivo, víno, domácí cukroví ... A úplně hody na Boží hod a Štěpána. Co to muselo dát mámě za práci, než to všechno posháněla. Dárky pod vánočním stromkem. Jeden večer s mým drahouškem, na další večer již nezbylo. Odpoledne na Štěpána, tentokrát s napěchovanými zavazadly, jsem opět odešel na nádraží. Otec mne doprovodil. Teď už na vás všechny jen vzpomínám. Bohužel již o tom mohu psát jen v minulém čase.

Cesta zpět do Štýrska byla špatná. Myslel jsem, že se při noční jízdě v koutku vlakového kupé vyspím, ale vlak byl plně obsazen hlavně vojáky. Stáli jsme dlouho na plošině z Brna až do Břeclavi a teprve potom, napůl zmrzlí, jsme se dostali do vagónu a posadili se nouzově na kufrech, jak kdo mohl nejlíp. Svítání nás zastihlo ve Vídni. Po hodinovém čekání jsme odjeli z jižního nádraží. Těšil jsem se na Semmering. Při příjezdu a odjezdu z Donawitz jsme touto krásnou krajinou projížděli v noci. Tentokrát jsem ji viděl nádherně ozářenou sluncem. Jak je Semmering v zimě krásný ! Vidíme pod sebou propasti, zamrzlá jezírka a vysoko nad námi táhlé pohoří oděné do sněžného rubáše. Kdybych tak zde mohl zůstat několik dní a vychutnat tyto stříbrné scenerie.

A píše-li již o kouzelné krajině, pak ještě něco příjemného. Máme už rádio; jsme teď přece jen blíž k domovu. Po Vánocích došlo povolení a kluci hned ten kus orazítkovaného papíru proměnili za toužebně očekávanou skříňku. Budeme mít alespoň nějakou kulturnější zábavu v tomto zcela prázdném, bezduchem lágrovém životě.

NEDĚLNÍ NÁLADA, HUDEBNÍ VEČER, VELKÝ APEL

Již pár dní se chystám psát. Dnes je neděle a přesto, že pracujeme, bývá po směně obvykle svátečnejší nálada. Hoši se přirozeně zabavují různě. Někteří hrají karty, které ostatně ani jindy nezanedbávají, dva improvizují na svých hudebních nástrojích, jiní čtou nebo vyřizují svou korespondenci a všichni jsou čistěji ustrojeni než obvykle. Také dělníci ostatních národností prožívají nedělní den různě. Např. Řekové sjednávají v neděli nejraději své obchody. Maďari a Chorvati, jejichž země nejsou okupované a kteří přišli do říše dobrovolně za výdělkem, často zpívají své národní písně. Italy není v táboře vidět, potulují se někde ve městě, kde tráví celý svůj volný čas. Inu, jiný národ, jiné zvyky.

Celý týden jsem doháněl ty ztracené noci z cesty do protektorátu. Už jsem konečně v pořádku. Venku napadlo hodně sněhu a mrzne celý den. Před několika dny bylo -28° . Alespoň, že toho hnědého uhlí je dost, zatím zde netrpíme zimou – ovšem přes den, k ránu je tomu jinak. V noci vyhasne v kamnech, a když vstáváme, máme ojíněné přikrývky. Lépe by bylo topit celou noc. Toho úkolu se však dobrovolně ještě nikdo nepodjal.

Včera jsem se účastnil hudebního večera, který pořádali štyrští zaměstnanci železáren. Došli jsme ještě s jedním kamarádem těsně před začátkem. Všechna sedadla byla již obsazená, postáli jsme proto hodinu na galerii. Program byl pestrý, účinkovala závodní kapela. Pochody byly skvěle zahrány a zpěvy starých štyrských a korutanských písní byly dobře nacvičeny. Mezi hudebním programem byly kratší zábavné vložky. Konferenciér se však marně snažil obecnost rozveselit. Mládež i staří seděli zamlkle, skoro smutní. Copak je asi tíží? Budoucnost? Málo naplat, usměvavé a veselé Rakušany jsem v nich nepoznal.

Všichni, kteří jsme se vrátili z dovolené, přivezli jsme s sebou dobrou náladu a nové naděje. Pilně se uzavírají sázky – kdy to už skončí. Sám jsem se stal obětí této sázkové horečky. Ale k brzkému konci války se stavím jako nenapravitelný skeptik. Určitě mi ještě příští rok dá za pravdu!

Ve čtvrtek byl v závodě velký apel ke všemu dělnictvu. Dělníci z provozů, které bylo možné přerušit, se shromáždili v největší hale, ostatní poslouchali projevy z amplionů. Přijelo několik řečníků a promluvílo o dnešní válečné a politické situaci. Hovořilo se také o budoucích vymoženostech národního socialismu a míru na tisíc let. Proslovy se zakončily zpěvem říšských hymen a holdem vůdci.

Jedna česká skupina, která nejvíc přerušovala řečníky bouřlivým potleskem a hulákáním, div jim hlasivky nepraskly, si tím dokonce vydobyla uznání v Donawitzer Nachrichten. Pan gauleiter župy Steiermark prý ze shromáždění odejel spokojen a mezi jiným prý i prohlásil, že jak je vidět, i někteří cizinci chápou dějinné poslání národního socialismu. Jaká škoda, že pan gauleiter nenavštívil české baráky několik hodin poté. Asi by se neprohýbal smíchy s námi, spíš by zlostí puknul jako frontový granát.

LÉKAŘSKÁ PÉČE O CIZINCE

Jo, pánové, kdo chce v říši onemocnět, aby si to dřív raději řádně rozmyslel. Dvakrát měř, jednou řež – je pro takovou úvahu pravidlo jako ušité. Není to opravdu tak jednoduché. Jdeš poprvé k lékaři a nemáš-li alespoň 38° , pak jsi šel zbytečně, neboť práce prý je nejlepší lék, ta vyžene každou nemoc. Jsi-li již od přirozenosti tak tvrdohlavý, že nevěříš doktorovým doporučením a zůstaneš doma, vyléčí tě závodní milice a to tak důkladně, že potom máš zdraví nadbytek a mohl bys je ještě rozdávat. Recepis ti ostatně napíše na kůži nějakým přiléhavým prostředkem, to kvůli pořádku, slova se lehce zapomínají.

Náš pan doktor Brandel, závodní lékař, má proti jiným doktorům něco navíc. Již jeho zjizvený obličej vzbuzuje úctu. Čtyři jizvy křížmo přes sebe zdobí jeho levou líc. Kterýsi můj známý mi vyprávěl, že před první světovou válkou tyto čestné rány kordem prý medicí v Praze dělali skalpelem za čtyři rakouské koruny. Tak to jen tak podotýkám. Pan Brandel by jistě řekl, že v jeho případě by to byla nehorázná pomluva. Vždyť to ani nemůže být jinak. Člen NSDAP⁴⁴ – to by byla hanba pro celou stranu.

No a jeden můj kamarád se nezalekl přísné tváře našeho doktora a dovolil si onemocnět.

A poněvadž měl třicet osm a půl stupně horečky, podlehl po vyšetření jeho svodům a dal se odvést do závodní nemocnice. Včera jsem navštívil ten útulek pro nemocné. Zevně stará rachotina, uvnitř klenuté začouzené místnosti, místy s pavučinami a oprýskanou omítkou. Místnost, kde leží můj známý, činí spíš dojem lokálu přístavní krčmy. Rozkývaný stůl, několik z části polámaných židlí, postele a stará kamna, tvoří bídný inventář. Všude prachu jako na silnici, vodu, kartáč a hadr ta místnost již jistě dlouho neviděla. Dodatečně jsem se ovšem dověděl, že původní závodní nemocnice byla již před rokem předána vojsku. A současná stará budova je jen náhradou a slouží pouze nemocným cizincům.

Největší překvapení však bylo pro mne, když jsem si všimnul kouřového oblaku u stropu. Pocházel z popraskaných kachlových kamen, ale víc asi z cigaret a fajek, které přítomní kouřili. Leželi zde i nemocní, kteří co chvíli pokašlávali. „Ostatně,“ pravil mi můj kolega, „zde kouří i lékaři při vizitě“. Myslíte, že jsem něco přidal? Bohužel, je to pouhá skutečnost.

ZMĚNILO SE NĚCO U NÁS?

Ale to víte, že ano. Jakkpak taky ne! Na to přece již přišel starověký Hérakleitos⁴⁵, když prohlásil – panta rhei – všechno plyne. I u nás se leccos mění. Tak jsem zase jednou z dlouhé chvíle vzal ten místní plátek Donawitzer Nachrichten a na mou duši čtu tam, v Bulharsku, Srbsku a Řecku je nebývale velká sklizeň tabáku. Hned to rozhlašuji a to se ví, že kluci se těší, že budou kouřit přinejmenším jako Turci. A najednou taková rána! K neuvěření! Představte si, ti mizerové nám snížili příděl cigaret. Jaká je to správa!? Tak neinformovaní lidé! Balkán se topí v tabáku, lidé se tam mohou ukouřit a nám se zde snižují příděly. Taková nevědomost, to je přece ostuda pro celé říšské zásobování. A blaho říše mi leží tak na srdci, nevím, jak to přežiji.

Opravdu nevím, jak je vedeno to říšské hospodářství, není to snad sabotáž? Jako bychom neměli Balkán v hrsti a kouřit není co. To asi ten zatracený srbský Mihailovič⁴⁶ se svými tlupami; onehdy jsem četl, že už je zlikvidovaný a na ministerstvu války jeho spis odložili ad acta – asi to přece jen nebude pravda. Že bych býval měl vlčí mlhu? O věrohodnosti zpráv v říši přece nikdo nepochybuje.

Ať již je to, jak chce, neobešlo se to zase bez nadávek a pustého klení. Češi jako známí vrtáci a rebelanti to hnali až na Arbeitsfrontu⁴⁷, ale tam jim přes všechnu diplomacii a snažení ukázali dveře. Tak se tedy pokoušejte přesvědčit ty, kteří by se nás měli zastat a zasadit se o nápravu, když tabáku je takový nadbytek. Nepochodíte! Už je to tak – komu Bůh dal úřad, tomu prý dal i moudrost.

KDYŽ PADL STALINGRAD

Včera byla neděle. Překvapuje vás, proč tak začínám? Vždyť jich je v roce dvaapadesát. Jenže tato neděle bude zapsána zlatým písmem v knize věrnosti a oddanosti dvou alpských zemí, Štýrska a Korutan. Vůdce praví ve svém svolání k německému národu doslovně: „Hrdinný boj našich vojáků na Volze zavazuje nás ještě k většímu vypětí sil. Dokažte, mužové a ženy velkoněmecké říše, že jste hodni oběti našich statečných vojáků...“ Přirozeně bašta národního socialismu v bývalém Rakousku, tyto dvě alpské země, musely svou věrnost něčím osvědčit. Výtěžek za nedělní směnu ze všech zdejších pracovišť připadne proto na zbrojní účely.

Cizinci byli vyzváni, aby se „dobrovolně“ účastnili této akce; zkuste také odmítnout. Bylo by to vůči našim ochráncům netaktní a na několik dní by si vás potom vypůjčil policajt. A my Češi máme

odjakživa měkké srdce. Šli jsme rádi, dokonce někteří prohlašovali, že bude-li takových Stalingradů víc, najdou v těchto směnách jisté potěšení. Pak prý nejsme uvědoměli! Odvází se někdo o tom pochybovat?

ZVĚDAVÁ ZÁVODNÍ MILICE

Dnes, vlastně již včera, protože je jedna hodina po půlnoci, navštívila náš tábor závodní milice. Zčista jasna obstoupili lágr a začala prohlídka. Pozoruhodné je, že se týkala pouze Čechů. Naše ubikace obrátila milice skoro na ruby. Skříně, zavazadla a postele nám rozházeli tak, že jsme je ještě ani teď nedali do pořádku. Ti, kteří byli na směně a měli skřínky zamčené, našli urvané zámky a poškozená zavazadla, jako by zde řádila tlupa Vandalů. A zatím to byli jen potomci jejich dávných germánských příbuzných. A ty můj deníku byl's dobře schovaný, to víš, na opatrnost svého pána se můžeš spolehnout, tak ne abys ho příště prozradil!

Co vlastně ti pánové hledali, zatím nikdo neví. Měli s sebou tištěné seznamy našich jmen a u každého jednotlivce byl připojen krátký životopis. Zdá se, že milice má o nás takové povědomí, že snad ani sami sebe tak dobře neznáme jako oni nás. Dva hochy vzali s sebou, co se s nimi stalo nebo kde jsou, zatím nevíme. Prohlídky prý budou častěji, upozornil kluky lágrfýrer. Češi prý jsou do značné míry nespolehlivý živel a musí být proto často kontrolováni. Jak decentně to zní. Ovšem kontrola s poškozenými zámky a násilně otvíranými kufry? Vidím, že to slovo dostává značně rabi-átštější náplň. To se tedy máme na co těšit.

Najednou tolik starostí! My vám zde k vaší radosti revoluci dělat nebudeme. Koukněte se také do vlastních řad, myslím, že už také nejste všichni skálopevně přesvědčení. A už to mám, jak to asi je s tou návštěvou závodní milice. Nejspíš to jsou důsledky nové vyhlášky o policejním a vojenském dozoru nad všemi cizími dělníky v říši. Češi byli zřejmě první na tapetě.

CO SE DĚJE V ŽELEZÁRNÁCH

Již delší dobu pozoruji v jednotlivých odděleních závodu neobvyklý ruch a chvat. Všimli si toho i ostatní hoši. Huť pracuje horečným tempem, všude je vidět velké vypětí sil. Mistři běhají z místa na místo, jako by jim někdo paty připálil. A co víc! Každé opomenutí, nebo sebemenší chyba se trestá tvrdě jako sabotáž. Kanceláře závodní milice jsou pořád přeplněny a strážé už jistě bolí hlava od samých stížností a možná i ruce od občas uštěďrovaných nápravných připomínek.

Souvisí to všechno nějak s nynější vojenskou situací? Ano, to bude to pravé. Na vůdcův rozkaz vykonala 6. armáda hrdinský kousek Sparťanů u Thermopyl⁴⁸. K jejímu neblahému konci nebylo ani třeba starověkého Efialta!⁴⁹ Bodejť! Téměř dva a půl tisíce let po válkách Řeků s Peršany umíme to přece lépe zařídit, obejdeme se i bez něho. Jak se časy mění. Ještě před několika dny jsem s pýchou sledoval postup naší branné moci na obrovské mapě, umístěné hned vedle hlavního vchodu do železáren. Dnes je již přelepena velkým plakátem, hlásajícím závazek národů Evropy vůči statečným vojákům na Volze...

Viděli jste někdy ruletu? Na číslovaném kotouči obíhá kulička. Rychle utíká a hráči ji sledují s napjatou pozorností. Podobně je to s námi. Díváme se také s napjatým očekáváním na to, co se děje kolem nás. Co nám příští dny a týdny přinesou? Zastaví se brzy běh osudu na šťastném čísle?

Děkuji ti srdečně za milý dopis a za básničky. Bohužel, Neumannovy⁵⁰ a Šrámkovy⁵¹ básně znám málo. Sbírkou Splav jsem si opatřil ještě v Prostějově, ale k četbě jsem se již nedostal. Jinak je to s knihovnou Lidových novin, přečetl jsem ji skoro celou ještě doma a zakončil jsem právě knihou Cirkus Humberto. Ptáš se mne, jestli něco čtu a jak je to s knihou, kterou jsi mně darovala. Máš oprávněné pochyby. Knihu jsem sice přečetl, ale jinak než dřív, jaksí bez přemýšlení o obsahu, jako bych přitom myslil na něco jiného.

Klid a pohoda umožňují vždy hlubší vnímání přečteného, ale od těch dvou předpokladů jsme zde na hony vzdálení. Navíc – v lágrovém prostředí ustupují jemnější potřeby základním. Ze směny přicházíme unavení a pak je nám často bližší slamník než kniha. Můžeme se o tomto tématu pobavit blíž při našem budoucím setkání. Povím ti potom víc, než se vejde na čtvrtku papíru.

Předchozí řádky by ovšem neměly vzbudit dojem, že si jen v horizontální poloze odpočívám a koukám do stropu. Udržuji tady řadu korespondence. To mi částečně nahrazuje četbu. Při psaní přicházím do světa mně bližšího – jsem v myšlenkách se svými přáteli. Hledám jiná slova, než často slyším kolem sebe, a díky tomu nepropadám úplně zdejšímu žargonu. Kdybych ti měl předvést několik minut zdejší mluvy, podivíš se tomu a řekneš, že žiji v nějaké divné prisprostlé společnosti; při pohledu z dálky, bez znalosti zdejších poměrů, bys měla pravdu. Gutha-Jarkovského⁵² by jistě při poslechu zdejších hovorů rychle ranila mrtvice.

Nemíval jsem nikdy tolik pošty jako nyní. Obětuji raději hodinu spánku a odepisuji v naději na brzkou odpověď. Víš sama, jak se těším na tvé dopisy. Někdy poslouchám rádio, sem tam nějakou přednášku a také hudbu. Občas se samozřejmě dohadujeme o tom, co by chtěla většina z rádia slyšet. O poučné relace není velký zájem. Obvykle vítězí džez, ten nevadí nikomu.

DAGMAR JÖRKSEN

Z původně povolených tří dnů nezapomenutelných šestnáct dní dovolené. K tomuto štěstí mi dopomohlo razítko na atestu mého známého lékaře, který bez rozpaků potvrdil mou předstíranou nemoc. V závodě nad tím trochu kroutili hlavou, ale nakonec to vzali na vědomí. Asi byli rádi, že jsem se vůbec vrátil. Jízda nebyla tentokrát tak nudná jako o Vánocích. Vyjel jsem z Vídně několik minut po půlnoci a až do Brucku jsem měl postaráno o znamenitou společnost. Když jsem totiž vstupoval do rychlíku na jižním nádraží, oslovila mne hezká dívka a ptala se, který vlak směřuje do Itálie. Říkám: „Do Itálie, to pojedeme kus spolu“; tak jsem se seznámil s mladičkou Norkou, velmi roztomilou osůbkou. Poslouvejte, představím vám ji.

Dagmar Jörksen, (jmenuje se tak), jela za svými rodiči do Florencie. Její otec, bývalý konzul, je nyní představeným norské sekce na tamějším německém konzulátu. Až do nynějška studovala Dagmar ve svém rodném městě Trondheimu na soukromé škole řeči – mluví francouzsky, italsky a německy. Itálii zatím nezná, žila dosud u svých příbuzných a rodiče přijížděli do Norska několikrát do roka na návštěvu.

Poměry, panující nyní v Norsku, jsou podobné protektorátním. Stále prý se mluví o zavedení pracovní povinnosti, byť i jen v rámci norského státního území. Proto jí obstaral otec místo na konzulátu, kde pracuje. Když jsem se tázal, loučila-li se těžko se svou vlastí a svými přáteli, řekla mi: „Myslím, že Norsko zůstane pro mne vždy nejkrásnější zemí, už když jsem vstoupila na loď, bylo

mi teskno, nevím, jak dlouho budu v cizině“.

„Na Itálii se však těším, je tam můj otec a matka a považují tu zemi za druhou vlast. A pak uvidím Florencii, kolébku renesance, město, kde působilo tolik malířů, sochařů a básníků. Pro nás Nory má země prastaré kultury zvláštní přitažlivost, už proto, že my za dlouhých zimních večerů hodně přemýšlíme a rádi posloucháme vyprávění o jižní, většinou modré obloze, o krajích, kde slunce oblažuje lidi víc svým teplem a jasem. Kdybyste věděl, jak pozorně jsem naslouchala svému tatínkovi, když mi jako malé žábě vyprávěl o starobylých městech, věčně zelených zahradách, stromech, na nichž rostou fíky a pomeranče – hned bych tam byla s ním“.

Předal jsem na chvíli slovo své milé společnosti z vlaku a nyní budu zase sám pokračovat. Tázala se mne na Čechy a Slováky, o nichž asi slyšela jen ve spojitosti s Bjørnsonem⁵³. O Češích věděla víc. Zná z novin několik vedoucích osobností bývalého státu, četla nějakou knihu od Karla Čapka⁵⁴ a některé básně Otokara Březiny⁵⁵. Je to dívka na svůj věk opravdu velmi vzdělaná. Ptala se mne také na Prahu, viděla prý obrázek znázorňující starý most a na obzoru velký hrad s věžemi. Poznal jsem hned nejobvyklejší pohlednici z našeho hlavního města.

Zmínil jsem se také o jiných krásách Prahy, zejména o dalších uměleckých a stavebních památkách. „To se jistě jednou do Čech, do vaší Prahy podívám, musíme ovšem doufat, že konec války ve zdraví přežijeme“. Mohl bych ještě dlouho pokračovat, tolik jsme toho namluvili, dotkli jsme se i politické situace. V každém případě si uchovám na vzdělanou a srdečnou Norku velice příjemnou vzpomínku.

ABY SI TO S NÁMI PAN MINISTR NEROZHÁZEL

„Povídám vám hoši, tak jste tomu pánovi nemohli přijít na jméno a teď vidíte – přesvědčil nás, že je dobrý křesťan. Řekl si: <milujte své nepřátele> a poslal nám rádio. Tak pro příště, ať již neslyším žádné láterění a neslušná slova na adresu naší autonomní vlády. Otec by se o nás tak nestaral jako pan Moravec“⁵⁶. Asi tak měl promlouvat náš důvěrník⁵⁷ nad polorozbaleným balíkem, z něhož zvědavě vykukovala bedýnka furnýrovaná hnědým kanadským ořechem.

Po slavnostním proslovu, určeném k jejímu uctění, ji konečně zbavili obalu a vytáhli na světlo boží. Tak přijímač by tu byl, ale kam jej napřed dát? Jeden navrhoval starousedlíkům, druhý největší místnosti, třetí chtěl táhnout los. Přátelská diskuse na shromáždění začala však zvolna přecházet do vášnivé vřavy. Trvalo hezkou chvíli, než důvěrník situaci trochu zvládl a uklidnil.

Nešťastný ministr, víš, co ten tvůj přístroj způsobil? Kluci si vjeli do vlasů a milá bedýnka nebyla tím, kdo se směje a pozoruje okolní rej. Někdo ji chtěl záludně unést, ale při tom narazil na protivníka. Aby se mohli snadněji spolu chytit do křížku, musela skříňka na zem a poněvadž nebyla jemně položena a padala působením gravitace, urazila se a rozezílila se na kluky tak, že z ní už nikdo žádný tón nevytloudil.

Vím o tom bohudíky jen z doslechu, byl jsem v té době na dovolené. Moji spolubydlící se hádky o došlou zásilku neúčastnili (máme vlastní rádio), ale zato se stali nadšenými diváky při tragikomedii, za niž se sice neplatilo, ale stála prý opravdu „za všechny peníze“.

PŘÍBĚH VLADISLAVA GRABOWSKÉHO

S Grabowským – zavilým nepřítelem Rusů – jsem se poznal již v prvních týdnech, když jsem ve zdejších železárnách začal pracovat. „Dzień dobry panu, co slychać, Rosjanie uciekają?“ volá

vždy už zdaleka, je to vlastně jeho obvyklý pozdrav. Často s ním hovořívám, spíš že chci splácet jeho dobrosrdečnost, než abych se s ním nějak duchaplně pobavil. Nedostatek školního vzdělání nebyl jeho pochybením, své dětství a mládí totiž prožil, aniž měl možnost navštěvovat školu.

Jednou, bylo to za krásného jarního dne, kdy jsme si unaveni prací sedli ven na sluníčko, rozpovídal se můj známý Polák a vyprávěl mi svůj smutný životní příběh. „Narodil jsem se ve Zwierkách, poblíž města Bialystoku. Rodiče tam hospodařili s mým strýcem na větším selském dvorci. Začal jsem právě chodit do školy, když skončila světová válka. Dařilo se nám dobře, pole kolem byla úrodná, dobytka jsme měli víc než dost, nescházelo nám nic k blahobytnému životu. Také jediné na svá dětská léta rád vzpomínám. Otec mne vždy večer houpával na kolenou a strýc, bývalý důstojník, mi vyprávěl hrdinské příběhy z polské minulosti. Král Kazimír⁵⁸, slavní rekové grunwaldští⁵⁹ a Kościuszko⁶⁰ vyrůstali v mé mysli v obří postavy. Když staré sloupkové hodiny odehrály svou písničku, ukládala mne má matka do postýlky polospícího a líbala mne vždy něžně na dobrou noc. To byly krásné doby.

Čas však utíkal, přešla zima a po ní nové horké léto. Všichni se u nás těšili na dobrou úrodu a pilně se na ni připravovali. Až najednou přišla zpráva, že ruští revolucionáři překročili hranice a bijí, pálí a loupí všechno, co mají na cestě. U nás nastal zmatek a shon, otec nastoupil vojenskou službu a my jsme s úzkostí očekávali, kdy vpád zasáhne i nás.

Ve své dětské fantazii jsem si představoval bolševiky jako rohaté čerty, kteří nás odnesou přímo do pekla. A dočkali jsme se. Z dálky bylo slyšet již několik dní dunění děl a konečně jednoho dne byl náš dvorec přepaden a do rána z něj zbyly jen kouřící se trosky. Oloupili nás o všechno. Co nemohli vzít s sebou, naházeli do ohně.

Strýc, matka, dvě sestřičky a já jsme putovali potom s dalšími ubožáky do neznáma, doprovázeni vojenskou stráží. Snad nás považovali za bohaté kulaky, i ostatní, kteří šli s námi, byli většinou statkáři z okolních vesnic. Šli jsme tři dny (já stále plakal) a pak nás naložili do nákladních vlaků a jeli jsme s přestávkami několik týdnů. Strýc mi řekl, že to bylo Grodno, odkud jsme byli transportováni vlakem. Tehdy byl již Tučačevskij⁶¹ s Buděnným⁶² skoro před Varšavou. Projeli jsme o hladu a velkých svízeli mnoha měst a vesnic. Viděli jsme pořád samou rovinu, až po více týdnech jsme projeli vysokým pohořím. Byl to Ural, vezli nás do Sibíře.

Konečně jsme přijeli do města, kde jsem zůstal dlouhých čtrnáct let. Vystoupili jsme v Omsku, velké stanici magistrály, ležící na řece Irtyši. Matka a obě starší sestry byly hned nakomandovány do železničních dílen a strýce poslali někam na stavbu. Mne dali do železniční kantýny, abych vykonával lehčí práce. Nosil jsem ve vědrech celé dny vodu, a když jsem se nevracel dost rychle, dostával místo jídla víc bití. Raději vám, pane, o svém čtrnáctiletém soužení pomlčím. Strávil jsem všechna ta léta v bídě a strádání, stačí když řeknu, že moje matka i všichni ostatní postupně zemřeli.

Vrátil jsem se domů, když se naše vláda již dlouhou dobu sháněla po zavražděných polských státních příslušnících. Co jsem ještě vystál cestou zpět! Když jsem se dostal do rodné obce, byla již naše půda v cizích rukou. Marně jsem se o ni u úřadů ucházel. Také s otcem jsem se neshledal, padl pod Weygandem⁶³ v bitvě před Varšavou.

Vrhl jsem se na řemeslo a měl jsem již malou zámečnickou dílnu, ale sám vidíte, pane, nemám štěstí, jako zajatec od Westerplatte byl jsem sice propuštěn, ale domů z tohoto vyhnanství nesmím. Ale, pane, už musím jít. Tak zase až jindy – „Do widzenia a śmierć Rosjaninom“. Je možno v tvém případě odpustit, jedná-li se o zachování tvého národa, milý Grabowski? Víím, co bys mi odvětil – buď ujištěn, nezeptám se tě na to.

Dnes v noci jsme se vrátili z nádherného výletu. Časně zrána, zásobení výslužkou z lágrové kuchyně, jsme vyrazili rychlíkem z Leobenu k Vrbskému jezeru. Vlak projíždí kouzelnou zahradou jižního Štýrska a Korutan a míjí městečka korunovaná štíhlými věžemi kostelů. Na okolních stráních se již pasou ovce. Ještě dopoledne opouštíme vlak v Klagenfurtu a náměstím, podle pomníku ošklivé saně, která dští našťestí jen vodu, spěcháme k jezeru. Draka má město Klagenfurt ve znaku a hoši se jen podivují, že si konšelé, jako pamětihodnost, mohli vybrat takovou šerednou potvoru. Pěšky jsme došli do Krumpendorfu, odkud je překrásný pohled na celé jezero. Proti nám, přes vodní hladinu, se otevírá panorama vesničky Maria Wörth, jejíž bílé domky a dva kostely působivě rámuje tmavě zelené pozadí hor.

Asi na hodinu jsme se vloudili na terasu jednoho z mnoha hotelů, lemuujících nábreží. Bylo slunné teplé odpoledne, lehký vánek čeřil vlny, slunce se shlíželo ve vodě a oblohou táhla drobná oblaka. Tóny valčíku zaznívající ze sousedního hotelu a šumění korun stromů bylo jaksi nezbytné k pohádkovému obrazu krajiny, jež nás obklopovala. Nevím, přepadla mne snad v tomto okamžiku nostalgie?

Poněvadž jsme naše velmi skromné výletní možnosti chtěli co nejvíce využít, zastavili jsme se ještě na zpáteční cestě v pozdním odpoledni v bývalém hlavním městě Korutan St. Veitu an der Glan. Zde jsme ve spěchu zvládli návštěvu nádherného arkádového dvora staré radnice. Na okolí města, které je doslova poseto hrady, nám již nezbyl čas. Večer jsme nasedli opět do rychlíku, abychom uplynulé příjemné zážitky zaměnili za neveselou skutečnost.

KOMSOMOLKA⁶⁴ ŠURA Z CHERSONU

Ach, Šuro, jak jsi se ty, „děvuško krasiva“, dostala sem až k nám, do Štýrska? Spatříš ještě město, které je ti tak drahé? Fosforeskující, modrozelené vlny moře, které staří Řekové nazvali nevlídným, bouřlivým a černým? Musíš, Šuro, musíš to vše zas vidět, vrátíš se zase zpět, v tobě, v tvých myšlenkách, v tvém jednání, v tvých očích se zračí vždy Rusko! Ne již to mátožné, lenivé, mlhavé a věčně dumající, jak jsme je znali z vyprávění našich otců, ale Rusko znovu vzkříšené, činorodé, statečné a průbojné. Jsi symbol své vlasti – vrátíš se.

Rád bych to Šuře znovu opakoval, je vždy tak hrdá na svou vlast a vzdor všemu příkoří, jemuž je vystavena, nikdy nerezignuje. Vidím ji znovu a znovu – jak vypráví o reformách a vymoženostech, které vyzkoušela její vlast na sobě samé. Jak pyšně říká: „Revoluce v sedmnáctém roce a porevoluční léta nás stála nesčetné oběti, ale vždyť nebyly nadarmo – dnes právě na tomto poli ztropeném krví našich předbojovníků i odpůrců, vyrůstají všechna naše sociální zařízení jako úroda na dobře připraveném a obhospodařovaném poli... Nové myšlenky zažehují vždy požáry v lidských mozcích



Ukrajinské dívky uklízející jednou týdně lágr, zcela napravo Šura z Chersonu, uprostřed autor. Obr. 5.

a srdcích a utuženy krví, ohněm a železem v revoluci jsou potom dobrodiním příštích pokolení. Proto nesmíme být bázlivi a těžkomyslní, ale rázní, rozhodní a činorodí...”

Vskutku, někdy se mi až zdá, že sama řeč, když Šura mluví, má kovový zvuk; je v ní slyšet řinčení zbraní i vítězný pokřik. Jen dálka, velká dálka od jejích rodných míst jí někdy zachmuří její tmavé oválné obočí. Nermuť se, Šuro, uvidíš, že zase bude dobře a ty se vrátíš tam, kde myšlenkami jsi stále. (Šura, nadšená ukrajinská mládežnice, byla jednou ze skupiny uklízeček v našem lágru).

DÁME SE NA VOJNU?

Vzpomínám na nacvičování prostných na všesokolský slet v třicátém osmém roce. Nakonec jsem se do Prahy nedostal, ale to obrovské nadšení jsme stejně prožívali, díky téměř nepřetržitým zprávám a přenosům v rádiu a spoustě fotografií v obrázkových časopisech. Ze zahraničních sokolských organizací byli v průvodu nejbouřlivěji pozdravováni právě Jugoslávci, naši nejmilejší přátelé.

Nerozlišovali jsme je podle národností, ačkoliv na starších jugoslávských známkách jsme mohli číst „Království Srbů, Chorvatů a Slovinců“. Jejich čacký král Alexandr I.⁶⁵, v krásné bílé, zlatem vyšívané uniformě se nám jevil jako pohádkový hrdina. O jugoslávské armádě se říkalo, že je jednou z nejlepších v Evropě. Měla být oporou tehdejší Malé dohody⁶⁶. Ale jak to z jara v jednačtyřicátém roce dopadlo? Královská, tehdy již Petrova⁶⁷ armáda, se během deseti dnů pod německým náporem rozpadla.

A dnes – slyšíme ještě horší, neuvěřitelné zvěsti. Zvláště v minulém roce se zde často mluvilo o vypálených srbských i chorvatských vesnicích a jejich povražděných obyvatelích, jednou napadených Mihailovičovými četniky a podruhé na oplátku Paveličovými ustašovci⁶⁸. Pro nás je stejně nepochopitelné, jak zdejší Chorvati, ubytovaní s námi v lágru, smrtelně nenávidí Srby, s nimiž kdysi založili a více než dvacet let sdíleli společný stát jako my se Slováky.

Od letošního jara se však již téměř nemluví o Mihailovičovi; stále víc se množí zprávy o partyzánech a jejich veliteli Titovi⁶⁹. Po Korutanech a Štýrsku se dokonce potulují jeho lidé a verbují zde mezi cizinci posily. V lágrech se hodně obracejí na Čechy; z ostatních cizinců také na nasazené Francouze, ovšem již méně, asi z důvodů jazykové bariéry. K zajatcům a nasazeným Ukrajincům a Rusům mají velmi obtížný přístup, jejich lágry jsou daleko lépe stráženy.

Před několika týdny nás také navštívil Titův agitátor, mladík zhruba v našich letech. Začal velmi opatrně, vypadalo to, že je rovněž nuceně nasazený Čech, ptal se, jak se nám ve Štýrsku líbí, dostaneme-li se občas domů na dovolenou, vedl prostě zcela nezávadné řeči. Po chvíli se nám zdálo, že je jeho čeština jaksi starodávnější a také, že někdy déle hledá slova. Prohlížel si nás a konečně řekl jednomu, že by něco rád prodal a odešel s ním ven. Asi za hodinu se náš spolubydlící vrátil, vybral si z nás tři a k našemu překvapení nám venku sdělil dobrodružnou nabídku přesídlení o něco víc na jihovýchod. Agitátor našemu kamarádovi také řekl, že v lágru bude víc naverbovaných, nikoho však nejmenoval, s každou skupinkou zřejmě jednal zvlášť.

Byl jsem mezi třemi novými zasvěcenci a náš spolubydlící nás ubezpečoval, že Titovi partyzáni vesnice nevypalují, nevraždí své spoluobčany, bojují jen s nepřítelem a jsou podporováni západními spojenci, zejména Angličany. Dále řekl, že agitátor přijede znovu, dohodneme se podrobněji a jeden z nás se pak setká přímo s tím člověkem, který nás v určený den převede přes hranice.

Verbiř se před třemi týdny skutečně znovu objevil a další postup již domlouval s námi čtyřmi, samozřejmě mimo lágr. Dohodli jsme se, že ve volné neděli se někdo z nás sejde v městečku Spiel-

feldu s tím, kdo by nás převedl přes hranice a dozví se zároveň termín, kdy to bude možné. Také nás informoval, jak se vzájemně poznáme. Na můj dotaz, může-li nám říct, odkud pochází, nám řekl, že ze srbské části Slavonska. Vystěhovali se tam jeho prarodiče. Doma se mluví ještě česky, ale on chodil do srbské školy. Tím se vysvětlila jeho místy zastaralá čeština nebo i občasné hledání vhodných slov.

Den odjezdu do označeného městečka se rychle přiblížil. A poněvadž se dobrovolně nikdo nepřihlásil, rozhodli jsme se, že odjede ten, kdo si zpod čepice ze čtyř švestkových pecek vytáhne pecku obarvenou černě. Vytáhl jsem si ji já.

Odjel jsem nočním vlakem, pospával jsem v koutku kupé a ráno k sedmé hodině jsem byl již na místě. Naše spojka, která nám byla popsána jako muž něco přes čtyřicet let, se měla dostavit před vchod do místního kostela přesně v jedenáct hodin dopoledne. Muž měl mít tmavomodrý plášť, na rameni koženou brašnu a na levé ruce dva ovázané prsty. Měl jsem se jej německy zeptat: „Kolik je hodin?“ On měl odvětit : „Osmnáct čtyřicet šest“.

Od sedmi do jedenácti to bylo dlouhé čekání; neměl jsem však jiné spojení, vlaků už jezdilo málo. Byl pošmourný den, zůstal jsem chvíli v čekárně na nádraží, přeplněné ženskými s koši, které se zde často nosí místo baťohů. Občas také vešli vojáci, a když se najednou objevily dvě uniformy bezpečnostní policie, raději jsem se nenápadně vytratil ven. Kostel, kde bylo místo setkání, byl zdaleka vidět. Byl naštěstí otevřený, právě začínala mše. Posadil jsem se v lavici, cítil jsem se bezpečně a na chvíli jsem dokonce přestal myslet na své poslání.

Ale i v kostele se čas vlekl hlemýždím tempem, a tak jsem asi po deváté hodině vyšel ven a vydal jsem se jen tak pomalým krokem znovu cestou k nádraží. Najednou vidím zase zelené uniformy a dva, tři muže v kožených kabátech a na hlavách klobouky s klopami ohrnutými dolů. Gestapáci – jsou snadno k poznání – jako tajní za rakouské monarchie v buřinkách. Na štěstí byli na druhé straně ulice. Raději jsem se však obrátil a rychle jsem se znovu uchýlil do svého předchozího útočiště.

Po druhé mši jsem v jedenáct hodin vyšel před kostel, ale nikdo, na něhož by se hodil udaný popis zde nebyl. Co teď? Poodešel jsem ke skupině stromů, bylo zde několik laviček a jedna z nich volná. Posadil jsem se, ke vchodu do kostela bylo dobře vidět a řekl jsem si – počkám zde ještě půl hodiny. Nakonec jsem napjatě čekal až do poledne. Po jedné hodině jsem již poměrně klidněji nastoupil do vlaku na cestu zpět.

Čekala mne opět několikahodinová jízda a celou dobu mi naše bojovná nálada znovu procházela myslí. V ty chvíle jsem asi neměl zaděláno na hrdinství; nevalilo mi, že se vracím s prázdnou. Měl bych ještě dodat, že po mém návratu se ani mí tři kamarádi netvářili smutně. Žádný verbíř se poté již u nás neukázal.

KOMU KARTY V RUCE ŠUSTÍ, TOHO PÁN BŮH NEOPUSTÍ

Kolik papežských bul bylo vydáno proti hraní karet již v ranném novověku! Kolik vážených mužů psalo proti tomuto zlořádu. Kolik našich prababiček vyčinilo našim povedeným pradědečkům, když přišli ráno z hospody bez jediné vindry! A podívejte se na ten výsledek. Ta zpusťlá chasa připletla do své zábavy ještě samého Pána Boha. A Duch svatý, nejvyšší milostivý, má ještě stále slitování s těmi hříšníky. Pak jim dělejte mravokárné kázání. Buďte rádi, že se vám nevysmějí.

„Foršusy“ se vyplácejí u nás každý týden v sobotu. Postupně, jak kdo přijde ze závodu, zasednou kluci ke kartám a točí se očko, ferbl nebo komando. Zpočátku, kdyby hrom bil a hořela střecha nad

hlavou, nedostane nikdo ty náruživce ze svých míst. Teprve později, když někteří prohráli všechno do posledního, vypadávají ze hry jednotliví účastníci. K půlnoci se pak utkají vítězi, kteří předtím dokonale obrali své kamarády. Někdy hráčů ještě přibude po jedenácté – přicházejí totiž hoši z odpoledních směn. Chuť ke hře často převládne, i když se chce spát.

Ráno si odnáší vyvolený štěstěny peníze několika nešťastníků, jimž prý je hra jediné potěšení, které jim umožňuje zapomenout na bídnou přítomnost. Potom se případně napíše drahým rodičům, že chybějí peníze, že je mnoho vydání a malý výdělek. Bláhový tatík, který možná čekal, že syn mu ještě přispěje, spěchá na poštu a s povzdechem, jak ten synáček v té říši strádá, odešle žádanou částku. Tatíku, kdybyste měl rozum a vašeho vydařeného synka až přijede domů pořádně zpražil, přestal by vám i tu mizernou pracovní povinnost tak chmurně líčit a nedostal byste už nikdy od něj pozdravy tohoto druhu. Tak, tatku, vezměte tu vaši ratolest podruhé do práce a chystejte si již teď potěh.

PANIKÁŘI

Občas se vyskytnou v lágru fámy, které se vyznačují třemi typickými znaky: hyperbolou čili nadsázkou, značným převrácením smyslu slova, zvláště když projde několika ústy, a obvykle výsledným nesmyslem, který z toho nakonec vzejde. Mám sto chutí vám předvést několik takových povedených výroků. Víím, že se již nebudou zdát tak groteskní, jako když můžeme vidět dva vážné, ustarané obličeje hochů, z nichž jeden mluví a druhý horlivě přitakává.

Asi před týdnem přišel jeden soused na besedu a povídá: „Češi od prvního května narukují; deset ročníků hned a potom ostatní, říkali to dnes Němci ve fabrice“. Přitom dělá patřičně pohnutý obličej, jako by se již viděl s brízou na stráži někde na východě. Jednou přišel také jeden panikář a říká: „Na nádraží jsou už tři dny vyhlášky, že nikdo nesmí vlakem jet dál než deset kilometrů, jinak musí mít zvláštní povolení.“ Přitom by stačilo, kdyby si poťouchlík uvědomil, že hoši z lágru, kteří dočasně vypomáhají v Brucku, jezdí denně vlakem do práce dál než patnáct kilometrů.

Zdá se ovšem, že senzace je důležitější, než přemýšlení. Nebo přiletí upachtěný jedináček jak běžec od Marathónu⁷⁰ a vyrazí jedním dechem: „Kluci, co budeme dělat, balíky a vůbec pošta z protektorátu budou zastaveny. Říkal mi to Bulhar v lágrfýrerově kanceláři“; potom klesne na židli a zdá se, že se o něj pokoušejí mdloby.

Kdyby mi řekl, že slyšel od kamenného černocho, který stojí už jistě sto let ve výklenku nad vraty hospody U Mouřenína, slovo sto, věřil bych mu ještě víc. Naštěstí je těchto zmatkařů poskrovnu. Doufejme, že nebudou přibývat. Ohlupování máme již dost z jiné strany, která by jeho šíření vlastním přičiněním jistě uvítala.

SIRÉNY⁷¹ Z EISENERZU

Pokud jste nepropadli ze zeměpisu a slyšeli jste navíc o nějakém Erzbergu, pak je vám známo, že se zde železná ruda odklízí přímo z povrchu hory. Ale rozhodně nevíte, co sem táhne naše kluky! Ani starobylost města, ani těžba rudy, ani krásné okolí. Copak je to tedy, tážete se zvědavě. Proč bych o tom mlčel, když jsem od řeči a když všichni pozorně poslouchají, jakmile se o tom začne hovořit.

Představte si o samotě stojící dům na kopečku, no, jako v pohádce, jen kuří nožka mu chybí.

Má nad vstupem zajímavý nápis: „Nur für Ausländer, Deutschen Eintritt strengstens verboten“⁷². A protože naši chlapci jsou zde cizinci a tedy žádnými Němci, mají plné právo, aby tam byli hosty, kdykoliv mají volno. Vraťme se však k tomu domu. Je rozdělen na mnoho světniček a v těchto pokojích skromně vybavených postelích, stolkem a židlí, se prodává milování za pouhých pět říšských marek.

Povětrné dívky několika národností, rozvalené ve všemožných pózách, nabízejí svá ladná těla již dole v lokálu. Francouzky něžně, avšak úlisně, v průhledném tylu třeba na stole, Rusky a Polky stydlivě, ale ne všechny, Italky temperamentně, skočí ti třeba na krk a Češky přitulně, sem tam i dryáčnický.

Takový panáček, považující spojení dvou sliznic za největší slast na světě, zaplatí vášní roztřesenou rukou požadovanou částku u přísně hledící, zřejmě již vysloužilé báby a třímaje v hrsti poukázku na chvilku erotického zážitku, utíká si čile vyvolit svou milostnici. Také se stává, že někdy musí do fronty, často v neděli, kdy bývá nával a mnoho zákazníků. Ale i tak prý se nečeká dlouho, obsloužení je rychlé a výtečné. A pak ty různé pozice, způsoby, rozkoš a vědomí, že je možné stát se v těchto požitcích internacionálem!

„No tak, kluci, kdo si dá říct a pojede se mnou?“ To Ferda Troníček přišel, aby jako zkušený a světaznalý muž se postaral o nedochůdčata a hlavně o nedělní dodávku, ze které bude mít jako neoficiální pasák jistý profit. Tak, jelimánci, hlaste se, hlavně když správně zaplatíte, jste i milejší než vykutálení Řeci a Italové, kteří se pokoušejí často smlouvat.

Skutečně dobrá škola pro mladíčky a mnozí nebudou dlouho čekat na vysvědčení; mám vám prozradit, jaké budou známky – možná že tam bude dokonce napsáno 914 nebo slovíčko salvasan – nadarmo se nad tím Němec Ehrlich s Japoncem Hatou⁷³ tolik nepachtili. Jo, jo, chlapci, a pak po čase zjistíte, že vás ty chvilkové slasti přišly značně draho.

JEDEN Z PRVNÍCH LETECKÝCH POPLACHŮ

Letecký poplach ke druhé hodině. Sirény řvou celým údolím od Leobenu až po Vordernberg. Řezavý zvuk houkaček volá do krytů obyvatelstvo. Poplach mne zachytil právě na cestě do hutě. Mám jít dál? Bezradně se otáčím, kolem utíkají lidé s kufříky, nůšemi a batohy toho nejnutnějšího. Všichni se snaží dosáhnout lesa, drápou se po strmém svahu nahoru do kopců. Strhávají mne s sebou. Do houkání sirén se mísí pláč dětí a nadávky dospělých; vidím ustarané obličejy žen, zamračení muži pobízejí k většímu spěchu.

Je dusné odpoledne, žhavý kotouč září na obloze a nemilosrdně bodá svými paprsky. Táhlý tón sirén pomalu slábne, jen lidé křičí. Poděšení spějí výš, pořád výš do lesů. Konečně se dav ztiší, dosáhl prvních stromů, lidé usedají ve stínu a čekají. Je ticho. Daleko široko rozložené objekty železáren vidím nyní jako na dlani. K nebi proráží kouř četných komínů i závod jakoby se ztišil. Některá oddělení, kde není nutný nepřetržitý provoz, zřejmě zastavila práci a dělníci jsou již také v krytech, které byly teprve nedávno v železárnách narychlo postavené.

Dívám se na hodinky – jsou dvě hodiny patnáct minut. Zapaluji si cigaretu, pohodlně se usadím v zelené trávě. Myslím na své kamarády v lágru a zvláště na dva, kteří jsou právě nemocní v ošetřovně. Co by se s nimi stalo, kdyby se tu objevili... Lágr stojí v těsné blízkosti hutě. Potom kladu hlavu do svěžího trávníku a dívám se do modré oblohy. Přiletí? Nepřiletí? Bude to vše, co vidím ve chvíli hromadou trosek? Myšlenky mi víří rychlostí filmového pásu hlavou. Stále ticho, zatracené

ticho – jak může být zneklidňující a tíživé. A zase se má mysl nese k mým kamarádům. Myslím na své přátele ve Wiener Neustadt. Shledám se ještě s nimi?

Kolem jde matka držící v náruči dvě děťátka. Pláče! Asi tříletá holčička jí klopýtá v patách. Je slaboučká, unavená. Bože, jak všechna má nenávist k těmto lidem mizí při pohledu na tuto plačící ženu. Mateřská láska prolomila mezi námi ty nejpevnější hráze. Beru maličkou do náruče a jdu za paní dál do lesa. Vděčně se na mne dívá, pohnutě něco říká, ale nerozumím jí. Několik vteřin a v tom zazní opět sirény – tentokrát táhlým, nepřerušovaným tónem. Je konec poplachu.

Někde v dáli doznívá žalostný výkřik. Už vím, je to výkřik nešťastných lidí, kteří budou bez přístřeší, kteří budou truchlit nad svými drahými; někde planou požáry, z kvetoucího města možná zůstaly kouřící trosky. Ano, bůh Mars⁷⁴ stále víc září ve své krvavé aureole. Nepřítomně sestupuji úzkým chodníčkem. Neuvědomuji si ani, že již stojím opět na silnici. Rozhlížím se. Železárny, život na ulicích, jako jindy. Jen z kopců se táhnou ojedinělí. Obličejové jsou ještě trochu pohnuté, strnulejší než jindy. Život se vpravil skoro do svých normálních kolejí. Ale Damoklův⁷⁵ meč visí od této chvíle nad námi.

NEDEJTE SE FOTIT V ATELIÉRU PFOHL V LEOBENU

Však to říkám jedině vám. Ne aby se to dostalo do veřejnosti. Zvláště paní Pfohlová by se cítila krutě uražená ve své sobělibosti. Ale to, co pravím vám, to jsme my tři pracovníci z Donawitz ještě nevěděli. Protože s ženskými je to k nevydržení, nemají-li vás stále kolem sebe – když jste pryč, bombardují vás dopisy, jak je to fádni když nejste doma, a jak to bylo prima, když jste doma byl, a že nemají ani vaši fotku, a že jste ji už několikrát slíbil atd.

Abychom tomu učinili přítrž, řádně jsme se vystrojili a odvážně jsme vykročili k fotografovi. Když jsme již byli v ateliéru, ukázalo se, že ten fotograf je vlastně stará, přísná bába – tedy dvojí neštěstí. Ta čarodějnice nás potom vzala do prádla a to vám povídám, odmluvit nikdo nesměl a muselo to jít tak, jak naporučila. Každému prý sluší něco jiného, a proto nás namaškařila všechny tři různě.

Povídá prvnímu: „Vám to bude, pane, slušet v té kostkované košili, ano, svlékněte kabát, tak správně, vypadáte úchvatně. Nyní podívat se upřeně, ano, ten pohled je pro vás charakteristický ...“ A její vyřídilku si nikdo z nás netroufal zastavit. Jako výsledek – vznikl působivý snímek jihoamerického pastevice odněkud z pampy, a jak usoudili kluci, chybí prý mu jen laso a kolty.

Druhý objekt se také podrobil tuhé drezuře a vyšel z toho obrázek mládence s unyle skloněnou hlavičkou na ramínku, doprovázený nevinným panickým pohledem. Já byl poslední, a tak z volby jednotlivých kostýmů zbyl již pro mne jedině balonový plášť. A mám vám své vlastní fiasko vylicít? Ne, tisíckrát ne! Řeknu vám jenom, že by se při pohledu na mou podoběnku rozchechtala i velká sfinga, stojící již tolik set let nerušeně a mlčky u gízských pyramid.

PŘIJEL DOKTOR SPEER⁷⁶

Jako obvykle jsme přišli do závodu na ranní směnu a již při hlavním vchodu jsme byli překvapeni zvláštní podívanou. Volná místa před halami byla čistě upravena, prostranství před branou vymezeno, cesty posypány světlým drobným šterkem a všude mnoho praporů a zeleně. Prostě sváteční nálada. Práce zpočátku probíhala jako jindy, snad trochu chvatněji. Asi kolem desáté hodiny začala

koncertovat hudba ve válcovně plechů. V poledne jsem se dověděl, že železářny navštívil dr. Albert Speer, vedoucí Todtovy organizace a ministr pro zbrojení, aby se podíval, jak věrní občané rakouští a „hostující“ dělníci z ciziny přispívají svou prací ke konečnému vítězství mladých národů nové Evropy. V továrním věstníku jsem se později dočetl, že Speer odejel na výsost spokojen s průběhem své návštěvy.

Litovali jsme, že se nepodíval také k nám do lágru. Zde by teprve uviděl naše nadšení, radost a oddanost německé věci. Jak rychle přijel a odejel pan ministr, tak i s ním zmizela všechna sláva a krása tohoto dne. Teď už zase chodíme po rozblácených cestách, ty pěkné šedivé kamínky jsou již téměř zašlapány. I páni betriebsleitři a obermeistři mají zase své nakyslé obličejce, zdá se mi, jakoby pořád žvýkali stonek pelyňku. Pouze ve slavnostní chvíli si na ně nasadili masky spokojených, vlastenecky se tvářících soukmenovců.



Siesta s dívkou z Ukrajiny.

Obr. 6.

ÚTOK NA ŠTĚNICE

Buďte rádi, že znáte jen z přírodopisu, tuto přítulnou ploštici, která ač nezvaná, za vámi drze vleze do postele. Také jsme otvírali oči, když jsme ty krvelačné, hnědé, páchnoucí lupínky poznali na své vlastní kůži. Otevřete-li chronologický deník Josefa Nováka, čtete tam na čtrnácté stránce: „Poprvé se objevily štěnice. Franta Krejčí chytil dva vypasené exempláře.“ Přeskočme však dvacet stran a čteme: „Štěnicový teror je k zoufání. Nachytáme-li dnes v noci deset až patnáct štěnic, je to podnormální jev. Včera jich kamarád Šedivý pobil již dvaadvacet.“

„Veškerá opatření jako benzin, petrolej a štěnicová mast selhaly. Jsme ve stavu úplného obležení a nezjedná-li se brzy slíbená náprava, nezbude než vzdát se na milost a nemilost“. Ono se řekne kapitulovat, milý Pepíčku, ale trpělivě to příkoří snášet, systematicky se nechat ožírat, to se opravdu nedá delší dobu jen tak vydržet.

Konečně vyslovil lágrfýrer, pod nátlakem všeho osazenstva tábora, termín, kdy bude podniknut na tento obtížný hmyz generální útok. S napětím jsme očekávali stanovený den a mnozí již zapochybovali o slibech, které jsme si vydobyli. Štěnice si také z brzké totální války pranic nedělaly, byly vlastně den ode dne troufalejší a drzejší.

Staly se přes můj odpor mými intimními návštěvníky. Byl-li jsem dřív pokousán jen na obličej i rukách, chytal jsem nyní většinu cizopasníků na místech tak důvěrných, že to ve svém vrozeném studu nemohu prozradit. Přitom jsem již dlouhou dobu spal na návětrné straně, v rohu světnice, kde mne přicházeli navštívit jen ojedinělé. Ale hoši, kteří spali uprostřed místnosti, kde vítr skulinami stěn neprofukoval, změnili své postele za skutečné Záhořovo lože⁷⁷. Ty potvůrky byly tam oddanými vyznavači Malthúsovy teorie⁷⁸, neboť se množily ještě rychleji než řadou geometrickou. Nás tu však byl stále stejný počet a kdyby starý britský národohospodář ožil, musel by svou domněnku pozměnit ještě s větší dávkou pesimismu.

Nepřeháním, říkám-li, že okolo kamen konaly armády štěnic celé vojenské pochody a obraty

a manévrovaly z jednoho nešťastníka na druhého. Zpočátku jsme je pobíjeli vším, co nám přišlo do ruky. Také jsme je vypalovali svíčkami, polévali zamořená místa petrolejem a zabíjeli polínkem zvlášť k tomu účelu přichystaným, především ve dne, když se jich až hejno vyhrnulo při otevření skříňky. Štěnice však ve své ofenzivě nezakolísaly a tak nakonec, spoléhající se na lágrfýrera, očekávali jsme apaticky den našeho vysvobození.

Konečně! Protištěnicovým apelem zahájil náš fýra plynovou válku. Toho apelu se sice štěnice nezalekly, ale plyn je potom důkladně zdecimoval. Musím přiznat, že lágrfýrer tu akci připravil opravdu důkladně. Naše ukrajinské uklízečky zalepovaly páskami již několik dní okenní a jiné škvíry a po našem odchodu a zapálení plynových kelímků oblepily i vstupní dveře. Čtyři dny a čtyři noci se pak z baráků kouřilo a kolem se šířil ostrý zápach. Asi to byla síra a ví bůh, co ještě.

Také s námi to začali radikálně. Prostě nás vyhodili na čerstvý vzduch – a teď se lidičky starejte o nocleh. Plynovalo se půl lágru a druhá polovina byla zcela obsazená. Protože volná postel na spaní nikde nebyla, každý přestál ty noci, jak se dalo. Já jsem spal dvakrát u Francouzů na podlaze a třikrát v jídelně na stole, a to jsem si ještě liboval, neboť mnozí spali hůř nebo vůbec ne.

Všechny věci jsme nechali v místnosti, jen lžička a lístky do jídelny nás do dočasného exilu vyprovázely. Nejhorší to bylo v ty čtyři dny s očistou. Po vyspání (měl bych spíš říct po nevyspání) a po příchodu ze směny jsme se sice trochu vodou opláchli; ale čtyři dny ve špinavých pracovních hadrech – no dovedete si představit, jaké to byly pocity. Když plynování skončilo, nepoužili jsme sprchy. Za lágrem teče potok a ten dva dny po každé směně hostil zástup namydlených naháčů. Naštěstí bylo teplo, takže jsme celou akci bez úhony přežili. Po vyplynování jedné poloviny baráků mělo dojít i na druhou polovinu. Měli jsme štěstí, že jsme byli s naší ubikací zařazeni do první akce. Přitom, jak dlouho k ní trvaly přípravy, nebylo rychlé provedení druhého zásahu příliš nadějně. Lágrfýrera štěnice nepálily, bydlel se svou rodinou jinde.

Ačkoliv jsou již baráky několik dní po plynování, je zde i při stálém větrání a průvanu ještě hodně zápachu. Trpělivě to snášíme v naději, že to za nějakou dobu přejde – hlavně když už jsme zbaveni těch upírů. Na mou čest, jejich společnost bych nepřál svému nejhoršímu nepříteli.

TROCHU KULTURY A ZÁBAVY ZPROSTŘEDKUJE FILM

Slovo kultura, ať duchovní nebo tělesná, tento výraz z lágrového slovníku vymizel. Nejblíže divadlo máme ve Štýrském Hradci a můžeme se nějakého představení účastnit, jen když máme jednou za tři týdny volnou neděli. Když je pěkně, táhne nás to ovšem víc z těch začouzených železáren do přírody. Někdy máme v zásilce z protektorátu přibalenou knížku.

A tělesná kultura? Poblíž lágru žádné hřiště není. A je ještě otázka, jestli by nás tam vůbec pustili. Zbývá tedy jen jediná možnost zábavy, jít do kina.

Dostat se do kina není ovšem pro budovatele nové Evropy jednoduché. Nejvýhodnější příležitost poskytují dny, kdy máme ranní směny, které končí ve dvě hodiny odpoledne. O nějakém časovém pohodlí se samozřejmě nedá mluvit. Představení začínají v osm hodin večer, jsou dlouhá, jednak vlastní film, jednak obsáhlý válečný týdeník, který trvá někdy až třicet pět minut. Aby lidé do kina nechodili až po týdeníku jen na vlastní děj, přeřadili týdeník nyní za hlavní film a odejít dříve se nikdo neodvází.

Takže než se dostaneme zpět do lágru a do postele, schyluje se ke dvanácté. Druhý den musíme být v šest hodin v železárnách, tedy vstát něco před pátou, zvládnout mytí, oblečení, snídani

a přibližně půlhodinovou docházku do závodu. Navíc na novější filmy musíme hodinu pěšky až do Leobenu. V Donawitz je sice také biograf, ale filmy jsou zpravidla staršího data.

Poučných, hodnotných filmů s německými významnými herci jako je např. Emil Jannigs, představitel Roberta Kocha⁷⁹, ve stejnojmenném filmu nebo i filmy, kdy se smíchy prohýbáme jako je Májové bowle s Heinzem Rühmannem, je poskrovnu. Náladu ovšem zvedne i lehký žánr rakouských veseloher s Hansem Moserem, bratry Hörbigerovými nebo i operetní filmy Willy Forsta. Konečně se promítají také sladkobolné filmy navíc barevné jako Dům u jezera a Nezapomeň na mne, v nichž dominuje Kristina Söderbaumová, a při nichž vyroní zdejší dívky a ženy snad víc slz než za své padlé na frontě.

Za tu dobu, po kterou mne sem pracovní úřad „přikázal“, jsem zde viděl již víc filmů; chci se však blíže zmínit jen o dvou, rovněž barevných. Film Münchhausen s nezapomenutelným Hansem Albersem v hlavní roli, běžel v Leobenu tuším tři měsíce a kino bylo neustále nabité. Münchhausen,⁸⁰ (náš baron Prášil), je přijat carevnou Kateřinou II.⁸¹, setkává se s Cagliostrem⁸², pak na dělové kouli přistane v tureckém ležení, sází se se sultánem, unese z harému krásnou dívku, má souboj v Benátkách, je varován Casanovou⁸³, letí na Měsíc ... Film je plný nevidaných triků, prostě mezi současnými filmy něco ojedinělého.

Co však především na něj táhne kluky dvakrát, třikrát? V harémovém bazénu se koupou nahé odalisky – to zatím žádný film nepředvádí – a je prý nutné vidět film víckrát proto, aby bylo možno obhlédnout každou krásku zvlášť. Je to opravdu zábavné představení, žádná politika jako v řadě jiných filmů, divák se baví od začátku do konce.

Druhý film, o němž se chci podrobněji zmínit, běžel pod názvem Goldene Stadt (Zlaté město). Jsou zde překrásné barevné snímky z Prahy – Hradčany, Karlův most, Staroměstské náměstí, Loreta..., ale ten obsah! Češi jsou v tomto filmu líčeni jako spodina společnosti, ziskuchtivci a podvodníci; Němci, jak jinak, jsou pracovití, poctiví a čestní. Hlavní hrdinkou, jako téměř ve všech zpolitizovaných filmech, je i zde Kristina Söderbaumová.

Jaký je obsah filmu? Rodina německého sedláka žije a hospodaří na statku na okraji jihočeských Blat. Hospodářova žena, původem Češka (ve filmu jí říkají mámuška) zemřela a dcera (Ánuška) je nastávající macechou, rovněž Češkou, vyštována k příbuzným své matky do Prahy, kde jí zlatou Prahu v prvních dnech jejího pobytu ukazuje pražský německý patriot, který se s ní seznámil ve vlaku. Příbuzní, u nichž Ánuška bydlí, jsou představováni nejodpornějším způsobem. Teta je hrubá, sprostá ženská a její syn prohnáný hejsek, který po několika týdnech přivede Ánušku do jiného stavu. Ta se po čase vrací do svého rodiště a přichází do statku právě v den svatby hospodáře s českou macechou. Ánuška si netroufá jít za otcem a pronásledována nenávisným pohledem macechy, odchází a utopí se na Blatech.

Ptal jsem se doma, zda se ten film promítal v protektorátu. Nepromítal a vůbec se nedivím. Nikdo by na takový prolhaný paskvil nešel. Němci jej zřejmě v českém prostředí ani nemínili uvádět. Byl určen pro soukmenovce, aby jednak podpořil sebevědomí panské rasy, jednak aby varoval před záludným českým živlem. Je jen k neuvěření, jak se dá něčím, co se honosí svou příslušností k umění, záměrně ponižovat a zostuzovat bezbranný nešťastný národ.

UYJELI JSME SI DO VÍDNĚ

Po třech týdnech nepřetržité práce opět volná neděle. Aby bylo zážitků co nejvíc, vyjíždíme z Le-

obenu ještě v hluboké noci. Jedeme zrychleným vlakem a ten má velkou přednost, že nebývá tak přeplněný jako dálkové rychlíky. Ani tentokrát nás nezklamal, obsadili jsme několik téměř prázdných kupé, zhasíme světlo a snažíme se usnout a doplnit tak ty tři nebo čtyři hodiny spánku v lágru. Kolem mne už všichni podřimují, bohužel, mně se to nějak nedaří.

Mám ve Vídni vzdálenější příbuzné a při minulém návratu z dovolené jsem je na jeden den navštívil. Poněvadž jsem před tím Vídní jen projížděl, velice rád jsem přijal jejich nabídku, že mě po městě trochu provedou. Prošli jsme celou Okružní třídu, která vznikla na místě někdejších hradeb, lemovanou vznosnými budovami, postavenými v různých historizujících slozích. Potom jsme zamířili k Štěpánskému dómu, kterému Vídeňáci důvěrně říkají „Štefl“. Zde jsem si vzpomněl na našeho architekta druhé půle 19. století, Josefa Mockera⁸⁴, který při dostavbě chrámu sv. Víta v Praze navrhl zvýšit hlavní věž tak, aby aspoň o několik metrů převýšila dominantu vídeňského dómu. K jeho lítosti se mu však nepodařilo přesvědčit konzervativní Pražany, kteří již příliš přivykli její barokní kopuli. Svou pouť po vídeňských pamětihodnostech jsme zakončili prohlídkou parku a dvou zámků Belvedéru, reprezentačního a obytného, které si začátkem 18. století dal postavit vítěz nad Turky, princ Evžen Savojský⁸⁵. Jako někdejší adept studia architektury jsem byl naší několika-hodinovou prohlídkou nadšený.

Když jsme se vrátili z procházky domů, došlo v rozhovoru i na mé působení ve štyrských železárnách. Netajil jsem se tím, že bych odtamtud nejraději utekl nebýt chmurných vyhlídek na kárny tábor, který by asi potom následoval; tedy pouze přeskok z bláta do louže. Debatě, jež se o mé záležitosti rozproudila, byl také přítomen starší pán, který zčista jasna prohlásil, že by se pro mne snad dala najít lepší práce i ve Vídni, např. u některé stavební firmy, která má v současné době důležité zakázky. A hned řekl, že se o tom bude informovat.

Nemusím jistě dodávat, že při jeho slovech mi srdíčko radostí poskočilo, hned jsem mu děkoval a již jsem se trochu přes den viděl v čisté místnosti u rýsovacího prkna a v noci v posteli bez nevítaných krvelačných návštěvníků. Tyto všechny zážitky jednoho dne stráveného ve Vídni mi probíhaly hlavou až do chvíle, kdy jsem ukolébán jednotvárným hlukem také usnul.

Vítá nás teplý slunný den, jsme po osmé hodině ráno na jižním nádraží. Rozbíháme se do různých stran, valná část přímo do Prátru, kde chtějí hoši zůstat celý den, několik pak do muzeí na Okružní třídě a já k příbuzným, abych se dověděl, jak si stojí mé vídeňské záměry. Dojel jsem tramvají k budově burzy na severozápadním okraji historického středu a odtamtud je to jen pár kroků k jejich bytu.

Krátké přivítání a potom již při velké vzácnosti, pravé zrnkové kávě a nezbytném „štrůdlu“ jsem se žel bohu dověděl, že zatím nevědí nic určitého, že patrně jednání s železárnami bude tvrdým oříškem. Radost jsem samozřejmě z tohoto sdělení neměl; nejraději bych býval hned odešel, ale pozvání na domácí oběd jsem neodolal. Snad to nebylo právě slušné chování – hned po obědě jsem se s příbuznými rozloučil; snažil jsem se ještě získat čas na další prohlídku města.

Chtěl jsem tentokrát shlédnout novější stavby, shodou okolností navržené našimi krajany – Olbrichem⁸⁶ původem z Opavy a Loosem⁸⁷, narozeným v Brně. Olbrichův pavilon výstavy vídeňské secese, na němž je nejpozoruhodnější kopule složená ze tří tisíc kdysi pozlacených vavřínových lístečků, byl dost omšelý a kopule již také nezářila. Kolem řady historických budov jsem pak došel na Michalské náměstí, kde stojí Loosův obchodní dům, jasně členěná budova bez jakýchkoliv ozdob. Je to nesporně již jen krok k funkcionalistické architektuře, která ve dvacátých letech i u nás v Čechách a na Moravě nastoupila svou vítěznou cestou. Staříčský mocnář, zřejmě přivyklý opulent-

nímu baroknímu výrazu hradu, byl prý tímto domem tak šokován, že přestal používat východ na Michalské náměstí a vycházel z hradu pouze opačným směrem.

Odpoledne se zvolna krátilo, došel jsem k nejbližší tramvajové zastávce a za chvíli jsem se setkal s kamarády v Prátru. Byli nadšení vyhlídkou z obřího kola, krkolomnou jízdou na visuté dráze, projíždkou zakletým hradem a dalšími atrakcemi, které zábavní park skýtá. Vyhlídku z obřího kola a jízdu na zvlněné, všelijak se proplétající visuté dráze jsem si samozřejmě také nenechal ujít. Chvilu v Prátru byly opravdovým balzámem zapomnění na náš nehostinný, jednotvárný lágrový život.

Přiblížil se však večer a s ním i neúprosný návrat. Teď, když po dvou dnech zaznamenávám své zážitky z Vídně a mám opět za sebou dvě směny ve zdejším obrovském hutním kolosu, vtírá se mi víc a víc myšlenka, že z podniků pana Hermanna Göringa⁸⁸ není asi naděje na únik. Alespoň ne pro zdravé – spíš jen jako z válečného pole –, pro raněné a nemocné. A s frontou nás nyní spojuje heslo vyvěšené na všech budovách závodu. Je to jedna věta z Göringova telegramu, adresovaného zdejším dělníkům: „Die Front braucht jede Minute deiner Arbeitskraft“.⁸⁹

A poněvadž musím vzít v úvahu, že každá ztracená minuta mé pracovní síly by mohla říši přivodit nevídané potíže, pak se asi nějaká vídeňská stavební firma bude muset obejít bez mé „odborné účasti“. Bůh ví, že bych rád přesídlil do Vídně, o níž se v bývalé monarchii přece říkalo, že je největším českým městem. Nacisté prý zde nyní české školy zavřeli; ale náš živel se zde nezapře, každý třetí vývěsný štít, ať již nad krámkem nebo velkým obchodem, má české jméno. Škoda, cítil bych se ve Vídni téměř doma!

ZKOUŠÍM TO POD ŠIRÝM NEBEM

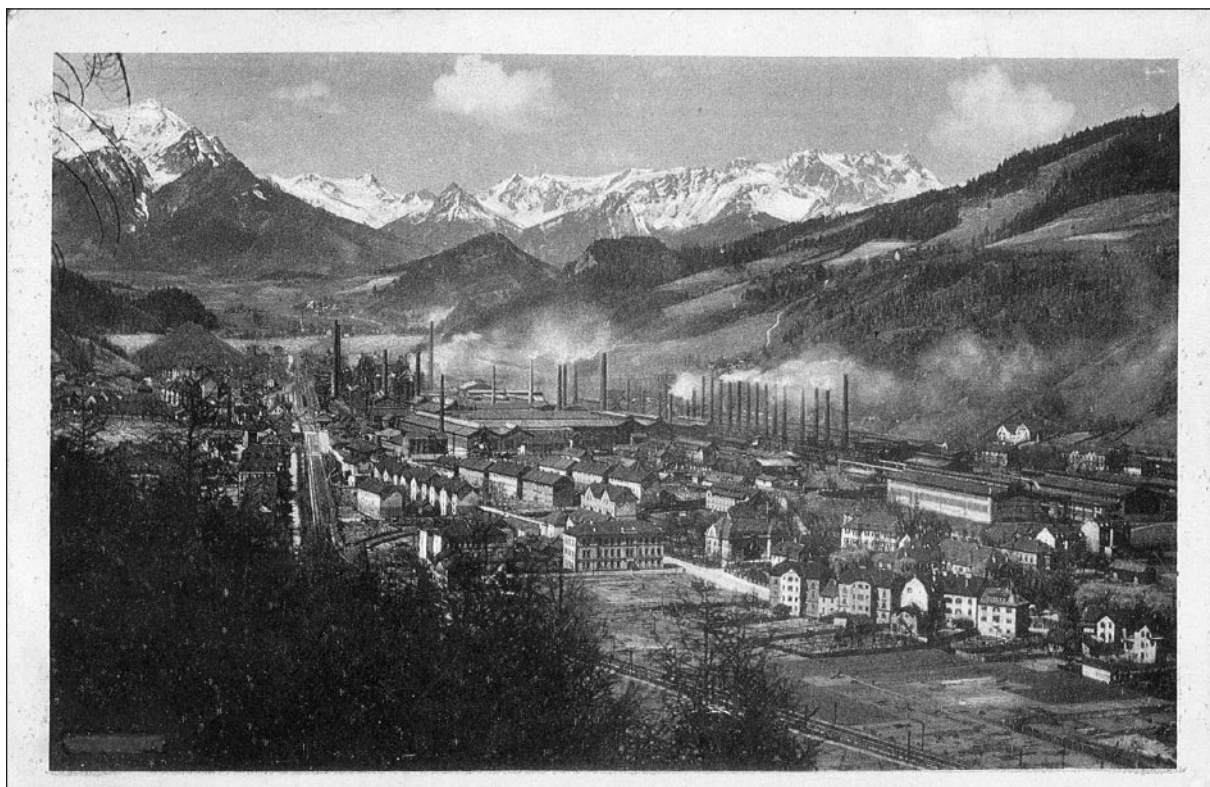
Píši dnes venku na vysoké, již trávou a keři porostlé haldě za lágrem. Je teplý podzimní den, ticho ruší jen vzdálený hukot strojů z železáren. Vzduch je plný opojné vůně vydechované blízkým modřínovým lesem. Nebe nade mnou brázdí hejna ptáků, sem tam zabzučí muška nebo přelétne kolem motýl. Po stráních okolních hor je rozseto mnoho bílých teček, jsou to ovce, které se budou již za několik týdnů stěhovat k obydlí svých majitelů. Dívám se na sever, kde se prostírá naše drahá Morava. Bohužel, nevidím nic než horské velikány, které mají již své vrcholy zasněžené. Tolik krásy vytvořila příroda kolem našeho širokého údolí; škoda, že lidé přišli na nápad znesvětit tento malý ráj železárnami, vydechujícími stále mraky kouře a sazí.

Jak krásně by se zde prožívalo jaro, první láska, na niž jsou vždy nezapomenutelné vzpomínky; od všech starostí oprostil by se tu člověk uprostřed nebetyčných hor a hlubokých lesů. Ale drsná přítomnost rychle uzemňuje mé snění.

Někdy si myslím, že mám dvě tváře. Jednu vážnou, snad i smutnou, pro sebe, když jsem sám, a druhou úsměvnější, pro své přátele. Jak jsem se to již naučil, i když mne třeba něco trápí, nedát to na sobě znát, snášet se s každým dobře, neškaredit se, nekazit druhému jeho případnou dobrou náladu. Přes všechn smutek se tvářit vesele. Při našem zdejším životě není divu, že ve svém srdci nosíme těch neutěšených pocitů přespříliš.

VOLKSDEUTSCHER (NÁRODNÍ NĚMCI)⁹⁰

Chtěl jsem po delší době navštívit svého chorvatského přítele Andriu Mažuraniče, který mi byl sympatický proto, že jako jeden z mála svých krajanů odsuzoval vražedné útoky ustašovců proti



Panoráma železáren, v pozadí Eisenerzské Alpy.

Obr. 7.

Srbům, tvořícím značnou menšinu v současném chorvatském státu. Baráky v lágru jsou až na dvě tři výjimky všechny stejné, a tak jsem omylem vstoupil do ubikace obývané národními Němci. K dorozumívání se slovanskými národnostmi jsme v lágru zkoušeli něco podobného jako je používání jidiš⁹¹, zvláště mezi východoevropskými Židy. V domnění, že jsem mezi Chorvaty, spustil jsem tedy na prvního, který se namanul, touto hantýrkou. Na můj dotaz, neví-li, kde bych našel Mažuraniče, vytřeštil na mne oči a poněkud lámaným štyrským dialektem mi vysvětlil, že se nacházím mezi tzv. národními Němci. Byli to mladí hoši, sehnání ze všech koutů východní Evropy.

Můj první známý byl čistokrevný Rumun, kterého však na základě starých zápisů v matrice prohlásili za Němce. Pocházel někde od Sibině a byl patrně podle německého nálezu nepřímým potomkem Heřmana ze Salzy⁹², přesto že se jmenoval Dimitrescu a nevěděl nic o důstojném velmistru, po němž bylo město Sibiň pojmenováno. Ačkoliv neznal ani slovo německy, byl před půl rokem odveden na práci do říše. Novopečení příslušníci vyvoleného národa sem přišli z mariborské oblasti (současný Untersteiermark), od Subotice z Vojvodiny, z Banátu, Dobrudže, Sedmihrad od Brašova a Bistric, z Volyně, Velkopolsky, Poznaňska, Bukoviny a Bessarabie a východobaltských zemí. Dali zde dohromady pestrou směs. Polák z haličské Ludwikówki, rovněž pasovaný na Němce, mi vyprávěl, že prý si z počátku připadali jako v babylonské věži. Jeden druhému nerozuměl a později se stal mezi nimi dorozumívacím jazykem štyrský dialekt. Prodělávají prý zde pracovní povinnost a až se naučí zběžněji německy, budou zařazeni do německé branné moci.

Je mi těch sedmnáctiletých a osmnáctiletých chlapců líto. Pro nějakého německého pradědečka nebo prababičku opustili své domovy a půjdou umírat za ideje, o nichž neměli a nemají ani dnes valné potuchy. Většinou jsou to vykořenění mladí lidé bez zájmu, bez vlastní vůle, apatičtí, odevzdání svému chmurnému osudu.

Volná neděle byla vyplněna zájezdem k malebnému jezeru, připomínajícímu svým tvarem slovenské Štrbské pleso. Vede však k němu úzká cesta, jen tak pro dvě osoby, hlubokým kaňonem, který se posléze rozšiřuje v kotlinu, jejíž stěny tvoří neschůdné útesy, vysoké několik set metrů. Když jsem zespodu pozoroval hřebeny okolních horských masivů, zdálo se mi, jakoby v dávné minulosti některý z pohanských bohů zanevřel na tento kraj a jedinou mocnou ranou své pěsti vyhloubil do skalní plošiny tu obrovskou dolinu. Jezero je pro svou nazelenalou průzračnou vodu opředeno mnoha bájemi, na něž si domorodci velmi potrpí.

Jak příjemný by byl pobyt v tomto kouzelném prostředí nebýt myšlenky na současnost a na stejně nevábnou budoucnost, o níž stále netušíme, kdy jí bude konec.

Na chvíli jsem se posadil na skalní výčnělek. Nepohnutá hladina jezera odrážela jako v zrcadle hřebeny protilehlých hor, bylo bezvětří, klid, ticho – to vše znovu vybízelo k zamyšlení. V klínu nebetyčných hor s úctou a pokorou shlížíme na toto gigantické dílo přírody. Proč jen se musíme ve válkách rvát jako nejlítější šelmy, proč nemůžeme raději vnímat tu krásu, klid a mír kolem nás jako naše nejceněnější hodnoty?

Nádherné odpoledne v hluboké kotlině trochu potemnělo, hladina jezera již neodrážela okolní útesy. Sestoupil jsem se skály a cestou zpět jsem se několikrát zastavil a znovu vnímal tu horskou oázu klidu a míru. Z Eisenerzu jsem pak dojel s kamarády vlakem do Donawitz.



Obr. 8.

Autor – z výletu
k Leopold Steinersee.

NÁŠ CECH POSÍLILI FRANCOUZI

Našemu oddělení bylo nyní přiděleno víc mladých Francouzů. Vrchní mistr, s nímž jsem až dosud dost zadobře, při nějaké příležitosti zjistil, že mluvím trochu francouzsky a vyhlédl si mne za tlumočníka. Bývalo by to dopadlo dost uboze, ale sdělil mi den dopředu, na co se jich před uvedením do práce hodlá ptát. Měly to být většinou otázky, kterými nás obtěžuje policejní úřad, když jsme nuceni se v novém bydlišti přihlásit. Naštěstí zde mám slovník, tak jsem se mohl trochu připravit.

Druhý den při vyplňování nacionálií jsem se dověděl, čím kdo byl a z kterého kraje pochází. Vybral jsem si brzy nato některé z nich a blíž se s nimi seznámil. Sbíral jsem veškerou svou zásobu francouzských slovíček a nešlo-li to jinak, vypomohl jsem si ručně. O němčinu nebyl zřejmě ve Francii valný zájem. Studenti se učili hodně anglicky a Francouzi z Provence mluví často italsky, nebo španělsky, jsou-li z Gaskoňska nebo z Garonne.

Skupina, která je zde zřejmě jako my, nuceně nasazená, je z jihozápadní Francie, z kraje při ústí řeky Girondy. Většinou jsou to synci vinařů a také když dojeli, byli vínem a pravým koňakem dobře zásobeni. Nabídl mi obojí, víno bylo znamenité, koňaku jsem jaksi nemohl přijít na chuť – pil jsem jej ostatně poprvé v životě. Chudáci Francouzi, jsou zde teprve tři týdny a velice si nařikají na lágrovou stravu. Také po víně a lihovinách, které si přivezli, zbyly již jen prázdné láhve.

V noci v neděli se vrátila část mých kolegů ze směny v žertovné náladě. Dlouho mudrovali, čert s nimi šil, ale na žádnou taškařinu ne a ne přijít. Až náhle – něco prý se musí provést hlídačovi. Jednalo se malý žertík, totiž natřít kliku dveří marmeládou, zbylou od snídaně a nad dveře upevnit hrnek hustého zbytku z žitné kávy, kterou si občas sami vaříme v naší ubikaci. Potom se rozžala všechna světla a kluci, ležící na postelích, čekali, co se bude dít. Strážce pořádku se skutečně chytil na vějičku při konání své povinnosti, když šel zhasnout světlo, napřed se pomazal a potom dostal sprchu „pravé zrnkové“, což je nejen urážka německého muže, ale i jistý přečin proti zásobování, neboť kávou se proplachuje hrdlo a nikoliv kropí byt i méně čistá košile.

Po těchto dvou nehodách se již chudák hlídač dál neodvážil. V bezmocném vzteku hulákal nám pod okny cosi o české pakáži, lumpech a všivácích, vydatně promíchávaje své výkřiky dalšími šťavnatými výrazy, jimiž němčina úctyhodně oplývá. Jak se však vyrovnat s rošťáky, kteří tvrdě spí nebo to alespoň předstírají? Ráno byl už o tom sepsán protokol a jen značná úplata cigaret nám pomohla, že jsme se nedostali do kontraverze s policií.

Den na to se vydával alkohol. Nepoznali jsme sice původ vydávané lihoviny, ale „grádů“ měla zřejmě dostatek. Výdej nás vlastně velice překvapil. Bylo to podruhé od našeho příjezdu (prvý příděl byl na Vánoce); přitom nebyl ani svátek, ani žádné významné výročí nebo dokonce vítězství na frontě. Už dlouho nebylo v hospodách a v obchodech nic jiného k dostání než za války pověstná „sedmička“, která připomínala pivo pouze svou žlutou barvou. A tato dlouhá abstinence byla příčinou, že se někteří zpili do nemoty. Chorvati se porvali s bosenskými Srby, při čemž na to z části doplatilo i zařízení lágru. Řekové tančili venku a vrískali přitom až do rána. Od té chvíle, co si na tu noc vzpomenu, stal se ze mne přesvědčený antialkoholik – v lágru není stejně nic jiného k pití než voda. Lágrfýrer ze strachu o své svěření a lágrové vybavení raději nás již ošidí o všechno a náš příděl patrně věnuje povolanějším rakouským hrdlům. Jaká šlechtnost! Ani by to v nich člověk nehledal.

JAK JSOU NA TOM VÁLEČNÍ ZAJATCI

V Donawitz máme celou sbírku válečných zajatců – jsou zde Angličané, Francouzi, Rusové a po krachu Itálie došel ještě kontingent Italů.

Angličanům se vede v každém směru nejlépe. Dověděli jsme se, že mezi Němci a Angličany, kromě dodržování běžné konvence, existuje zvláštní smlouva, v níž jsou pro válečné zajatce zaručené různé výhody. Angličané nepracují, je jich zde jen asi patnáct až dvacet a bydlí v normálním zděném, samozřejmě střeženém domě. Když jdou na procházku v nažehlených uniformách, je radost na ně pohledět. Říká se zde, že mají dokonce několik uniforem pro různé příležitosti.

Na vycházkách je doprovází obstarožný voják, který by patrně na frontě již jen zacláněl; v ošoupané uniformě, sice s puškou s nasazeným bajonetem na rameni, vyhlíží vedle těch vymydlených mládenců spíš jako nepodařený šašek. Oni ho také občas provokují, schválně přidávají do kroku a on udýchaný chudák jim nestačí, nadává a klopýtá za nimi. Asi již skromnou německou stravu prý si angličtí zajatci vylepšují pravidelnými zásilkami potravin, které jim docházejí prostřednictvím Červeného kříže.

Francouzi, jichž je zde značný počet, jsou již na tom hůř. Mají samostatný lágr, vycházky mají

jen do práce v železárnách, chodí na směny v zástupech hlídaných strážemi. Balíky mohou sice také dostávat, ale ve Francii už prý není potravin nazbyt ani pro domácí obyvatelstvo, natož pro zajatce v Německu. Do práce chodí francouzští zajatci ve svých typických tmavomodrých uniformách; v zimě měli všichni pláště a pokud jde o teplé oděvy, zdají se celkem dobře zaopatření.

Nejhůře se mají ruští zajatci. I v zimě jsme je viděli v jejich letních rubáškách, ve světle olivových sepraných kalhotách a většinou již velice opotřebované obuvi. V železárnách dělají obvykle tu nejhorší práci, většinou rozbíjejí žhavou strusku. Skoro všichni vypadají zevně dobře. Říká se však, že se jim dává do jídla arzén.

Do jídla? Je možné řepu a brambory, v přípravě možná obměňované různým způsobem, vůbec nazvat jídlem? Bylo nám těch ubožáků velice líto. Přitom nemůžeme ovšem zajatcům zjevně nic dát. Bylo by to definováno jako styk s nepřítelem a hrozil by z toho nejspíš kárný tábor. Když však ruští zajatci vyvážejí z našeho lágru odpadky, balíme jim občas, alespoň někteří z nás, zdejší černý chléb do novin a dáváme jej do skládky. Musíme si ovšem dávat pozor, aby nás při tom nikdo neviděl. V době, kdy zajatci odklízejí odpad, nesmí se k nim nikdo přiblížit. To spíš v závodě se s nimi někdy podaří prohodit několik slov.

Také Italové mají téměř stejné zajatecké podmínky jako Rusové. Němci jim zřejmě nemohou zapomenout uzavření příměří se spojenci, které považují za těžkou zradu. Nevím, co je na tom pravdy, zde je třeba brát všechny fámy s rezervou, po lágru se povídá, že italští zajatci, trápení hladem, při kácení stromů prý jedli dokonce březovou kůru.

KONČÍM PRVÝ SEŠIT SVÝCH VZPOMÍNEK

Na stylizaci těchto řádků mám bohužel málo času, obvykle píši bezprostředně po nějaké zdejší události a to rychle, aniž bych příliš pečlivě vybíral slova. Občas ze svých zápisků klukům něco předčítám. Líbí se jim to. Sliboval jsem jim, že až bude po válce, všechno napíši na stroji a rozmnožím na cyklostylu, aby prý z toho byl „dokumentární snímek naší éry v říši“.

Kromě mne jsou zde ještě tři zapisovatelé. Podstatně se lišíme. Zapisují všechno každý den do detailu, dva z nich jsou obchodní akademici, příliš zvyklí na americký deník a na strohost formule „má dáti a dal“. U nich se pak např. dočítáme, že 16. ledna večere nestála ani za fajfku tabáku neboť byl „ajntopf“ nebo že 14. května ve tři hodiny odpoledne spadla cihla na nohu našemu kolegovi Kubínovi, aniž mu ji poškodila; že 26. června chytil Jindra Novotný sedmnáct štěnic, což je dosavadní rekord atp. Každý píše a zaznamenává podle svého gusta. Těch několik řádků jsem napsal na vysvětlenou, kdyby v mém povídání listoval někdo nezasvěcený.

Zde jsem přerušil líčení svých dojmů, zážitků a příhod z nuceného pracovního nasazení ve štýrských železárnách. Menší část mých následujících vzpomínek se mi bohužel ztratila patrně při některém stěhování.



Obr. 9.

Autor se štěňátkem, které si vzal spolu-
bydlící do protektorátu.

3. MÍSTO DOSLOVU

RAKUŠANÉ A NUCENĚ NASAZENÍ ZA DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLKY

POLITICKÝ POSTOJ TEHDEJŠÍCH RAKUŠANŮ

Je velmi nesnadné vyslovit se jednoznačně k obecnému politickému postoji Rakušanů a také k jejich vztahu k nuceně nasazeným. Mezi jednotlivými rakouskými zeměmi byl v této otázce značný rozdíl. Mnozí občané Vídně a Dolních Rakous byli k cizincům a zvláště Čechům snášenlivější, ba dokonce někdy i přátelští. Snad to byli hlavně potomci bezmála milionu Čechů a Moravanů, kteří se tam v době monarchie vystěhovali. Tato blahovůle se však neprojevovala, až na velmi řídké případy, ve Štýrsku a Korutanech. V těchto dvou zemích bylo za války nejvíce nacistů a není divu, že i v současné době zde má nacionalista Jörg Heider nejvíce příznivců.

Po druhé světové válce rakouské vlády rády prezentovaly svou zemi jako oběť Hitlerovy agrese. Tento pohled nepotvrzuje ovšem ani bouřlivé vítání německých vojsk při „anšlusu“, ani následné četné vstupy Rakušanů do nacistické strany. V roce 1940 měla NSDAP z celkového počtu obyvatel ve staré říši pouze 8% členů, v Sudetech 14% a v Rakousku dokonce 16%. Neméně přesvědčivá jsou i čísla počtu Rakušanů ve zločinecké organizaci SS. Přestože obyvatelstvo Rakouska tvořilo jen 8% obyvatel říše, z celkového počtu členů SS bylo 14% Rakušanů. Také mírou násilí proti Židům předčila zejména Vídeň jiná německá města.

NÁRODNOSTNÍ DISKRIMINACE

Omezování práv nuceně nasazených bylo spíše skryté a někdy i náhodné. Písemně ani ústně jsme nedostali žádné pokyny nebo zákazy pro náš styk s veřejností, úřady, případně pokud šlo o návštěvy různých společenských zařízení. Vzpomínám si však, že některým kamarádům byl např. zakazován vstup na koupaliště. Naopak, když jsme měli volnou neděli, bylo to pouze jednou za tři týdny, podnikli jsme bez překážek výlety do Alp, ke korutanským jezerům nebo do divadla ve Štýrském Hradci. Pohyb mimo lágr byl však silně časově omezen pracovní dobou, nutnou denní důkladnou očistou a následným potřebným odpočinkem po nezvyklé, namáhavé práci. Jistá diskriminace se přirozeně projevovala (ve srovnání s Rakušany) v přidělech potravin a snad také v odměňování za práci.

ZPŮSOB ZACHÁZENÍ S NASAZENÝMI

Lidé, s nimiž jsme se v železárnách denně setkávali, byli především rakouští dělníci a jejich dělničtí předáci. Nuceně nasazení cizinci fungovali jako pomocné síly a byli v železárnách zařazeni v různých provozech. Naši nejbližší nadřízení se k nám až na výjimky chovali celkem lidsky; byli to v letech 1942 – 44 většinou starší lidé a někteří z nich pamatovali ještě monarchii. Všichni výše postavení zaměstnanci, pokud byli členy strany, nosili tehdy již povinné stranické odznaky; k nim jsme se dostávali jen zcela vyjimečně např. při prosbách o mimořádnou dovolenou (nejčastěji na úřední potvrzení o úmrtí v rodině). Z řádné dovolené jsme mohli čerpat max. šest pracovních dní v roce. K nuceně nasazeným se vyšší pracovníci chovali s viditelným odstupem, naprosto odměřeně.

Nelidský způsob zacházení byl ovšem běžný jak na bezpečnostní policii, tak na gestapu⁹³. Jakékoliv drobné opomenutí nebo zanedbání v práci bylo posuzováno jako sabotáž a dotyčný obvykle končil u výslechu, který se jen málokdy obešel bez fyzického násilí. Zažil jsem to ostatně sám. Pracoval jsem v železárnách jako kuplér (spojovač a rozpojovač vozíků úzkokolejné závodní dráhy). Vozili jsme na celkem krátké trati, vždy jeden žhavý ingot z výhřevných pecí do válcovny. Na trati byly jen dvě výhybky, zajišťované ručním přehazováním. Obě byly správně nastaveny, ale do jedné z nich, jak se dodatečně zjistilo, někdo vložil kousek plochého železa mezi hrot výhybky a průběžnou kolej tak, že došlo k vykolejení vozíku s ingotem a tedy také následně k zastavení válcovacího stroje asi na jednu a půl až dvě hodiny, než se žhavý špalek podařilo odstranit.

Poněvadž jsem měl výhybky na starosti, byl jsem ihned obviněn z jasné sabotáže a nic nepomohlo, že se za mne postavil můj strojvůdce, který potvrdil správné nastavení výhybky.

Skončil jsem na bezpečnostní policii a vysloužilý boxer, který se takto uléval z fronty, mi samozřejmě uštědřil své obvyklé penzum, jímž doprovázel svůj výslech.

PRACOVNÍ A HYGIENICKÉ PODMÍNKY

Pracovní požadavky byly tvrdé. V nepřetržitých provozech se pracovalo ve střídavých dopoledních, odpoledních a nočních směnách, osm hodin denně, nepřetržitě po tři týdny; pak byla volná neděle. Zpravidla mimo tovární haly v terénu, byly dvanáctihodinové směny; zde byla každá neděle volná. Sám jsem pracoval v osmihodinových směnách. Cesta z lágru do železáren a zpět trvala pěšky něco přes hodinu. V huti hygienická zařízení cizinci nepoužívali. Nevěděli jsme ani, kde jsou. Záchody i umývárny byly patrně u kanceláří jednotlivých provozů. V nepřetržitých provozech jsme však nemohli po celou směnu opustit svá místa, takže žádné hygienické zařízení jsem za celou dobu nucené práce nepoznal.

Umýt nebo osprchovat jsme se mohli až v lágru. Zde však byla pro několik tisíc nasazených jediná, sice velká umývárna s řadou sprch, která byla ovšem téměř trvale obsazená. Přesto, že jistá část osazenstva si zrovna na hygienu nepotrpěla, strávil jsem čekáním, než jsem se dostal ke sprše, často hodinu i víc.

Než jsem tedy mohl nějak využít svůj volný čas, musel jsem obětovat práci, docházce do práce a nutné hygieně minimálně deset hodin denně. V Donawitz bylo mizivé občanské vybavení a nejbližší společenská zařízení byla v městě Leobenu, vzdáleném pěšky jednu hodinu. (Nemusím snad vysvětlovat, že ve válce zde neexistovala žádná veřejná doprava). Za těchto podmínek jsme vyráželi z lágru zpravidla jen jednou za tři týdny, kdy jsme měli volnou neděli. Problémy s hygienou nebyly ovšem jen pokud šlo o očistu. V barácích zamořených štěnicemi nás bylo osmnáct v místnosti o rozměrech 9 x 7m, vybavené patrovými postelemi, skříňkami, stolem, lavicemi nebo židlemi a kamny. Po příchodu ze směny se v zimě obvykle zatopilo. Zato po probuzení nám přimrzala houněná přikrývka k bradě.

STRAVOVÁNÍ

Stravovali jsme se (snídaně, oběd, večeře) v lágrové jídelně. V závodě jsme dostávali potravinové lístky pro těžce a někteří i pro velmi těžce pracující, které nám téměř úplně ošťihali v kanceláři kuchyně, takže na nákupy nám už skoro nic nezbylo. Ke snídani bývala černá káva nebo čaj (pražené

žito a nějaké alpské bylinky) s chlebem, někdy s kouskem margarinu, případně řepné marmelády a občas se závinem, v němž byli někdy zapečení švábi nebo jiný hmyz. K obědu v polévce se dokonce dvakrát vyskytla drobná myš.

Hlavní jídlo bylo asi třikrát týdně s kouskem masa; k večeři bylo teplé jídlo bez polévky. Častý byl tzv. selský guláš, v němž byly hlavně brambory a při zvýšené pozornosti se v něm našly i kousky pochybného salámu. Čím více se blížil konec války, tím víc se množily „šlichty z jednoho hrnce“. Dokud nebyla bombardována Vídeň a jiné železniční uzly, docházely nám vcelku pravidelně balíčky potravin z domova. Díky těmto zásilkám se dalo v lágru přežít.

LÉKAŘSKÁ PÉČE

V železárnách byla ambulance vedená lékařem středních let, který byl za studií zřejmě členem některého buršáckého šermířského spolku, o čemž svědčily čestné jizvy na jeho tváři. Zvlášť vysazený byl na simulanty, jichž nebylo v lágru málo, a kteří potom na základě jeho posudku zpravidla končili s citelnou „nakládačkou“ na policii. Od svých kolegů jsem slyšel, že pokud nenaměřil aspoň 38° teploty, obvykle se se svými návštěvníky nebavil.

Sám jsem s tímto lékařem přišel do styku až poslední měsíc svého pobytu v Donawitz. Trpěl jsem delší dobu úpornými střevními potížemi, což mne v práci velice sužovalo. Lékař po několika týdnech došel asi k názoru, že nejsem simulant, takže jsem posléze od něj dostal návrh pro pracovní úřad na propuštění z podniku a léčení v tehdejším protektorátu.

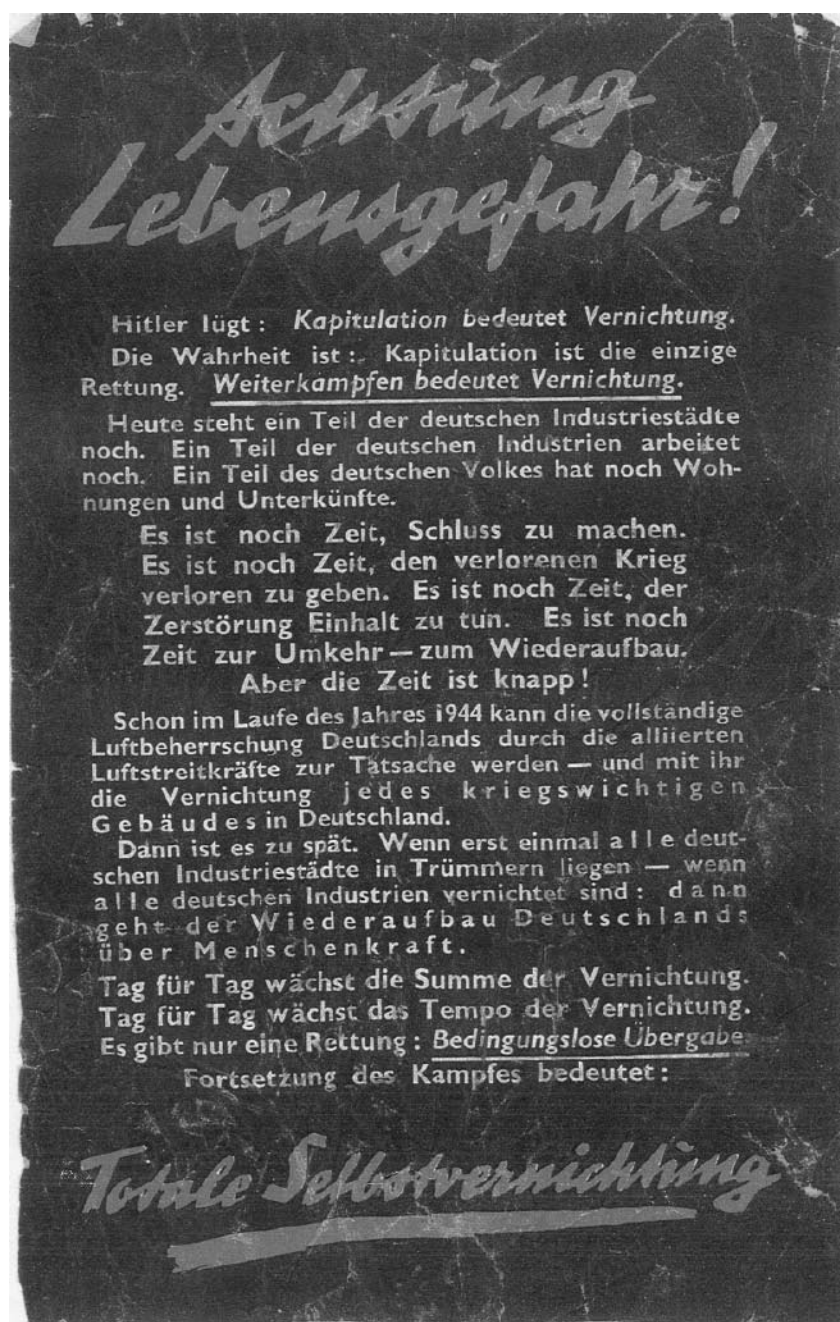
V mnoha případech poskytovala ambulance pouze první pomoc. V železárnách docházelo, zvláště u nasazených nevyučených mladých lidí, k četným úrazům vyžadujícím nemocniční ošetření. Navštívil jsem postupně několik zraněných kamarádů. Nemocnice pro nuceně nasazené byla umístěna v omšelém starém domě. Vybavení, postele a stolky, byly silně opotřebované, zřejmě sehnané, jak se dalo. Četné původní nemocniční objekty byly v té době již zabrány pro raněné vojáky.

4. POZNÁMKY

1. Blitzkrieg (blesková válka), způsob vedení války s cílem porazit protivníka v co nejkratší době. Spočívá v překvapivých úderech při použití nejmodernější válečné techniky.
2. Hitler Adolf, (1889–1945), německý nacistický politik, válečný zločinec. Zakladatel NSDAP. Autor knihy *Můj boj*. V r. 1933 byl jmenován říšským kancléřem, zavedl v zemi diktaturu, zlikvidoval opozici a jako vůdce a vrchní velitel branné moci rozpoutal druhou světovou válku. Po porážce Německa spáchal sebevraždu.
3. Německy – Heute gehört uns Deutschland, morgen die ganze Welt...
4. Heider v Rakousku a Le Pen ve Francii jsou vůdčí osobnosti silně pravicových stran; Lukašenko, současný prezident Běloruska, zůstává naopak věrný klasické komunistické ideji.
5. Churchill, sir Winston Leonard Specer, (1874–1965), britský konzervativní politik a státník. Od r. 1906 ve vysokých státních funkcích. Odpůrce politiky usmířování s Hitlerem. V letech 1940 až 1945 a 1951 až 1955 ministerský předseda, účastník konferencí Velké trojky. Kritik expansionistické politiky SSSR po druhé světové válce. Nobelova cena za literaturu.
6. Kominternu, zkratka pro Komunistickou internacionálu, organizaci sdružení komunistických stran jednotlivých zemí v letech 1919–43.
7. Stalin Josif Visarionovič, (1879–1953), vlastním jménem Džugašvili, sov. politik gruzínského původu. Jeden z organizátorů bolševické revoluce r. 1917. Od r. 1922 gen. tajemník KS, odstranil všechny své konkurenty. Po r. 1929 řídil kolektivizaci, industrializaci, masový teror, koncentrační tábory a čistky politických odpůrců.
8. GULAG (Glavnoje upravlenije lagerej) – „souostrovím gulag“ nazval sovětské koncentrační tábory ruský spisovatel Alexandr Solženicyn, sám někdejší vězeň. Byl to systém koncentračních táborů v letech 1930–55 v SSSR. Třebaže tábory neměly likvidační charakter, v těžkých životních podmínkách, namáhavé práci a represích nepřežila značná část vězňů. Po r. 1955 byla většina táborů zrušena, některé však existovaly do rozpadu SSSR.
9. Kjellén Johann Rudolf, (1864–1922), švédský státovědec a sociolog, universitní profesor v Göttingu a v Upsale. Jeden ze zakladatelů tzv. geopolitiky.
10. Prolhanost a věrolomnost politiky nacistů dokládají následující výňatky z Hitlerových a Heydrichových projevů:
Hitler v říšském sněmu 17. 5. 1933 – Zatím co se hlásíme věrně a s bezměrnou láskou k naší národnosti, se stejnou horlivostí respektujeme práva ostatních národů a z hloubi duše si přejeme žít s nimi v míru a přátelství. Z téhož důvodu neznáme pojem germanizování...
Hitler v rozhlasu 14. 10. 1933 – jako nacionální socialista... odmítám získat příslušníky jiných národností...
Hitler ve sportovním paláci v Berlíně 26. 9. 1938 – Jsem panu Chamberlainovi vděčen za všechno jeho úsilí... Ujistil jsem ho a opakuji to dnes znovu, že jakmile tento problém (odstoupení Sudet říši) bude vyřešen, Německo nebude mít v Evropě žádných teritoriálních problémů.
Hitlerův rozkaz armádě 21. 10. 1938 – Až do doby, kdy tento rozkaz nabude platnosti, armáda musí být neustále připravena na následující případy:
– Zajištění hranic německé říše a ochrana proti leteckým útokům.
– Likvidace zbytku Česka.
– Obsazení Memelského území.
Heydrich k vedoucím německým činitelům, v Praze 4. 2. 1942 – Navenek to vypadá, že jsme vytvořili českou vládu, která má přivést celý český národ do říše. To vypadá jako bychom chtěli poněmčít celý český národ. Chtěl bych zde zdůraznit, že skutečně zamýšlíme poněmčít, ale jen ty, kteří se k poněmčení hodí... Počítám s čísly 40–60%. Pořídíme rasovou inventuru pomocí průkazů totožnosti... Ty co se k poněmčení nehodí bychom mohli použít, když převezeme ruské koncentrační tábory. To by byl ideální domov pro 11 milionů evropských Židů. Češi ... by tam mohli sloužit jako předáci, dozorcí atd.
11. Pojem nová Evropa – razili nacisté za druhé světové války. Měla to být Evropa vedená velkoněmeckou říší, do níž měly být včleněny některé další země s germánským obyvatelstvem jako např. Nizozemí, Dánsko, Flandry, Elsasko-Lotrinsko, ale i s neněmeckými obyvateli – protektorát Čechy a Morava, Polsko a část Ukrajiny. Ostatní evropské země měly být více méně satelity říše.
12. Česky – Až do konce války.
13. Rodokaps a Rozruch byla brožovaná vydání dobrodružných povídek z prostředí amerických kovbojů, exotických zemí, případně z oblasti fantazie.
14. Moravské pole, německy Marchfeld – území v Rakousku u soutoku Moravy s Dunajem.
- 15., 16. Přemysl Otakar II., (1233–1278), od r. 1253 český král. Zvítězil nad Uhry v bitvě u Kressenbrunu r. 1260. Jeho vojska podlehla v bitvě u Dürnkrut oddílům římského krále Rudolfa I. habsburského r. 1278. Přemysl Otakar II. v bitvě zahynul.
17. Milota z Dědic, (1252–1307), byl zemským hejtmanem ve Štýrsku. V bitvě u Dürnkrut se dopustil zrady tím, že jako velitel zálohy, když měl svým vojskem rozhodnout osud bitvy, se dal na útěk.
18. Z Potěhus Jaroš, (1239–1269), nejvyšší purkrabí, velel tzv. železným rytířům, jichž bylo kolem 7000, v bitvě u Kressenbrunu.
19. Kumáni, turecké kočovné kmeny. Ve 13. století pronikli do Uher, kde se jich část usadila.
20. Béla IV., (1235–1270), uherský král, válčil s Tatarsy; byl poražen Přemyslem Otakarem II., v bitvě u Kressenbrunn.
21. Rudolf I., (1218–1291), říšský hrabě a římský král. Vítězstvím nad Přemyslem Otakarem II., získal pro svůj rod rakouské země a položil tak základ k rodové moci Habsburků.
22. Machar Josef Svatopluk, (1864–1942), český básník, iniciátor a autor manifestu České moderny. Básník lyriky, historických námětů a vzpomínek.
23. Po připojení Rakouska k Německu r. 1938 byla země přejmenována na Ostmark – Východní marku.
24. Národními Němci – německy Volksdeutscher, byli za druhé světové války nazýváni Němci, kteří žili v cizině a byli také občany jiného státu než Německa. Z okupovaných zemí nebo ze sprátených států byli národní Němci často zařazováni do říšské branné moci.
25. Protektorát Čechy a Morava byla forma státního zřízení českých zemí, začleněných do nacistického Německa, nadiktovaná Hitlerem 16. 3. 1939 na základě vojenské okupace.
26. „Havel“ byl potápkovský úřad, podobný úřadu Karla Havlíčka Borovského.

27. Československé legie byly dobrovolnické jednotky Čechů a Slováků za první světové války; vznikly z iniciativy čs. zahraničního odboje r. 1917 v Rusku a ve Francii a v r. 1918 v Itálii, z českých a slovenských zajatců. Bojovaly po boku Dohody a přispěly ke vzniku Československa.
28. Karel Veliký, (747–814), od r. 768 francý, od r. 774 langobardský král, od r. 800 římský císař, zakladatel rodu Karlovců. Podnikl vojenská tažení proti Arabům, Sasům, Langobardům, Avarům a Slovanům.
29. František Josef I., (1830–1916), od r. 1848 rakouský císař, český a uherský král. Přívrženec absolutistické formy vlády. 1861 souhlasil se zavedením parlamentního systému. 1867 se habsburská říše přeměnila v Rakousko-Uhersko.
30. Náš rozhovor česky: žena – „jste Francouz?“, já – „ne, jsem z protektorátu“, žena – „no ano, to nevádí, nechtěl byste večer přijít ke mně?“, já – „ne, vůbec ne!“
31. Hlášení Reichssicherheitshauptamt z 22.1.1942: Množí se stížnosti, že dívky německé krve přímo běhají za českými dělníky, aby navázaly milostný poměr... Pohlavní styk s českými a polskými dělníky, jakož i s francouzskými válečnými zajatci neustal, navzdory všemu vysvětlování stranou a tiskem. Naopak se zdá, že je stále častější...
32. Vestálky – šest panenských kněžek bohyně Vesty, které v jejím chrámu udržovaly posvátný oheň, jako záruku trvání římského státu.
33. Nejznámější metresy byly milenky Ludvíka XV. – Pompadour Jeane Antoinette, (1721–1864), a du Barry Marie Jeanne, (1743–1793).
34. Clémenceau Georges Benjamin, (1841–1929), francouzský politik přezdívaný tygr, radikální republikán a v r. 1917–20 ministerský předseda a předseda pařížské mírové konference.
35. Daladier Édouard, (1884–1970), francouzský politik r. 1933–1934 a 1938–40 ministerský předseda. Podílel se na mnichovské dohodě.
36. Reynaud Paul, (1878–1966), francouzský politik a státník. V letech 1930–32 a 1938–40 ministr financí, r. 1940 předseda vlády. Protestoval proti politice usmírování s nacistickým Německem.
37. Pétain Philippe, (1856–1951), francouzský maršál v letech 1917–1918 vrchní velitel francouzské armády za první světové války. Jako ministerský předseda r. 1940 podepsal kapitulaci Francie. V letech 1940–44 byl v čele vichistické neobsazené Francie.
38. Václav svatý (asi 908–929), český kníže, podporoval šíření křesťanství v Čechách a uznal závislost českých zemí na německé říši. Byl zabit bratrem Boleslavem I. Od 10. století je uctíván jako svatý a od 11. století je patronem české země.
39. Tzv. velký výbor veřejného blaha vykonával svou činnost za francouzské revoluce v letech 1793–1794 a měl právo zasahovat do všech záležitostí vnitřní i zahraniční politiky.
40. Česky – U nás ve Štýrsku, tam jsou lidé velcí a silní.
41. Cockney – přezdívka Londýňanů z lidových vrstev, kteří mluví odlišným nářečím od spisovné angličtiny.
42. Clausewitz von Karl (1780–1831), pruský generál a vojenský teoretik. Definoval válku jako pokračování politiky jinými prostředky. Jeho kniha O válce patří k základním dílům vojenské teorie.
43. Zakladateli těchto zbrojních závodů byli Friedrich Krupp v Essenu (1811) a Emil Škoda v Plzni (1869).
44. NSDAP, německy Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei. (národní socialistická německá dělnická strana) existovala v letech 1919–1945. Fašistická politická strana, jejíž program byl vyhlášen A. Hitlerem v r. 1920. Norimberským procesem byla prohlášena za zločineckou organizaci.
45. Hérakleitos z Efezu, (asi 540–480 př. n. l.), řecký filosof, stoupenec všeobecné proměnlivosti světa.
46. Mihailovič Dragoljub, (1893–1946), jugoslávský generál srbského původu, organizoval po okupaci Jugoslávie odbojové hnutí (četnici). Orientován velkosrbsky, antikomunisticky.
47. Plným názvem Die deutsche Arbeitsfront (německá pracovní fronta); svaz napojený na NSDAP měl vytvářet sociální a zaměstnanecké zastoupení německých pracujících.
48. Thermopyly – souťska v severním Řecku, kde r. 480 př. n. l. padli řečtí vojáci pod velením spartského krále Leonida v boji proti obrovské přesile Peršanů.
49. Efialtes měl prozradit r. 480 př. n. l. perskému králi Xerxovi cestu k Thermopylám a zavinil tak pád mnohem méně početné Leonidovy obrany.
50. Neumann Stanislav Kostka, (1875–1947), český spisovatel. Po dekadentních a anarchistických začátcích se přiklonil ke komunistickým idejím.
51. Šrámek Fráňa, (1871–1952), český spisovatel; po anarchistických začátcích se stal představitelem vitalismu.
52. Guth-Jarkovský Jiří Stanislav, (1861–1943), v letech 1899–1929 první předseda čs. olympijského výboru. Autor knih o společenském chování.
53. Bjørnson Bjørnstjerne, (1832–1910), norský spisovatel a autor textu norské hymny. Zasazoval se také za rovnoprávnost národů v Rakousku-Uhersku a vystoupil zejména na obranu Slováků.
54. Čapek Karel, (1890–1938), český spisovatel a novinář. Jeho dílo zahrnuje tematiku filosoficko-poetickou a fantasticko-utopistickou; reakcí na ohrožení fašismem jsou jeho dramata. Psal rovněž cestopisné povídky, eseje a knihy pro děti.
55. Březina Otakar, (1868–1929), vlastním jménem Václav Jebavý, český básník; autor pěti sbírek reflexivní lyriky.
56. Moravec Emanuel, (1893–1945), čes. důstojník, publicista a politik. Příslušník čes. legií v Rusku, vojenský komentátor. Po Mnichovu kolaboval s nacisty. V letech 1942–45 ministr školství a lid. osvěty v protektorátní vládě. Na konci války se zastřelil.
57. Každá národnost měla svého důvěrníka, který ji zastupoval u lágrfýrera. Jeho úkolem bylo tlumočit lágrfýrerovi různé žádosti a stížnosti a předávat jeho nařízení a sdělení národnostní skupině.
58. Kazimír Veliký, (1309–1370), polský král, poslední Piastovec. Připojil k Polsku Halič, založil universitu v Krakově r. 1364 a dovršil územní sjednocení Polska.
59. V bitvě u Grunwaldu r. 1410 byl spojenými vojsky Poláků a Litevců poražen řád německých rytířů. Na straně Poláků bojoval také Jan Žižka z Trocnova.
60. Kościuszko Tadeusz, (1746–1817), polský generál; v letech 1775–83 účastník americké revoluce. Vrchní velitel polských vojsk v r. 1792 kdy porazil Rusy; v polském povstání r. 1794 byl poražen, zajat, vězněn v Petrohradě. Poté žil v emigraci.
61. Tučačevskij Michail Nikolajevič, (1893–1937), maršál SSSR. Jeden z velitelů Rudé armády za občanské války. Autor vojenských historických a teoretických prací. Nespravedlivě obviněn a popraven. Rehabilitován.
62. Buděnnij Semjon Mihajlovič, (1883–1973), maršál SSSR. V letech 1918–22 velitel první jezdecké armády; od r. 1938 člen prezidia nejvyššího sovětu a člen ÚV KSS.

63. Weygand Maxime, (1867–1965), francouzský generál. R. 1918 organizoval polskou armádu; r. 1940 hlavní velitel francouzské armády. V letech 1940–41 ministr vojensství vlády ve Vichy. V letech 1942–45 internován v Německu.
64. Komsomolka – členka komunistického svazu mládeže SSSR (komunističeskij sojůz molodoži).
65. Alexandr I. Karadjordjevič, (1888–1934), v letech 1914–18 regent Srbska, 1918–21 regent království SHS, od r. 1921 jugoslávský král. Prosazoval velkosrbskou koncepci státu; zabit při atentátu v Marseille.
66. Malá dohoda, vojensko politické spojení ČSR, Jugoslávie a Rumunska k ochraně jejich územní integrity; vznikla v r. 1920–21. Malá dohoda se zhroutila po německé okupaci Sudet a v únoru r. 1939 byla vypovězena Rumunskem a Jugoslávií.
67. Petar II., (1923–1970), byl 27. 3. 1941 po svržení režimu prince Pavla prohlášen plnoletým a králem. Již 6. 4. byla však Jugoslávie napadena Německem a kapitulovala po 10 dnech. Petar emigroval do Anglie.
68. Pavelić Ante, (1889–1970), chorvatský politik, válečný zločinec; 1929 založil ultrašovinistickou organizaci Ustaša. R. 1941 byl Němci vybrán za vůdce (poglavnik) loutkového státu Chorvatska. Pod jeho vedením prováděla Ustaša genocidu srbského, židovského a romského obyvatelstva.
69. Tito, vlastním jménem Josip Broz, (1892–1980), původem Chorvat, jugoslávský státník. V letech 1941–45 vůdce komunistického odporu, v letech 1945–52 předseda vlády, od r. 1952 prezident. Za jeho totalitní vlády se Jugoslávie vymanila ze svazku zemí ovlivňovaných SSSR.
70. U Marathónu porazili Athénané r. 490 př. n. l. perské vojsko. Podle vzdálenosti z Marathónu do Athén (42,2 km), kterou údajně uběhl posel se zprávou o vítězství, vznikla sportovní disciplína maraton.
71. Sírény, napůl dívky a napůl ptáci, lákaly plavce neodolatelně krásným zpěvem do záhuby...
72. Česky – Jen pro cizince, Němcům vstup nejprůsňší zakázán...
73. Ehrlich Paul, (1854–1915), německý lékař, patolog; zakladatel moderní chemoterapie, objevil spolu s Japoncem Hatou salvarsan a jiné antimikrobní látky. Nobelova cena za práci o imunitě.
74. Mars – v římské mytologii bůh války a mytický otec Romula a Rema.
75. Damoklés, ve 4. století př. n. l. byl dvořanem tyra v Syrakusách, který mu na důkaz vratkosti jeho postavení dal zavěsit nad hlavu meč na koňské žíně. Odtud Damoklov meč – symbol stálého ohrožení.
76. Speer Albert, (1905–1981), německý nacistický politik. Stal se Hitlerovým osobním architektem, plánoval velkorysou přestavbu Berlína. Od r. 1942 ministr pro zbrojní výrobu. Po válce odsouzen k 20 letům žaláře.
77. Erben Karel Jaromír, (1811–1870), český básník a vědec, je autorem sbírky balad – Kytice; jednou z nich je také balada o hrůzném Záhořově loži.
78. Malthus Thomas Robert, (1766–1864), britský národohospodář. Podle Malthuse má obyvatelstvo tendenci růst geometrickou řadou, zatímco nabídka potravin a prostředků k existenci jen aritmetickou řadou.
79. Koch Robert, (1843–1910), německý lékař, bakteriolog a imunolog, jeden ze zakladatelů mikrobiologie. R. 1882 objevil původce tuberkulózy a r. 1883 cholery. Nobelova cena za práce o tuberkulóze.
80. Münchhausen von Karl Friedrich, Hieronymus (1720–1791), bojoval v ruských službách proti Turkům. Pověstným se stal svými vylhanými historkami. Zpracovali je Angličané a Němci již koncem 18. století. Později byly ještě doplňovány a mnohokrát znovu vydány.
81. Kateřina II. Veliká, (1729–1796), ruská carevna od r. 1762. Upevnila absolutistickou vládu, anektovala převážnou část Polska a připojila k Rusku Krym.
82. Cagliostro Alessandro, (1743–1795), vlastním jménem Guiseppe Balsamo, italský dobrodruh, alchymista, podvodník. Cestoval po evropských centrech, prodával elixír života, nabízel výrobu zlata. Před revolucí pronikl do nejvyšších vrstev francouzské společnosti. Zemřel v žaláři.
83. Casanova Giovanni Giacomo, (1725–1798), dobrodruh a spisovatel. Ve svých Pamětech zaznamenal svá galantní dobrodružství a společenský život v Evropě 18. století. Zemřel jako knihovník na zámku v Duchcově.
84. Mockler Josef, (1835–1899), český architekt, představitel restaurátorského purismu; vedl v Praze dostavbu chrámu sv. Víta, rekonstrukce Karlova mostu a Prašné brány, rekonstrukci Karlštejna, Křivokláta a dalších památek. Provedl také stavbu nových kostelů.
85. Evžen Savojský, (1663–1736), rakouský vojevůdce. Porazil několikrát Turky a dobyl r. 1717 Bělehrad; účastnil se válek o španělské dědictví a vedl vojska a diplomatické akce protifrancouzské koalice. V letech 1714–1725 byl místodržícím v rakouském Nizozemí.
86. Olbrich Joseph Maria, (1867–1908), rakouský architekt, spoluvůdce vídeňské secese a výstavní budovy v Darmstadtu.
87. Loos Adolf, (1870–1933), rakouský architekt, teoretik architektury. Propagátor moderního nedeckorativního směru. Autor nové prostorové koncepce individuálního obytného domu (vily v několika evropských městech).
88. Oficiální název železáren v Donawitz byl: Reichswerke Aktiengesellschaft Alpine Montanbetriebe „Hermann Göring“. Göring Hermann (1893–1946) byl nacistický politik a říšský maršál, válečný zločinec. Kromě řady jiných vrcholných funkcí zastával také úřad ministra letectví. Po vynesení rozsudku smrti v Norimberku spáchal sebevraždu.
89. Česky – Fronta potřebuje každou minutu tvé pracovní síly.
90. Volksdeutscher – viz poznámku č. 24.
91. Jidiš – jazyk s německým základem, doplněný hebrejskými a slovanskými výrazy, užívaný zvláště východoevropskými Židy. Zčásti se vyskytuje i v západní Evropě a v USA.
92. Hermann ze Salzy, (1170–1239), byl od r. 1210 až do své smrti velmistrem řádu německých rytířů. Pokus řádu usadit se v Sedmíhradech se nezdařil; 1226 přesídlil řád do Polska. Město Sibiu mělo značnou německou menšinu a německy se nazývalo Hermannstadt.
93. Gestapo, německy Geheime Staatspolizei – nacistická tajná policie založená r. 1933; sloužila k pronásledování a vraždění politických odpůrců nacismu. Zločinecká organizace.



POZOR! ŽIVOTU NEBEZPEČNÉ!

Obr. 10.

Hitler lže: kapitulace znamená zničení.

Pravda je: kapitulace je jediná záchrana. Další boj znamená zničení.

Dnes ještě stojí část německých průmyslových měst. Část německého národa stále má byty a přístřeší. Ještě je čas skončit. Ještě je čas prohranou válku uznat za prohranou. Ještě je čas zabránit zničení. Ještě je čas k obratu, k opětovnému budování.

Ale doba je krátká!

Již během roku 1944 se úplná nadvláda vzdušného prostoru Německa spojeneckými silami může stát skutečností a s ní zničení každé pro válku důležité budovy v Německu. Potom je pozdě. Když už některá průmyslová města Německa budou v troskách, když všechen německý průmysl bude zničen, pak znovu vybudování Německa bude nad lidské síly. Den ze dne roste úhrn zničení. Den ze dne roste tempo ničení. Je pouze jedna záchrana: bezpodmínečná kapitulace.

Pokračování boje znamená: ÚPLNÉ SEBEZNIČENÍ.

autor překladu J. Ziegler

IV. VZPOMÍNKY TĚCH, KTEŘÍ BYLI TOTÁLNĚ NASAZENI V NĚMECKU

BÁSNIČKA VZNIKLA V R. 1944 V MARKLISSE. KOLEKTIV DĚVČAT LÁGR STEINKIRCH

Ten brněnský pracák nás povolal,
Aby nás na práci Bůh ví kam dal
Nic se nás neptali, papíry nám dali
A už jsme s drahými se loučili.

Neplakej maminko neplakej víc
Však já se zas vrátím Ty dobře víš
Vrátím se taková jaká jsem odjela
Jak jsi mě maminko vychovala.

BÁSNIČKA VZNIKLA VE DVOŘE KRÁLOVÉM V R. 1945, KAM BYLA ODESLÁNA DĚVČATA Z MARK-
LISSY. AUTORKA BÁSNIČKY NENÍ BOHUŽEL ZNÁMA.

Kdo má v ruksaku pozvánku z pracáku
Ten se nesměje jenom si tak zakleje
Roztrhne obálku nadává na válku
Pak ji zahodí a půl roku marodí.
Když mu štěstí nedá už ani podkova
Vykašle se na to a jede do Dvora
A tam piluje, sváří a letuje, že to není klam
Přesvědčí ho werkschutz sám

SVĚDECTVÍ O NUCENÉM NASAZENÍ OD BŘEZNA 1943 DO DUBNA 1945

MUDr. Rudolf Krátký (1924) – narozen na Podkarpatské Rusi, dětství prožil na Oravě. Od r. 1939 občan Brna. Březen 1943 – duben 1945 nuceně nasazen (Hamburk, Kuřim, Prostějov). 1950–1955 základní vojenská služba a tříleté vojenské cvičení. Až do r. 1988 praktický lékař v Brně, noční a víkendové služby na území Brna. Je 56 let ženatý, 3 děti, 7 vnoučat. Záluby – četba, práce na zahradě, hra v šachy, dosud lyžování, vycházky po okolí Brna, občasné publikování.

Kdysi nám naši otcové vyprávěli o první světové válce, o nesmírných útrapách bojů v zákopech, naše matky o strádání a každodenních starostech se sháněním jídla pro děti.

Dnes my, osmdesátníci, jsme poslední pamětníci, kteří sdělujeme mladším generacím, jaký byl život za druhé světové války. Mnozí z nás jsme byli na nucených pracích v Říši. Někteří se nevrátili, zahynuli při leteckých náletech, jiní utrpěli těžkou újmu na zdraví pro zbytek života.

Nemůžeme se smířit se zlehčováním utrpení obyvatel tehdejšího Protektorátu Čechy a Morava, s popíráním holokaustu, pochybnostmi o likvidaci tisíců lidí i celých rodin v plynových komorách, zvláště od těch, kteří tuto dobu neprožili.

Porovnáním toho, co znamená pro rodiče, děti, mládež prožít roky života v míru nebo naopak

ve válce, je varováním současníkům před zlehčováním a svědectví.

Začátkem března 1943 jsem obdržel výzvu, abych se dostavil na Úřad práce v Brně. Sešli jsme se tam mladíci z celého města. Netušil jsem tehdy, jaká nová, zvláštní životní etapa tím začíná, jak hluboce mne poznamená a vryje se do paměti. Zběžně mne vyšetřil lékař. Nezacházel do podrobností. Uviděl sportem vytrénovanou postavu, neváhal, rozhodl: schopen.

Ze dne na den jsem zaměnil školu za zámečnickou dílnu. Bylo nás asi třicet, kteří jsme se v polovině března dostavili do dílny v Králově Poli, Křižíkova 32. Vybavení bylo prastaré, včetně obráběcích strojů, soustruhů, hoblovaček, fréz poháněných dlouhými řemeny transmisí. Když jsem v roce 1993 navštívil toto naše pracoviště při příležitosti padesátého výročí nuceného nasazení, bylo v dílně vše v původním stavu, údajně jako technická památka. Dnes je z dílny jídelna a jen ozdobení z cihel kolem oken připomíná, že tam kdysi byla dílna. Celý prostor je překlenutý moderní stavbou. Všude je pořádek, čisto. Zmizela i kašna ze dvora, kde jsme se umývali po práci.

Našimi instruktory byli mistři Hlaváč a Foret. Chovali se k nám s porozuměním, ale vyžadovali kázeň a pořádek. Nejdříve jsme piloali kousky železa upevněného v ponku, později jsme se zaučovali na obráběcích strojích. Koncem května jsem byl vyzván, pod hrozbou tvrdého postihu při neuposlechnutí, dostavit se 2. června 1943 na brněnské hlavní nádraží. Sešlo se nás tam tolik, že jsme zaplnili celý vlak. Na cestu dostal každý asi půl kila salámu. První delší zastávka byla v Berlíně. Byl hlášen letecký poplach. Menší část transportu pokračovala až do Hamburku. Stali jsme se zaměstnanci firmy Klöckner, Flugmotorenbau. Ubytovali nás v typizovaných dřevěných barácích, postavených na mnoha Němci obsazených územích. Sloužily nejen nuceně nasazeným, ale i vězňům koncentračních táborů, zajatcům a různým jiným účelům. Byly v nich ubytované také děti makedonských rodičů, většinou ještě předškolního věku, o které jsme pečovali v roce 1948 v Mikulově. Setkání s nimi po padesáti letech na zámku v Mikulově bylo překvapivé i dojemné. Baráky poskytovaly ten nejjednodušší hygienický komfort. Místnosti byly malé, jednoduché dřevěné postele dvě nad sebou, slamník. Pro nedostatek místa jen pár židlí a skříňky po jedné pro dva nocležníky. Skupina těchto baráků tvořila lágr ohraničený plotem. Náš těsně sousedil s továrnou. Továrnu i lágr hlídal Werkschutz. Při poplachu nás vyháněli z baráků do krytu, který byl pod podlahou haly, kde jsme pracovali. Někde poblíž byli ubytováni i ruští zajatci. Měli přísný zákaz se s námi stýkat, přesto potajmu obcházelí naše ubikace a nabízeli nám různé drobnosti, jako prstýnky z mědi a elektronu. Přišli za námi i první den našeho příjezdu a dostali od nás zbývající salám i jiné dovezené jídlo.

Pracovali jsme dvanáct hodin denně, sedmdesát hodin týdně (v sobotu „pouze“ deset hodin), týden ve dne a týden v noci. Uprostřed směny půlhodinová přestávka. Celou pracovní dobu jsem stál u mohutné, asi tři metry vysoké vertikální vrtačky. Do „hlavy“ stroje jsem postupně nasazoval vrtáčky různého průměru, od dvoumilimetrového po asi osmimilimetrový, kterými jsem vyvrtával kanálky do materiálu, kterému jsme říkali elektron. Byl hořlavý. Často vzplály špony kolem soustruhů, když se obráběcí nůž zasekl. Do půlnoci se práce dala zvládnout, ale po půlnoční půlhodinové přestávce se čas nesmírně vlekl, čím více se blížil k ránu. Ospalost byla těžko k překonání, zvláště první dva, tři dny, než jsme si trochu zvykli.

Stravovat jsme se chodili do jídelny, která byla jen o pár desítek metrů od pracoviště. Jídlo nám vydávaly hubené, černovlasé dívky, které spolu mluvily francouzsky. Strava byla někdy nezvyklá,

dávky takové, abychom se zasytili. Pokaždé jeden z nás vzal do jídelny asi dvoulitrovou plechovku, do které jsme po večeři sbírali zbytky jídla. V dílně jsme nádobu ukryli mezi obráběné kusy tak, aby ji neviděli někteří němečtí slídlilové. Pak na to místo chodili, jeden po druhém, ruští zajatci, ujedli trochu a přenechali místo dalšímu. Někteří Němci o tom věděli, ale trpěli to.

Nasycením po jídle v nezvyklou půlnoční dobu se ještě zvyšovala touha po spánku. Není divu, že jsme hledali možnost, kde si na chvilku sednout a zavřít oči. Jedinou reálnou bylo odejít na záchod. Museli jsme vypnout motor, který poháněl stroj, zhasnout světlo. To již vzbuzovalo pozornost slídlilů. Záchody byly v jiné, nedaleké budově. Dveře od záchodů sahaly pouze od prsou po lýtky, aby byl dobrý přehled o tom, který je obsazený. Před záchody byl prostor, kde jsme postávali a čekali na volné místo, a zároveň jsme dávali pozor, zda se neblíží kontrola. Většinu fízlů jsme dobře znali, protože již svým zjevem a chováním byli nápadní. Také na Němce přicházely pozdě po půlnoci dřímoty, těžké k překonání. Myslím, že se ještě více obávali vlastních donašečů, než zahraniční dělníci. Největším trestem pro ně bylo odvelení na východní frontu. Poblíž stroje, na kterém jsem pracoval, byl mohutný sloup, který podpíral střechu haly. Nad rámem k němu přicházel postarší Němec, k nám vlídný, obrylený, takový profesorský typ, který musel mít války až po krk. Stoupl si zády ke sloupu, opřel se o něj. Za chvíli mu brada klesla na prsa, nohy chvílemi podklesávaly v kolenou a tak tam hodinku pospával, neboť nám důvěřoval. Připomínal mně spícího koně ve stáji, který si v noci také nelehne. Občas, když pozdě po půlnoci byla únava a ospalost nejvyšší, probraly nás árie z italských oper a lidové písně zpívané italskými dělníky, kteří pracovali nedaleko nás.

Hamburk byl připraven se bránit leteckým náletům. Na mnoha místech města byly na lanech upoutány balony ve tvaru 7 – 8 metrů velikých kaprů, které při ohrožení stoupaly do výšky, aby dělaly clonu letadlům. Na hladině jezera Alstersee byly ze dřeva vybudovány domy a ulice, aby ztížily orientaci. Při náletech se důležité objekty zahalily do mlhy.

Záhy jsme poznali, co to znamená ztratit leteckou převahu. Poplachy byly stále častější. Vítané nám byly v noci. Museli jsme jít do krytu. Vchod byl přímo z haly, kde jsme pracovali. Vybaven byl jednoposchodovými dřevěnými pryčnami. Bylo to vždy příjemné přerušení práce a možnost si asi na hodinku odpočinout i pospat. Jednu noc, kdy jsme spali po denní směně, nás probudil letecký poplach. Strážci továrny a pořádku v lágru nás zvláště silným křikem popoháněním a nutili běžet se schovat. Když jsme vyběhli z baráku, byl prostor až do tovární haly uměle zamlžen. V krytu jsem zaujal mé obvyklé místo na horní palandě, takže jsem se hlavou dotýkal stropu. V krytu bývalo obvykle ticho, klid. Všichni jsme naslouchali, co se děje venku. V krytu jsme se necítili bezpečně pod podlahou tovární haly, častý cíl náletů. Najednou se celý kryt rozkolíbal jako ponorka v rozbouřeném moři a zvenku bylo slyšet dunění po dopadu bomb a střelbu protiletadlové baterie, která byla nedaleko továrny. Okamžitě jsem seskočil na zem a pudově jsem se chtěl schovat pod dolní pryčnu. Naštěstí nálet směřoval na jiný cíl

Neděle, po kterých následovaly noční směny až v pondělí v 18,00 hodin, jsme využívali k návštěvám města a jeho blízkého okolí. Rádcem nám byl náš upravovač, Němec-Hamburák Artur. Nejdrive nás nasměroval na hlavní ulici Reeperbahn s přilehlými částmi přístavu zvanou Die grosse Freiheit. Kromě mnoha zábavných podniků tam byla stálá budova cirkusu, kde jsem viděl program na vysoké úrovni. Nedaleko bylo muzeum voskových figur. Nejruznější známé osobnosti, jak politici, tak umělci, například Beethoven, ale i zločinci a mnohonásobní vrazi, tam vypadali jako živí. Nedorozumění jsem měl hned u vchodu. Stál tam mohutný černochoch a natahoval ruku po vstupence. Až po chvíli, když ji nebral, jsem se mu podíval do jeho strnulé tváře z vosku. Pověstné byly uličky

blízko přístavu zvané Blechgasse. Byly na začátku zataraseny vysokým plechem a stejně i chodníky, aby nebylo vidět, co skrývají. Tím více to přitahovalo i naši zvědavost. Veliký námořní přístav nám nechal nahlédnout do svého zákulisí. Po obou stranách úzké ulice byly nízké, přízemní, zřejmě původní domečky. Za okny posedávaly dívky oblečené jen ve spodním prádle a klepáním na okno nabízely své služby. Nedaleko této „vykřičené“ čtvrti jsme se prošli tunelem pod řečištěm Labe.

Jednu neděli jsme využili k návštěvě Hagenbeckovy zoologické zahrady. Překvapilo nás, že velké šelmy, lvi, tygři, ale i jiná zvířata, sloni, hroši, žirafy, nejsou v klecích, ale od návštěvníků je odděluje hluboký zděný příkop, i pro dravce nepřekonatelný. Při pozdějším bombardování města byla zasažena údajně také zoologická zahrada a šelmy se rozutekly. Také mělo být zničeno museum voskových figur. Nepodařilo se mně po válce podívat se do tohoto pozoruhodného města, abych se o tom přesvědčil.

Když jsem byl až v Hamburku, zatoužil jsem poprvé uvidět moře. Bylo krásné letní počasí, Artur poradil zajet do Travemünde. Když jsme od nádraží šli k moři, nejprve se na obzoru objevily dvě helikoptéry, první, které jsem v životě spatřil. Po chvíli jsme uviděli nekonečnou vodní hladinu. Pohled na moře mne od té doby vždy fascinoval a vykoupat se v něm, byť někdy bylo velmi studené a osvěžující, patřilo k nezapomenutelným zážitkům. Již z dále jsme uviděli na široké, písčité pláži hrát fotbal dvě mužstva v jednotných tmavých trenýrkách. Když jsme přišli k hráčům ještě blíž, tak jsme s překvapením zjistili, že všem hráčům chyběla jedna nebo i obě horní končetiny, jen brankáři byli bez jedné nohy, zato měli obě horní končetiny. Mužstva hrála s velikou chutí, pokřikovali německy na sebe, smáli se, měli evidentně dobrou náladu. Snad i z toho, že přežili těžká zranění, že pro ně válka již skončila, což se mnohým jejich kamarádům nepoštěstilo. Po celou cestu vlakem, na pobřeží, nás nikdo nekontroloval, nikdo si nás nevšímal. Byli jsme v poklidné části Říše, kam utrpení ostatních doléhalo jen vzdáleně.

Přelety britských svazů bombardovacích letadel doprovázené stíhačkami byly stále častější. Bylo jen otázkou času, kdy napadnou i strategickou továrnu, kde se vyráběly součástky na letadla. Továrna našla útočiště v tehdy leteckými nálety méně ohrožovaném Protektorátě Čechy a Morava, v pro nás Brňáky výhodné Kuřimi.

Horší postavení než my měli ruští zajatci a Polky. Ty nosily na levé straně na prsou čtverec žluté látky jako Židé, ale místo Davidovy hvězdy písmeno P černé barvy. Měly zakázáno se s námi bavit. Párkrát, pozdě po půlnoci přišla za mnou polská dívka, obezřetně, potichouнку jako noční motýl. Na okamžik jsem držel její malou ruku a ucítil její tvrdou, mozolnatou dlaň. Jen se ke mně přitiskla a už zase odběhla. Dostávala ode mě něco od večere, obyčejně kousek chleba. Noční směny byly vhodnou příležitostí ke sdělování zpráv z domova a fronty. Když Němci byli úspěšní na některém bojišti, přišli ti, kteří byli v SS v jejich černé uniformě s červenou páskou, na paži s hákovým křížem a v holinkách. Tyto příležitosti byly stále řidší.

Přestěhování do blízkosti Brna trvalo jen pár dnů. V Kuřimi jsem se opět setkal s „mojí“ vrtačkou. Němci prokázali své organizační schopnosti, mimo jiné zajistili postavení vlečky až do těsné blízkosti tovární haly. Denně jsem z Černých Polí spěchal na nádraží do Zábrdovic. Tato část trati na Žďár byla zrušena. Zachovaly se po ní dva pilíře na Vranovské ulici po překlenovacím mostě a násypy. Protože nebyly protiletecké kryty, utíkali jsme při leteckém poplachu do kopečků nad továrnou. Zahraniční dělníky z více států nahradili domácí, včetně Werkschutzu. Zhoršovalo se postavení i nálada Němců. Postup na východní frontě vystřídal strategické ústupy. Hamburk byl stále častějším cílem ničivých

náletů. Svěřovali se i nám, že toho a toho postihlo neštěstí, že při náletu přišel o příbuzné, o rodinu. Dalo se očekávat, že i továrna v Kuřimi bude napadena nálety. Opět, a naposled, se továrna stěhovala, nyní byla rozdělena na menší celky. Naše dílna s obslužným zázemím čítala asi sto pracovníků. Našla útulek v suterénu prostějovského pivovaru. Němců zůstala jen hrstka. Změnila se i výroba. Místo součástek do leteckých motorů jsme začali vyrábět z téhož materiálu součástky na V1, V2. Byly to roury o průměru asi padesát centimetrů a dlouhé asi osmdesát centimetrů. Ubytování jsme byli v tělocvičně místního Sokola nedaleko hlavního náměstí, dohromady s dívkami! Poschoďové postele byly po obou podélných stranách tělocvičny, oddělovala nás jen plocha tělocvičny. Časem se nám podařilo najít ubytování v soukromí. Jak v Kuřimi, tak v Prostějově pracovala s námi děvčata z okolí Ostravy, Jindřichova Hradce a do jiných dílen přišel i větší počet pracujících z Brna. Oproti těmto stísněným podmínkám nenavazovaly se krátkodobé známosti.

K celkové větší pohodě přispívaly především úspěchy spřátelených armád na všech bojištích. Stravu nám připravovaly české dívky. V kotelně pracoval starší topič, který přimhouřil oči, když jsme si brali uhlí do ubytoven, na strážnici nás nekontrolovali. Přelety bombardovacích letadel byly stále častější. Při poplachu jsme utíkali přes most nad říčkou Hloučelou k Vrahovicím. Jednoho dne, myslím, že to bylo již v dubnu 1945, jsme se opět spěšným krokem vzdalovali směrem k Vrahovicím, když najednou zaduněla země pod dopadem bomb. Nikdo to nečekal, dosud byly samé „plané“ popluchy. Skupinky lidí se rozběhly přes pole, někteří nestačili a lehli si na zem. Zahlédl jsem mezi nimi i matku, jak se snaží pomáhat své dceři, která měla sádku až do pasu. Naštěstí nálet trval krátce a postihl opačnou část města.

Byl konec dubna, ústup Němců na všech frontách předznamenával konec války. Nálada mezi námi byla plná radostného očekávání vítězství spojenců. Válečná výroba přestávala mít smysl. Přišel den, který byl posledním našeho nuceného nasazení. Naš mistr, posmutnělý, rozpačitý, se s námi rozloučil, tak jak to bývalo dobrým zvykem na začátku směny, podáním ruky.

Najednou měli všichni naspěch. Popřáli jsme si šťastnou cestu a rozprchli se za jediným cílem, dostat se co nejdříve domů. Až po létech jsme si uvědomili, že to bylo rozloučení na celý život.

Často, když přicházím ke konečné stanici tramvají v Černých Polích, vynoří se z paměti, i po šedesáti letech, tato vzpomínka.

Za krásného, velmi teplého májového dne roku 1945 jsme v těch místech upravovali vozovku tak, aby byla opět zprovozněna. Moji pozornost upoutal starší muž, který pár kroků ode mne se opět a opět, ale s ochabujícím úsilím snažil odklidit suť a kameny. Jeho košile byla celá propocená. Na holém temeni hlavy, s věncem šedivých vlasů kolem, se leskly krůpěje potu. Po marných pokusech usoudil, že jeho snaha je marná. Podíval se kolem, jakoby hledal pomoc. Naše pohledy se setkaly. Nepromluvil hned, jen se zarazil a znejistěl. Snad odhadoval, jakou naději budou mít jeho slova. Promluvil česky s přízvukem, který prozrazoval příslušnost zdejšího občana k německé národnosti.

„Prosím Vás, pane, jsem nemocný na srdce. Mohl bych si aspoň na chvíli odpočinout? Tato práce je pro mne moc těžká.“ Při posledních slovech se celý rozechvěl, jeho oči se zaleskly. Najednou jsem si uvědomil tu velikou změnu mého postavení. Ještě zcela nedávno, až do posledních dnů války, jsem se pod hrozbou trestu musel podřizovat rozkazům jeho soukmenovců. Dnes mne, mladíka, prosí tento roztřesený muž o úlevu, která by ho uchránila od zhroucení a snad od náhlé smrti.

V několika okamžicích se mně vybavovaly rozkazy, kterým jsme se museli podřizovat nejen my,

ale i dívky našeho ročníku 1924, po celou dobu nuceného nasazení od března 1943 až do konce války. Ze dne na den, ze školy přímo do zámečnické dílny na přeškolení. Po deseti týdnech rozkaz: pod hrozbou tvrdého trestu při neuposlechnutí dostavit se 2. června na brněnské hlavní nádraží. Náš transport směřoval přes Berlín až do Hamburku. Ubytování v lágru v dřevěných barácích. Dlouhé, nekonečně dlouhé dvanáctihodinové směny u stroje, střídavě ve dne a v noci, v týdenních intervalech, pod slídivým dohledem několika fanatických soukmenovců. Časté útoky do protiletectvých krytů přímo pod podlahou tovární haly. Zlověstné otřesy při střelbě protiletectvé baterie a dopadu bomb. Teď tu byla ta příležitost, ta pravá chvíle alespoň jednomu z nich oplatit něco z toho, co nás nenávratně ochudilo o část našeho mládí a pomstít naše kamarády, kteří to nepřežili.

Opět, zcela živě, se v mých představách objevovaly postavy i těch našich nadřízených, upravo-vačů, mistrů, kontrolorů, kteří si uvědomovali, jakému bezpráví se musíme podřizovat. Důvěřivě se nám svěřovali se svými názory, snažili se zmírnit tvrdost opatření, varovali nás před některými z vlastních řad. Později bych si byl i přál se setkat s některými z nich a zavzpomínat na tuto společně prožitou dobu.

Obrat v mých vzpomínkách se musel projevit i ve výrazu mých očí. Nedokázal jsem oplácet, mstít se. „Sedněte si, pane, do stínu. Až se vám uleví, jděte domů.“ Dodal jsem své jméno.

DODATKY

S odstupem šedesáti let, jaký pocit ve mně vyvolá vzpomínka na tuto mimořádnou dobu? Nejvýstižnější by byla tesknost : ze ztráty osobní svobody, z nutnosti podřizovat se rozkazům mocných, a to v období nejcitlivějším. Rozloučení s kamarády a s dívkami, se kterými jsme společně prožívali tu pohnutou dobu. Ještě se mně vybavují některá křestní jména, někdy i příjmení: Martička od Jindřichova Hradce, Zorka Čuříková a Ludmila Serafínová z Ostravska, Robert Kyselka, Ladislav Kučera z Brna, Cyril Boček, Očenášek od Slavkova. František Cupal a Čížek chodili za mnou do ordinace. Před pár lety jsem se setkal s MVDr. Františkem Cenkem, který mne informoval o předčasném úmrtí MVDr. Huberta Schazela. Když za mnou do práce nebo na lékařskou pohotovost přišel pacient a byl narozen 1924, zmínil jsem se o tom, zda nebyl také nuceně nasazen. Člověk se mění nejen když dospívá, ale hodně ho poznamenává stárnutí, prožitky, nemoci. Tato dávno zpretrhaná přátelství v Brně nahrazují setkání, společné návštěvy divadel a zájezdy Společenství (dříve Svaz) nuceně nasazených, dotované městem Stuttgartem.

Jednou, při noční směně, přišel za mnou mistr Suhrke a zeptal se mne na něco, na co se již zřejmě delší dobu chystal: co soudím o Němcích a co soudím o současné situaci. Bylo to v době, kdy jsme se opět měli stěhovat z Kuřimi a situace Němců na frontách se vyvíjela nepříznivě. Řekl jsem mistrovi esesákovi, že jsme si vážili Němců jako kulturního národa, ale nacismus odmítáme. Domnívám se, že jsem jen potvrdil, co sám tušil.

VZPOMÍNKA CHIRURGA

MUDr. Jan Vojta, nar. 26. 2. 1913 v Drahoníně u Nového Města na Moravě, zemřel 28.12.2004 v Brně. Před válkou byl aktivním členem Sokola (lehká atletika – překážkový běh), ale pro zranění a kvůli dokončení studia předal funkce svému příteli J. Jebavému, který byl po vytvoření protektorátu popraven jakožto funkcionář Sokola. V roce 1939, kdy pracoval jako ortoped na klinice v Brně,

převedl několik studentů, jimž hrozilo zatčení gestapem a následná smrt, z Kounicových kolejí do ústavu choromyslných v Brně-Černovicích. Gestapem byl přikázán na chirurgické oddělení v Třebíči, odtud v červenci 1943 do nemocnice v Magdeburku. Většinu svého nasazení v Říši působil v nemocnici v Gardelegen (zde s ním působil mj. také francouzský medik M. Conte, díky němuž po skončení války mohl udržovat kontakty s francouzskými nuceně nasazenými). Zde byl nasazen do roku 1945; v roce 1944 po bombardování Brna navštívil rodiče, ale pod hrozbou trestů pro rodinu (jako dezertér) se vrátil zpět do Gardelegenu. V roce 1945 byl jako hlavní chirurg v nemocnici v Köthen, kde jej zastihlo osvobození americkou armádou. Po skončení války působil jako lékař v Jihlavě, Třebíči a v Brně. Po vzniku Svazu nuceně nasazených (dále SNN) v Praze byl v roce 1992 spoluzakladatelem okresní organizace SNN v Brně a jejím dlouholetým předsedou.

Zasloužil se o uspořádání 1. výstavy dokumentů o nuceném nasazení uskutečněné v roce 1995 za velkého zájmu veřejnosti i bývalých nuceně nasazených. MUDr. Jan Vojta byl iniciátorem pamětní desky na české občany deportované ve válečných letech na nucené práce umístěné na Hlavním nádraží v Brně. Byl členem předsednictva SNN v Praze, jednal o odškodnění nuceně nasazených, se členy výboru zpracoval všechny podklady pro odškodnění bývalých nuceně nasazených v Brně. Ve své obětavé práci pro SNN setrval od založení až do posledních dnů svého života.

MUDr. Jan Vojta byl ten, kdo přišel první s myšlenkou na podobnou knihu, která se Vám dostává do ruky. Bohužel, její realizace se již nedožil...

Protože jsme neobjevili žádný jeho rukopis, přetiskujeme z časopisu „Naše beseda“ z rubriky „Z tvorby našich čtenářů“ tento článek.

Na jaře 1945 bylo v atmosféře plno napětí. Všichni byli ve střehu: vyjde signál, rána, pohroma – nebo svoboda, radost, štěstí? Toto jaro mne zastihlo jako lékaře deportovaného v roce 1943 na nucenou práci v Německu, v pohledném historickém městečku Köthen, ležícím na poloviční cestě mezi Magdeburkem a Lipskem.

V napjatém očekávání výsledků závodů západní i východní armády o prvenství v dobytí Berlína houstla v nemocnici atmosféra, organizoval se k obraně Volkssturm, vymizeli nemocní s chronickými chorobami a operovali jsme jen neodkladná chirurgická onemocnění.

V té době přijížděl jeden transport za druhým, plné lidí prchajících z východních Prus a z Pomoranska, kde útočila Rudá armáda. V krutých podmínkách se dařilo záškrtu, takže děti a mladiství byli hospitalizováni přímo z vlaků. Virulence mikrobů na těžce oslabených lidech byla velmi vysoká, takže ve vagonech nebyli jen dusící se nemocní, ale také mrtví... Například v jednom dni jsme dělali u sedmi dětí tracheotomii pro těžké stavy dušení (otevření průdušnice přímo na krku). Nedostatek séra a dalších léků byl závažnou příčinou smutného zakončení většiny nemocných.

Ředitelem nemocnice byl invalidní německý gynekolog. Vedením chirurgie jsem byl pověřen já a k pomoci byl praktický lékař dr. Bojarski, Ukrajinec a ruská prof. Dr. Hochloff z Rostova. Také oni byli deportováni na práce. Mladší, rtuťovitý Rakušan, internista, mne varoval před 16 a 17 letými úřednicemi, členkami Hitlerjugend, které jakékoliv váhání nebo nedůvěru v konečné vítězství považovaly za zradu a podrývání válečné morálky, což bylo v těchto dnech trestáno exemplárně trestem nejvyšším.

Jaro snad chtělo zakrýt válečné krutosti a ukázat lidem i jiný svět. Ranní probuzení z povrchního, přerušovaného spánku a první pohled do nemocničního parku překvapil změnou zelené barvy trávníku do krásné, blankytně modré barvy. Nikdy jsem již neviděl takovou změnu, kterou tehdy

dokázaly něžné ladoňky. Vysvitlo slunce, začínal pravý jarní den. Provoz v nemocnici je utlumen. Slyšíme v nepravidelných intervalech z dálky dunění děl, které se přibližuje. Ředitel dochází ve formaci s Volkssturmem na obrannou pozici, z níž už se živý nevrátil. Zřízenec Fritéz – holohlavý padesátník s basedowskýma očima – mne ujišťuje, že kdybychom my, cizinci, něco podnikli, tak nám v tom zabrání. Ze západu je střelba stále bližší, a tak se ze zvědavosti chci podívat z půdního prostoru vikýřem do rovinné krajiny. Jen vystrčím hlavu, hvízdnou střely a je po zvědavosti.

Ve sklepě reviduji nouzový operační sál. Sotva jsem s instrumentářkou prohlédl zcela nedostačkové možnosti řádné sterilizace, přinášeli se vzrušením na nosítkách zřízenec Fritéze s průstřelem hlavy v kritickém stavu. V nemocničním parku na kvetoucích modrých ladoňkách byl zasažen náhodnou střelou. Byl prvním mrtvým 1. dubna, kdy začal boj o město Köthen. Pro nás pak běžel čas bez hodin, jen občas sednout a vsedě usnout pár minut.

Sotva přešla vlna frontových poranění a válečná vřava se vzdalovala k Labi, kde pak se poprvé setkali vojáci západní a východní fronty, byli do nemocnice přiváženi zcela jiní klienti. Všechna lůžka byla zaplněna bytostmi, z nichž polovina měla velmi daleko k lidskému vzhledu. Kostry bez svalů, neidentifikovatelná barva kůže, v lebce se pohybující oční bělmo, náznaky pohybů...

V tento jarní den byl osvobozen koncentrační tábor Buchenwald, zdroj našich nových nemocných. Mnohým z těchto ubožáků zbývalo již jen pár vdechů, v táboře řádila smrt z hladu a úplavice. Navázal jsem spojení se zdravotním důstojníkem USA, dali nám vše potřebné – sušenou plazmu, poprvé účinné sulfonamidy a velké konzervy sardinek. V této kombinaci se podařilo mnoho i těch nejubožejších koncentračníků zachránit. Na těch, kteří nebyli v tak kritickém stavu, bylo v následujících dnech vidět přímo denní změnu ve váhovém přírůstku, vzhledu tváře a výrazu očí. Byli zachráněni, byli vděční a těšili se domů.

Ve stejný 13. duben v okolí mého předchozího pracoviště v Gardelegenu probíhala tragédie, o níž pak referoval válečný zpravodaj AFP při 9. americké armádě, Pierre Frederix v La Nouvelle Republique z 23. dubna 1945:

„V Gardelegenu severozápadně od Magdeburku bylo zaživa upáleno 1000 lidí deportovaných nacisty...“

„Včera v Gardelegenu byly pochovány zbytky 1000 obětí masakru organizovaného chladnokrevně německou armádou. Asi 400 politických vězňů evakuovaných z tábora Veida bylo zavřeno ve vojenském táboře u Gardelegenu, kde bylo již 504 deportovaných. V budově byla sláma polita benzínem a zapálena. Vězni, kteří se pokoušeli hasit oheň dekami, byli samopaly postříleni. Němci byli oblečeni v uniformě Wehrmachtu. Je pravděpodobné, že mezi nimi bylo i 200 deportovaných Francouzů, ostatní byli většinou Poláci a Rusi. Několik přeživších podalo podrobné informace o masakru americkým představitelům. Mrtvoly byly fotografovány“.

Tak se otevíralo jaro 1945 nám, deportovaným na nucené práce. Dny osvobození nebyly jistou zárukou návratu domů, naše útrapy nekončily. Vzpomínám na mladého hochu z Prostějova, který zůstal živ i přes kritický stav, v němž byl dovezen do nemocnice s ustřelenou celou dolní končetinou při manipulaci s „panzerfaustem“. Mnozí, zvláště ti, kteří se na vlastní pěst pustili domů přes „zemi nikoho“, neprošli. Neprošli „vosím hnízdem“ ustupujících plně vyzbrojených německých armád.

Krásné jaro 1945 vidělo ještě mnoho lidské krutosti a bolesti a svým vonným dechem naděje ulehčovalo a zkrášlovalo nadějný přechod do lepšího života těm, kteří nesli v sobě tíhu šesti válečných roků.

VZPOMÍNKY HASIČE

Oldřich Bártek (6. 7. 1920 v Brně-Žabovřeskách) – v r. 1935 ukončena měšťanská škola v Žabovřeskách. Vyučen kadeřníkem. V r. 1941 povolán k Luftschutzpolizei nejprve do zálohy (1x týdně tzv. zácvik), v dubnu r. 1943 odeslán do Německa jako hasič (Hamburg, Oldenburg in Oldenburg, Brémy, Delmenhorst). V březnu 1944 návrat zpět do Brna – opět k Luftschutzpolizei – zde až do května 1945. Zájmy – v mládí ochotnické divadlo, nyní zahrádkaření.

Podle mých vzpomínek to vše začalo během r.1940, kdy se razila myšlenka, že zde se musí zavést nový pořádek. To tedy znamenalo, že každý mladý člověk se musí zapojit do práce v režimu tehdejšího nacistického Německa. V Brně se také toto projevilo tím, že značná část mladých mužů byla povolána do služeb tzv. Luftschutzpolizei (LSPOL). V Brně byly zřízeny 3 úseky a to: 1. Poříčí, 2. Královo Pole (sokolovna) 3. Husovice.

Někteří byli okamžitě převedeni do výkonné služby, jiní museli jedenkrát týdně chodit na cvičení. Tato situace trvala do počátku roku 1943. Protože v tomto roce se zvýšila účinnost anglického a amerického letectva bombardováním Německa, bylo rozhodnuto nasadit tyto složky LSPOL do Německa. Z Brna byla v dubnu 1943 odeslána značná část LSPOL do Německa, a to větší část, asi 100 mužů do Hamburku, další část do oblasti Rýna (Dortmund, DUISBURG, DÜSSELDORF). Obě tyto skupiny byly školeny jako hasiči. Osobně se zmiňuji o této skupině, která byla poslána do Hamburku. O skupině, která byla v oblasti Rýna, nemám žádné poznatky, protože neznám nikoho, kdo tam byl nasazen. My, kteří jsme byli v Hamburku, jsme byli ubytováni (umístěni) do tzv. D.A.F. Lager (Deutsche arbritz front) bei Funkturm. Zde začal výcvik, jak praktický, tak i teoretický, cvičení na vysokém žebříku, zacházení s hadicemi a s hasicím autem (motorová stříkačka). Zde jsme byli tak 6 – 7 týdnů. Poté jsme byli převedeni do města Oldenburg in Oldenburg, Láger Ofen, na bývalém polním letišti Luftwafe. Zde probíhal výcvik dále. Odtud jsme byli nasazováni přímo při bombardování (Hamburk) – 8 dnů. Během měsíce srpna či září 1943, jsme byli rozděleni na dvě skupiny, jedna do Brém, druhá do Delmenhorstu poblíže Brém. Skupina z Brém byla nasazována po bombardování do Hanoveru a okolních měst až po Berlín. Ta skupina, co byla přemístěna do Delmenthorstu, byla rozdělena na tři menší skupinky na tzv. Feuerwache a nasazována po bombardování Brém. Tato situace trvala do konce února 1944. Během měsíce března 1944 jsme byli po menších skupinách posíláni zpět domů do Brna. Zde jsme sloužili a zasahovali při bombardování Brna až do osvobození v dubnu – květnu 1945.



Cvičení na vysutém žebříku,
Hamburg, květen 1943.

Obr. 11.

Tak jako byla Luftschutzpolizei, dále existovala Technische Nothilfe a Todtorganisation na kopání zákopů.

Jaké bylo velení? Samozřejmě německé, vedené příslušníky Feuerpolitzei, a to v době, kdy probíhal výcvik v Hamburku. Po převedení do Oldenburgu in Oldenburg vedli a výcvik dokončili již

příslušníci Luftschutzpolizei. Oblečení jsme byli do šedomodrých uniforem (jako Luftwafe), měli jsme plynovou masku, na hlavě přilbu a na levém rukávu uniformy jsme měli znak protektorátu.

Ubytování: při základním školení hasiče jsme byli ubytováni v tzv. D.A.F. lágrech. V Oldenburgu nás přemístili na polním letišti do ubikací Luftwafe. Odtud jsme byli nasazeni při bombardování Hamburku.

Došlo k rozdělení na dvě skupiny. První byla odvelena do Brém, kde byla umístěna v jedné ze škol. Odtud byli nasazováni na hašení Hannoveru, okolních měst až do Berlína. Druhá skupina byla odeslána do Delmenhorstu na tzv. Burgislu (místní velitelství LSPOL – Feuerschutzpolizei), další menší skupina byla v tzv. Wolenfabrik, a třetí v Linoleumfabrik. Zasahovali jsme při bombardování města Brém a okolí.

Vzpomínky těch, kteří byli u LSPOL, odvelení do Porýní, nám chybí. Nemám žádné spojení s těmi, co tam byli. Vzpomínám si také, že my z Brna jsme nebyli jediní nasazení u LSPOL v Německu. I tam jsem se setkal s lidmi, kteří pocházeli z Prahy, Plzně a jiných měst.

Vzpomínkami se vracím na návštěvu SNN z Brna v září 2004 ve Stuttgartu, kdy delegace SNN měla besedu s tamějšími studenty. Ti se ptali, proč jsme se nebránili, když byl na nás činěn silný nátlak. Prostě to nebylo možné. Jejich přání bylo, aby to, co se stalo, se již nikdy neopakovalo.



Obr. 12.

1. četa LSPOL v Hamburgu, květen 1943.



Obr. 13.

2. četa LSPOL v Hamburgu, květen 1943.

TOTÁLNÍ NASAZENÍ ROČNÍKU 1924

Vzpomínky Růženy Haraštové

V nevytopených vagonech, které odjížděly ve večerních hodinách 10. února 1944 z brněnského nádraží, jelo 50 dívek a 50 hochů do Mnichova. Ráno v Mnichově nás rozdělili a nákladními auty zavezli na lág. Překvapení nás čekalo v dřevěných barácích, na světnicích bylo po šesti dvoupatrových postelích, slamníky nacpané dřevitou vatou a dvě hadrové, nikoliv vlněné přikrývky, mimo to 12 úzkých plechových skříněk, 1 stůl, 2 lavice a nízká kamínka. Umývárna a záchody byly v jiném baráku, které byly od sebe vzdálené. Po ubytování jsme dostali pravý německý „eintopf“, byla to polévka a omáčka s brambory a vařenou řepou. Druhý den jsme šli do továrny všichni v teplácích, jak bylo zima. Ukázali nám, co budeme dělat. Po krátkém zaškolení jsme pracovali samostatně.

Vyráběli jsme součástky k letadlům.

Pracovala jsem na fríze a soustruhu, na našich českých strojích. Pracovní doba byla od 7.00 do 15.00. Když byly odpolední nálety, tak jsme se již nevraceli do práce. Přišli jsme do lágru, museli zatopit a trochu se umýt. Všude tekla jen studená voda. Za týden v noci byl nálet, sirény houkaly, my nevěděli, co se děje. Lágerfíra křičel: „Raus-raus“, a hnál nás do krytu. Byla to vykopaná díra, strop podepřený kůly, strachy jsme se modlili a plakali. Nálet trval hodinu, byl únor a tuhá zima. Spávali jsme ve svetrech a teplákách, v bundách a kabátech. Museli jsme přivyknout všemu, co jsme neznali, a bylo nám 19 roků. Dvacáté narozeniny byly smutné. Rodiče nám posílali balíky, o jejichž obsah jsme se dělili, a tím vzniklo mezi námi krásné přátelství, které trvá dodnes. Žel, mnoho kamarádů nás opustilo. Po náletu v srpnu nás přestěhovali do školy v Moosachu. Spali jsme ve třídách a jídlo nám dováželi v odpoledních hodinách. Žili jsme v podstatě o chlebu a vodě.

Část strojů byla přestěhována do sklepů mnichovského pivovaru. Ráno jsme jeli tramvají pár stanic a zbytek cesty pěšky po poškozených ulicích s rozbitými domy. Od října se nálety stupňovaly, byli jsme bezradní, nikdo se o nás nestaral, ani nijak nehlídal, ani docházky do práce se už tolik nekontrolovaly! Každý den jsme o něco přišli, půjčovali jsme si šaty, dělili se o skromné jídlo, to bylo samozřejmé. Za peníze, co jsme vydělali, jsme koupili dopisní papír, pohlednice a známky. Do obchodů jsme nesměli, byli jsme „auslendiri“. Někdy jsme ani nedoufali, že se vrátíme domů. V listopadu nám psali rodiče, že se domů dostaneme, když se chodili ptát na Úřad práce v Brně, že se připravují zpětné transporty. Chlapci, kteří znali dobře němčinu, se šli zeptat na úřad v Mnichově a bylo jim řečeno, že se něco děje, ale že musíme čekat. Chtěli jsme všichni stávkovat. Podléhali jsme všichni víc a víc stresu a smutku, ale žít se muselo!

12. prosince 1944 jsme konečně dostali papíry o odjezdu a 15. prosince ráno nás nákladními auty dopravili na nádraží v Mnichově, které bylo značně poškozené, a odtud jsme jeli transportem domů. Angličtí letci ani tu noc a den nebombardovali. Díky jim! Nikdo o nás nevěděl a nečekal. V Brně na nádraží jsme se rychle rozloučili a strašně unaveni jsme chtěli být doma. V Brně byla velká zima a náledí. S rozbitým kufrem, který jsem táhla po zemi, jsem se dostala konečně domů. Zazvonila jsem a padla do náruče šťastným rodičům. Bylo mi 20 roků.

O TOTÁLNÍM NASAZENÍ JEDNOHO Z MNOHA NAROZENÝCH V ROCE 1924 A TAKÉ NĚCO MÁLO O TĚCH OSTATNÍCH

Ing. Jan Adam, nar. 1924 v Oslavanech. V r. 1938 byl jako Skaut zařazen do CO obecního úřadu. V r. 1942 rodina vystěhována, dům pro Němce z Besarabie. V r. 1943 maturita na VPŠ Brno, Sokolská ul. V lednu 1944 totálně nasazen – Rakousko, Gratz. V prosinci se mu podařil útěk. V r. 1945 v partyz. skupině, opatřil zbraně od Sovětské armády, v čs. Armádě VTA speciální školení v SSSR. V r. 1970 vyhozen z armády, dělník, vážný úraz s trvalými následky, v r. 1990 rehabilitován.

Rovnou na začátku přikládám originál Příkazovacího výměru a prosím, abyste si, milí čtenáři, přečetli moje jméno na tom dvoujazyčném papíru a tím je moje představení uzavřeno. Že jsem měl příkázání k firmě Klöckner v Kuřimi u Brna je jasné, ale do Rakouska jsem se musel jít „přeškolit“. Nedostavení se je v tomto papíře detailně popsáno.

Doba odjezdu byla vždy stanovena na večerní hodiny, na brněnském nádraží už byli nějací pracovníci z úřadu práce, měli naše seznamy, byli tam i příslušníci policie a nějaký pán, který mluvil

Arbeitsamt Brunn,
Úřad práce

Auftrag Nr. ISF 40/2,
Příkaz čis. ISF

Berufsgruppe 26 a, 1/
Skupina povolání

Dienstverpflichtungsbescheid. – Příkazovací výměr.

Herr Adam Johann,

Panu geb. am 19.6.1924

nar. dne
wohnhaft in Oslawan Nr. 745,

bydliště

Strasse

ulice

bisher beschäftigt gewesen bei Siemens - Halske, Brunn,
dosud zaměstnán u

Auf Grund des § 1 der Reg.-Verordnung vom 4. V. 1942 über Massnahmen zur Lenkung der Arbeitskräfte (Sig. 154/42) werden Sie hierdurch

Podle § 1. vládn. nařízení ze dne 4. V. 1942, jímž se činí některá opatření o řízení práce (Sb. 154/42), příkazujete se
für die Firma Klöckner Flugmotorenbau, G.m.b.H.,
k firmě

in Gurein,

v (Stammbetrieb)
(hlavní závod)

bis auf weiteres dienstverpflichtet. Zum Zwecke der Einschulung wird Sie der Arbeitgeber des Stammbetriebes zur Dienstleistung bis zur Dauer von höchstens 10 Monaten von dem noch besonders bekannt zu gebenden Zeitpunkt

Za účelem přeškolení odešle Vás zaměstnavatel hlavního závodu k vykonávání služby na dobu nejvýše 10 měsíců od doby, která Vám bude ještě zvlášť známa.

zu der Firma Treiber, Graz/Steiermark,

k firmě

in

v

(Schulungsbetrieb) abordon.¹⁾
(přeškolovací závod)²⁾

Auch während dieser Einschulungszeit bleiben Sie im Gefolgschaftsstande Ihres Stammbetriebes. Ihre Lohn- und Arbeitsbedingungen richten sich nach den für Ihren jeweiligen Beschäftigungsbetrieb bzw. Ort im Schulungsbetrieb zuständigen Tarif-, Betriebs- u. Arbeitsordnungen.

Für Ihren Einsetz (Abfahrt, Dienstverpflichtung, etc.) sind die in dem Bescheid, die Ihnen ausgehändigten sozialpolitischen Hinweise sind zu beachten.

Von dieser Dienstverpflichtung ist Ihr bisheriger Arbeitgeber (bei Schülern der Schulleiter) sofort zu verständigen.²⁾

Jegliche Wohnungs- oder Aufenthaltsänderungen haben Sie sofort dem Arbeitsamt anzuzeigen. Die Nichtbefolgung oder Verletzung der Ihnen auferlegten Verpflichtungen werden auf Grund des § 31 der Regierungsverordnung, Sig. Nr. 154 vom 4. Mai 1942, bzw. auf Grund der §§ 9, 13 ff. der Reg.-V. vom 7. Dezember 1942 Sig. Nr. 404 mit einer Ordnungsstrafe oder mit einer Geldbusse bis zu 100.000 Kronen oder mit Arrest bis zu 1 Jahr oder mit beiden Strafen zugleich bestraft.

1) Bei Bedarf können Sie nach vorheriger Zustimmung des Ministeriums für Wirtschaft und Arbeit, Prag, vom Arbeitgeber Ihres Stammbetriebes anderen Schulungsbetrieben zugeteilt werden.

2) Falls Sie bereits in einem Dienstverpflichtungsverhältnis stehen, gilt die bisherige Dienstverpflichtung als beendet.

Po dobu Vašeho přeškolení zůstáváte v seznamu zaměstnanců Vašeho hlavního podniku. Vaše platební a pracovní podmínky řídí se závodním tarifem a pracovními podmínkami, příslušnými pro Váš dosavadní podnik, případně pracovní místo přeškolovacího podniku.

Váše zaměstnání (pobyt, nástup služby, dovolená atd.) obdržíte zvláštní výměr. Dbejte vydaného sociálně-politického poučení.

O tomto příkázání zpravte ihned dosavadního zaměstnavatele (u žáků správce školy).²⁾

Každou změnu bydliště nebo pobytu oznamte ihned úřadu práce. Neuposlechnutí nebo porušení Vám uložených podmínek bude potrestáno podle § 31, vládn. nař. Sb. čis. 154 ze dne 4. května 1942, případně podle §§ 9, 13 a násl. vládn. nař. ze dne 7. prosince 1942, Sb. čis. 404, pořádkovým trestem nebo pokutou do 100.000 K nebo vězením až do 1 roku anebo oběma tresty současně.

1) V případě potřeby můžete být přidělen po předchozím schválení ministerstva hospodářství a práce v Praze od zaměstnavatele Vašeho hlavního závodu k jiným přeškolovacím podnikům.

2) Jestliže jste již v příkázaném poměru, platí dosavadní příkázání jako ukončené.



Dienstsege
Služební razítko

den 21.1.
dne 1944

In Vertretung:

Unterschrift.
Podpis.

Den Empfang des Verpflichtungsbescheides bestätigt:
Přijem příkazovacího výměru potvrzuje:

V

den 194
dne

Im Falle der Verweigerung der Unterschrift ist die Dienstverpflichtung verbindlich.
V případě odmítnutí podpisu jest příkazovací výměr závazný.

von 1.2.44 bis 10.12.44

česky, že nás bude provázet až na místo.

Před nástupem do vlaku jsme dostali půl malé vecky a nějakou pomazánku. Jeli jsme v osobních vagonech se zatemněnými okny. První seznámení s hnědým režimem jsme zažili při vjezdu do nádraží v Břeclavi. Seděl jsem u okna a škvírou jsem přečetl název „Lundenburg“. Říkám kamarádům: „Jsme na bývalé hranici, tak se rozloučíme...“, a začali jsme zpívat „Kde domov můj“. V ten ráz se rozlétly dveře vagonu a takový pidimužský, ale držel v ruce pušku a řval jak vzteklý: „Ruhe“! Byl to určitě „sudeťák“, česky rozuměl – že zpíváme hymnu poznal také! Škoda, že jsem ho nepotkal v dubnu či květnu v roce 1945! To jsem měl ten kus železa v ruce také.

Cesta trvala nějak déle, Vídeň byla už poznamenána bombami a pro „zmýlenou zatemněna“. Přetahovali nás na nějakou kolej, abychom se dostali směrem na jih do Štýrského Hradce. Další den jsme už pochodovali z nádraží do lágru. Kontroly počtů, fasování pracovních oděvů, speciálních bot – dřeváků s pevnou dřevěnou podrážkou, jídelních misek a marš na barák! Byl dřevěný prkenný, sem tam větší škvíra, asi pro lepší výměnu vzduchu, stál poslední v řadě, pár metrů od drátěného plotu. Ale pozor – světnice asi 5x6 m, v ní dvacet postelí a deset skříněk a ten přepych – pro dvacet obyvatel jeden kbelík a jeden „lavor“ – umyvadlo! Žádná idyla. Jeden stůl a pár židlí. Jedna kamna na tuhé palivo.

A teď si představte, že jsme se neznali, někdo kuřák, jiný nekuřák, ten zvyklý na komfort s koupelnou, tady umývárna až přes celý lágr a tam voda studená. No a co „adolf nechtěl“ tam za Alpami začala zima. Mrzlo, sněhu tak 20cm a my jsme se učili padat na těch dřevácích, výrony kotníků, zápěstí rukou. Lékař v závodě MUDr. Heller rozkazoval „Wieder Cehazol“ a do práce. No co, byly směny 12 hodin od rána do večera a od večera do rána.

Lágr byl poměrně střední velikosti, většinu tam měli Francouzi – asi 500, dále Italové – asi 150 (bývalí vojáci, nosili svoje uniformy), ukrajinská děvčata, Poláci, Slovinci, Chorvati a něco starších místních důchodců Štajráků, ti ale docházeli z nejbližšího okolí, byli na lágru strážní.



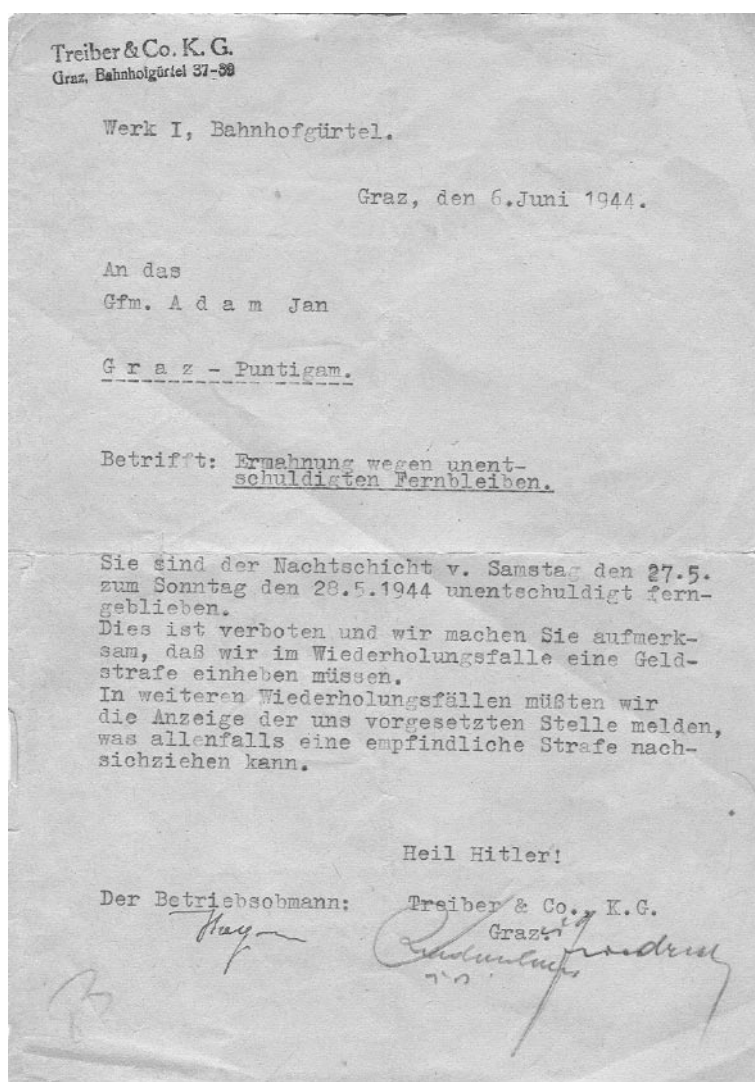
Obr. 15.

Fotografie při příchodu na lágr – je chladno, ještě se smějeme, přišli nám na pomoc naši krajané, aby nás připravili na situace, které přijdou později. Byli jsme v poslední řadě.

Ta zima už trvala víc jak 14 dnů, kradlo se uhlí z vagonů, které stály na vlečce do fabriky, shořely různé dřevěné příčky, zvláště na latrinách. Označení „Frauen-Männer“ byl vstup do volného prostoru s betonovou podlahou a dvěma řadami kulatých otvorů. Zanedlouho jsme se už trochu „otřískali“. Co se týká stravy, tak v tom chladnu to bylo lepší, než později v parném létě. Jídlo připravené místními kuchařkami jsme se naučili jíst. Někdy ta kaše nebo ryby byly cítit ztuchlinou a ryby dokázal polykat jen jeden Ital. Náš lágrführer byl španělský fašista jménem Delasega, měl prý z fronty rozbité koleno. Aby se mu líp šlapalo, jezdil na kole s jedním pedálem.

Psalo se často domů. Kdo mohl a byl z vesnice, rodiče mu posílali menší šišky propečeného chleba. My jsme fasovali nedopečenou třetinu malého bochníčku, dosoušeli jsme ho navlečený na provázku ve skříňkách. Ale přišlo léto a na střed našeho baráku nastěhovali rodiny Chorvatů i s nějakými uzly šatů... a my jsme poznali štenice. Ty potvory nám vlezly i do skříňek i do chleba. Špínou a nemožností vyvařovat prádlo začaly kožní vyrážky a vředy a to na choulostivých místech. Huře na tom byla děvčata. Čechů nás bylo všeho všudy dvacet dívek a dvacet hochů ročníku 1924 z Brna a okolí.

Fabrika Treiber před válkou vyráběla různé potřeby pro zemědělce, kosy, žací stroje apod. V době války se dělaly různé díly z plechů na motory letadel, předehríváče vzduchu k jednotlivým válcům. Někteří mistři byli dobří, práci rozuměli, objevo-



Překlad:

Obr. 16.

Závod I

Upozornění pro neomluvenou nepřítomnost – vzdání se.
Na noční směně ze soboty 27. 5. na neděli 28. 5. 1944 jste se neomluveně vzdálil. To je zakázáno a my vás upozorňujeme, že v případě opakování budete pokutován penězně. V případě dalšího opakování musíme našemu nadřízenému podat hlášení, po němž může případně následovat citelný trest. Heil Hitler!

Vysvětlení situace:

V sobotu 27. května byl dlouhotrvající poplach a bombardování někde blízko, jídlo jsme v poledne nedostali a na noční směnu jsme museli nastoupit do 18 hodin. Dostali jsme osmý díl z malého bochníčku. O půlnocní přestávce, v trvání 30 minut jsem usnul ve velké bedně na dřevité vatě. Francouzští spoludělníci na tu bednu položili celé víko v žertu. Při skončení pauzy na mě zapomněli a mistr Kern – „Hakoš“ – mě hledá.

vali se však i uřvaní blbouni, kteří nosili „placku“, tak jsme říkali odznaku s „Hakenkreuzem“. Ti dovedli rvát a někteří mávali i pistolemi, vyhrožovali tresty ve „štráflágru“. Přeskolování znamenalo naučit se svářet plynovými hořáky. Já jsem ale měl asi po 14 dnech úraz. Řezací kotouč se na sváru roztříštil, kryt byl menší než měl na moji výšku být, kus kotouče mě narazilo na pravé oko a čelo. Neviděl jsem. Zavedli mě dokonce do města k očnímu lékaři. Byl to starší pán, myslel si, že jsem Francouz. Vyjadřoval jsem se totiž „auslendrovštinou“. Když jsem řekl, že jsem Čech a začal mluvit němčinou, jak jsme se učili ve škole, hned se ptal, co tam dělám. Po krátké domluvě se o mě staral, napsal, jak mám být ošetřován a oko mi zachránil. Nesměl jsem ale pracovat s hořákem.

Pracoval jsem jako kovář na rovnání výkovků od lisů. Byla to práce s kladivem více jak 1 kg těžkým, výkovky byly na držení v kleštích. Na denní směně jsme pracovali dva, já a starý důchodce, který prý žil několik roků za Rakouska v severních Čechách. Ten mě upozorňoval na jednoho zvláště natvrdlého mistra s „plackou“. Někdy mi říkal i politické vtipy, například „Wir die alten Affen, sind jetzt neue Waffen“.

Na noční směně jsem pracoval sám a někdy jsem neměl ani čas pokousat tu šestinu malého bochníčku chleba. Lisy byly obsluhovány Francouzi. Stroje už měly závady. Jeden z Francouzů neopatrně vytáhnul zaseknutý kus a lis mu urval tři prsty na pravé ruce. Někdy ale bylo času dost a já spával ve velké bedně plné dřevité vlny v zadním koutě dílny. „Frantíci“, kteří spávali na „patře“ nad záchody, když viděli, že tvrdě spím, ještě přikryli bednu víkem. Pak zapískal mistr „tvrďas“ na píšťalku, lisy začaly bouchat, Francouzi vytahovali výkovky a zapomněli na mě. Až bylo více vadných přírub a ten štváč řval, tak mě šli vzbudit. Jenže už bylo zle. Viz obr. č. 16. v originále ze 6. června 1944.

Všechno bylo zveličeno – moje nepřítomnost ani ne hodinová měla původ v tom, že v sobotu dopoledne začal dlouho trvající alarm, bombardování někde blíž, oběd jsme v poledne nedostali, kuchařky utekly domů a do krytů. Večeře byla jen nějaká „šlichta“ – hustší polévka – a ten malý díl chleba. Teď musím něco říci o leteckých krytech, alarmech a situacích kolem.

Zima skončila, začalo jaro a my jsme poznali, že bombardéry USA létají z jihu od Itálie. Vypadaly jako stříbrné rybičky ve značných výškách. Bomby však padaly až daleko na severu. Když začaly houkat sirény, tak nás z fabriky nepustili. Mistři a kuchařky sedali na kola a ujeli domů nebo do krytů, což byly sklepy blízkého pivovaru známého ve Štýrsku pod názvem „Puntigam“. Tam byly ale na počátku tabulky „Nur für Deutsche“. Takže pro nás zbyly jen okopy na lágru asi metr hluboké, zvané Splittergraben, t.j. okop proti střepinám. To mělo být jen pro ty, co po noční směně spali. Uběhl nějaký měsíc, padlo nějakých pár bomb blízko protiletadlové baterie, která byla umístěna od lágru asi do 2 kilometrů a zasáhly nějaké letadlo. Ty tabulky na krytech později zmizely, mohli jsme se tam schovávat při náletech i my, cizinci. Graz zasáhlo potom dost bomb. Zvláštností je, že hořely domy ve městě i domky v předměstí ba i lágrové baráky, ale fabriky stále produkovaly zbraně a nebyly zasaženy. My jsme museli v neděli vzít lopaty a krumpáče a auty jsme byli rozváženi do zasažených ulic. Tam jsme pod dozorem vojáků odstraňovali pobořené zdivo a nakládali je na auta u chodníků. Byl jsem na tyto práce dán jen dvakrát, protože jsme se raději v neděli brzo ráno, než stráže začaly hulákat a běhat po barácích, vzájemně vzbudili a děrami v plotu utekli mimo. Utekli jsme do blízkých kopců a tam v sadech a zahradách sbírali zrající ovoce a zeleninu. Tak jsme přežívali neděli. V polích jsem jednou zahlédl otištěné lidské tělo v měkké půdě. Bylo to asi tak, že letec vyskočil ze zasaženého stroje na padáku, ale PL kanóny střepinami rozerval padák a muž v kombinéze se pádem zabil, pokud nebyl již dříve zasažen střepinami. V týdnu, když jsme byli ve fabrice, tak jsme při alarmu zjistili, že máme nejbliž do krytu pod oblouk mostu nad řekou Mur,

kteřá protékala městem a dokonce se dělila na velký mlýnský náhon (Müllgang). Tento náhon tekli kolem lágru v těsné blízkosti. Tak jsme se schovávali pod most na suché části břehu.

Proč se tak široce rozepisují o těchto záležitostech? Protože jsme tam sbírali tvrdé zkušenosti, šlo o život, jak se z těchto malérů dostat. Mám fotografie ze sousedního lágru Steyer Daimler Puch, kde bylo více Brňáků. Byl od našeho asi 2km za řekou, navštívil jsem tam kluky v neděli a našel jsem spolužáka z průmyslovky na Sokolské, Otakara Hostašu z Mokré Hory. Po jednom z náletů, kdy část noční směny zůstala spát v barákách, byl nálet „úspěšný“. Fabrika stála bez škrábnutí, ale lágr to odnesl! Fotografie jsem získal. Je na nich jasně vidět stěny baráků prosekané střepinami, barák má na stěně tabulku „Brünn“. Shořela kuchyně, viz stojící komíny, a z hromadného pohřbu jasně vidět dřevěný křížek se jménem „Jelinek“. Tyto fotky se mi podařilo sehnat přes tvrdé zákazy a prohlídky při fotografování, tam v tom lágru, u nás už to prošlo. Doufám, že se jako dokumenty a poučení pro ty mladší do vydání vzpomínek dostanou.

Viděl jsem také, jak docela mladí kluci rakouští v uniformách vedli letce, zajatce černocho, který měl obě ruce zdviženy nad hlavou. Přišli k táboru ruských zajatců za ostnatým drátem, bylo to asi 1km od našeho lágru – ten letec najednou hodil jednou rukou, kterou spustil, krabičku cigaret přes plot. Hned dostal puškou strkanec od usmrkance, ale jen vycenil bílé zuby. Jestli to byl černoch nebo bílý a v obličeji zamazaný, to jsem nemohl odhadnout, byl jsem pod mezí asi 30m vzdálen.

Teď se vrátím do té doby, kdy jsem prospal asi hodinu noční směny v konci května a místo peněžní pokuty jsem byl pro výstrahu ostatním určen na práci s ruskými zajatci. Šlo o čištění odkalovacích boxů a betonových jímek, kam odtékala karbidová kaše, která při vývinu acetylénu zbyla z karbidu. Byla to práce bez jakýchkoliv ochranných pomůcek. Zajatecký tábor stál nějaký kilometr od našeho lágru, zajatci byli strážemi dovedeni do našeho závodu, vápno vynášeli v korbách, vždy dva a dva. Acetylen dýchali přímo bez jakýchkoliv filtrů. Byl jsem určen s jedním z nich jako nosič v zadní části nosítek, protože tam byla řada schodů do hloubky asi 4m. On byl menší postavy než já. Pracovali jsme na střídačku s další dvojicí. V přestávkách jsem mu řekl moje jméno a on svoje, jmenoval se Krylov. Řekl jsem mu, že jsem četl bajky o zvířatech, které psal jeho jmenovec. Divil se, že já Čech něco takového znám, a divil se také, že umím rusko-ukrajinsky. Menší vysvětlení: Já jsem se učil ukra-



Obr. 17.

Dřevěný barák velitelství lágru, zápalné bomby způsobily požár, zůstala jen komín, drobné postavy prohlížející spáleniště.



Obr. 18.

Dřevěný barák č. 14 Brünn zasažený tříštivými bombami, pohled zvenčí, tábor Steyer-Deimler Puch.

jinsky na lágru, kde byla mezi děvčaty z Ukrajiny starší paní. Byla to kantorka, a tak jsem si nyní mohl s tím zajatcem potichu vyprávět. Dělal jsem víc než týden, ale potom jsem vysílením nebo vlivem plynu upadl. Zajatci mě vynesli ven na trávník, přišel jejich strážný, zavolal našeho verkšuce a odnesli mě na ošetrovnu. Den před tím, při menší přestávce, jsem se doslechl z jejich hovoru o frontě. Nemohli bojovat, ačkoliv měli zbraně. Jenže neměli náboje. Němci je obklíčili, a tak se dostali do zajetí bez rány.

Mimo jiné jsem si z těch tichých hovorů zapamatoval slova: „Stalin nechal Ukrajinu vypálit“, nemohl jsem tomu rozumět. Druhý den mě z ošetrovny poslali do práce, ale ne do závodu I, ale do závodu II., kde jsem na začátku pracoval.

Byl jsem v kanceláři vedoucího, jmenoval se Mert – Francouzi mu říkali „merd“ (česky je to hrubé slovo). Ten na mě spustil, že mám „höhere gewerbeschule“. A že mám pracovat na nových výrobcích pro motory letadel. Tam totiž došly nové výkresy, nové postupy, ale něco chybělo a práce se zdržovala. Já koukal na výkresy a vůbec jsem tomu nerozuměl. Tak jsem to chtěl zahrát bokem, že mám vyšší odbornou školu, ale elektrotechnickou a že se v materiálu nevyznám. Hned zase letělo zpátky slovo „štráflágr“ a to už přestávaly žerty. V tom zasáhl mistr Ranner, štyrsky „Rana“, to jméno si pamatuji, „že si spolu prohlédneme výkresy a postupy“. Byl to jeden z těch dobrých Rakušáků, placku nenosil. Tak jsem se dozvěděl, co vadí, jak by se mohlo, kdyby se opatřil jiný pomocný materiál a ještě ten den se postup podařil a mohlo se začít. Já jsem dostal tři Francouze, dva Italy a začaly se dělat nové díly pro ohřev vzduchu do válců motorů letadel, prosím v létě 1944! Jako svářečky pracovaly naše tři děvčata a jedna Chorvatka. A já jsem začal mít starosti, jak z toho vybruslit, aby mi někdo neřekl, že pomáhám fašistům. Tak jsem to točil na mistra Rannera, že se nedokážu domluvit s Italy a Francouzi a že by to měl vést někdo jiný. Mistr mi to vysvětlil: „Máš partu 10 lidí, ale sám jsi dělník a máš dluhy, co jsi prospal, dělal zajateckou práci, měl jsi ubytování na lágru, dostával jsi jídlo. Tak to musíš splatit“.

Abych řekl také něco kladného do toho ubohého života totálně nasazených. Jeden kamarád měl tahací harmoniku a uměl na ni mile zahrát, byl to Bedřich Matoušek z Oslavan. Frantík Čáslava od Vyškova zas pěkně zatroubil na trubku. Zazpívali jsme si naše lidové moravské a na dřinu a nebezpečí jsme chvíli zapomněli. Musím ale říci, že jsme mezi sebou měli dva špatné lidi. Byli to oba Brňáci, kradli balíky, které posílali rodiče svým dcerám, chodili na vedení lágru, podepisovali poštovní průvodky, balík tajně rozebrali a do Brna posílali svým rodičům a sestrám části oblečení. Až se



Obr. 19.

Děravé stěny střepinami bomb, které zabíjely bydlící.



Obr. 20.

Nepořádek ve světnici, rozbité postele, poničené věci.



Obr. 21.

Hromadný pohřeb obětí z tábora Steyer-Deimler Puch, na dřevěném křížku je dobře čitelné „Johan Jelínek“. Byl to rodák z Brna.



Obr. 22.

Hromadný pohřeb zabitých kamarádů na centrálním hřbitově Graz-Steyrmark.

objevily skutečnosti a přímé důkazy, tak pánové Odehnal a Buchal dostali „naboucháno“, byli pryč zavřeni v trestném táboře za zlodějinu, ale na lágr se už nevrátili.

Útěk z totálního nasazení byl trestán pobytem v „štráflágru“, což bylo velmi tvrdé. Ujet domů nebylo jednoduché. Pokud dotyčný neměl doklady, musel se již ve vlaku schovávat, doma se nemohl hlásit na úřadech, a to bylo rovněž trestné. Mimoto nás hlídali aktivní němečtí občané i čeští konfidenti. Tak se stalo, že v roce 1944 bylo v Brně v policejní věznici něco kolem desítky pochytaných totálníků, většinou ročník 1921. A došlo k nejhoršímu. Byl nálet amerických bombardérů na Brno, bylo to koncem září, přesně nevím, byl jsem ještě v lágru za Alpami v Rakousku. Zbrojovka ani jiné továrny nebyly zasaženy, ale část Židenic a některé ulice ve středu města byly bombardovány. A policejní stanice na Orlí dostala přímý zásah, který nikdo z uvězněných nepřežil. Neviděl jsem žádný seznam, kolik těch mrtvých skutečně bylo, znal jsem v dřívějšíka jednoho. Věnujme proto v našem vzpomínání na tyto totálně nasazené a zemřelé tady v Brně těchto několik řádků. A jejich krev ať padne na hlavy těch, kteří je udali, ať protektorátní Němci či jejich přísluhovači Češi!

Na závěr bych chtěl říct pár slov těm, kteří o našich problémech nic nevěděli. Vždyť od té doby uběhlo šedesát roků! Hodně bolestí přebolo, hodně tvrdých chvil se zapomělo. Naše řady samozřejmě řídnou, doprovázíme kamarády na poslední cestě a vzpomínáme při našich schůzkách na ty, kteří svoje životy tam v cizině ztratili. Přesto v našich příbězích žijí a my bychom chtěli mladé a ještě mladší generace upozornit, že se v dnešní době pokoušejí různé živly tuto krutou dobu oslavovat a dokazovat, že to žádné bezpráví nebylo. Pryč jsme se učili pracovat, učili jsme se cizí řeči a poznávali cizí kraje.

V takových podmínkách je to pro naši generaci urážející. Kdo je schopný, může si dnes o svém pobytu mimo republiku rozhodnout sám a něco dokázat. Nechtějte to po člověku, který je k tomu totalitou nucen. Někdy na podzim v roce 1945, kdy jsem byl již půl roku v naší Čs.armádě, mi přišel na moji adresu do Oslavan poškozený a pomačkaný korespondenční lístek, bez známky. Písmo v azbuce, dalo se vyluštit něco jako „ťažol-rabota, chleba menš čem lager...“ Nechápal jsem. Až po letech, když jsem jel vlakem služebně do SSSR, tak mi mladší důstojník, který studoval v Leningradě říkal, že to pásmo lesa na nové hranici mezi SSSR a ČSR museli vykácat ti, kteří se vraceli z lágrů v Německu. Tehdy mi projela myšlenka, co ten nápis a pár slov na lístku, který jsem dostal, znamenalo. Byl to vzkaz od učitelky ruštiny v lágru v Rakousku v roce 1944.

TOTÁLNÍ NASAZENÍ – BESEDA S NĚMECKOU MLÁDEŽÍ

Bohuslav Mičánek – nar. 1920 – nejmladší ze 6 synů. Po maturitě na elektrotechnické průmyslovce v Brně v r. 1942 totálně nasazen jako elektromontér – údržbář v továrně na motory ve středním Německu. Po r. 1948, kdy nemohl dokončit studium na VUT v Brně, pracoval jako elektromontér. Poté přijat do Projekčního ústavu jako elektroprojektant a soudní znalec elektrotechnických zařízení, umělého a denního osvětlení. Před odchodem do důchodu vykonával informační a poradenskou službu pro ministerstvo stavebnictví.

Nedávno (v roce 2005) jsem měl možnost zúčastnit se debaty s německou mládeží ve věku 18 až 22 roků na téma našeho nuceného pracovního nasazení na práci v Německu. Tato debata proběhla ve Stuttgartu při naší společné návštěvě s dalšími bývalými nuceně nasazenými.

Do Německa jsem nebyl nasazen na základě vyhlášky platné v celém protektorátu, ale zcela jiným způsobem. V posledním ročníku průmyslové školy se stalo, že jeden ze žáků, znalý německého jazyka, za přítomnosti vyučujícího profesora vyprávěl vtip o Hitlerovi. Následek vyprávění byl takový, že gestapo zatkl a poslalo do koncentračního tábora žáka, který vtip vyprávěl, přednášejícího profesora, třídního profesora a ředitele školy. Jak jsme se poválce dozvěděli, ředitel školy se dobře znal s tehdejšími admirály Dönitzem. Na jeho intervenci byli všichni propuštěni, ale museli se z Brna odstěhovat. Na škole byl jmenován nový ředitel, který všechny maturitní ročníky věnoval Hitlerovi. Po válce byl za tento čin oběšen.

Pracovní úřad dostal seznam žáků a za 14 dní po maturitě jsme jeli do Německa. Některým našim spolužákům se během těch 14 dnů podařilo, díky odvaze našich lékařů, onemocnět a zůstat v Brně. Ostatní s doprovodem, který nás neopomněl informovat o tom, že kdo uteče, toho čeká koncentrační tábor, odjeli do středního Německa. Zde nás rozdělili do různých měst a továren. V jednom z těch měst se nás sešlo v jedné továrně dvanáct spolužáků. Jedenáct bylo strojařů a já jediný elektrikář. Pracovní úřad poslal s námi veškeré doklady, a tak jsme nemohli naši odbornost utajit. Jedenáct jich bylo posláno do konstrukčních kanceláří a já jsem šel do provozu.

V provozu jsem opravoval různé stroje, vyměňoval žárovky a prováděl jiné elektrikářské práce. Protože všude byla elektrika, tak jsem zanedlouho znal celý závod a se spoustou lidí jsem se dostal do styku. Pracovní směny byly dvanáctihodinové a kromě půlhodinové polední přestávky to byla práce bez oddechu. Poněvadž bylo nutné znát řeč našeho nepřítele, snažil jsem se co nejdříve umět německy. Po dvanáctihodinové směně nebylo snadné věnovat aspoň jednu hodinu němčině. Hodně jsem četl a také díky tomu, že jsem se musel o opravách s Němci domlouvat, zvládl jsem němčinu poměrně brzo. Do roku jsem zvládl i některá nářečí, což u některých Němců mělo odezvu v přátelštějším chování. A někteří, bylo jich ovšem strašně málo, byli ochotni k důvěrnějšímu rozhovoru. Němci měli zakázáno mluvit s cizinci. Jiné hovory než hovory k věci byly oboustranně nebezpečné.

Po tomto úvodu došlo na otázky:

JAKÝ JE VÁŠ NÁZOR NA VZNIK DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLKY?

Proč začala druhá světová válka je otázka spíše pro historiky. Snad zajímavější je názor těch několika málo lidí, kteří měli odvahu o tom se mnou mluvit. Podle jejich názoru zavinila válku Versaillská mírová smlouva. Německo bylo průmyslovým státem. Svoji potřebu potravin krylo dovozem potravin z kolonií, popřípadě zahraničním obchodem za průmyslové zboží. Mírovou

smlouvou přišlo Německo o kolonie a byl mu značně omezen zahraniční obchod. Následek této situace byl hlad a nezaměstnanost. Za této situace se lehko uvěřilo Hitlerovým slibům. Pro ty, kterým došlo, že tato politika a hospodářství vede k nové válce, měl Hitler koncentrační tábory a likvidaci. Většina věřila, že jako nadřazená rasa má právo na to, co vlastní méněcenné rasy. Válka byla podle Němců zákonný prostředek k těmto cílům.

PROČ JSTE UTISKOVALI HITLEROVY SOUKMENOVCE? PROČ JE MUSEL OSVOBODIT?

Československo byl demokratický stát, který měl několik národnostních menšin. Menšina německá byla největší z nich. Protože tato menšina žila v demokratickém státě, měla všechna demokratická práva jako měli Češi a ostatní menšiny. Němci měli svoje německé university, vysoké školy technické, odborné školy technické i komerční, střední školy a školy základní, svoje divadla a hudební tělesa. Měli své politické strany, své poslance zasedající v parlamentě. Češi žili s Němci pospolitě. V době, kdy nabýval Hitler větší a větší moci, začala se německá komunita dělit, až nakonec vysoce převládla část sympatizující s Hitlerem a programem „Heim ins Reich“. Kdyby skutečně neměli Němci v republice svá demokratická práva a byli utiskováni, jistě by odpůrci Hitlera nehledali v Československu politický azyl. ČSR měla pro obce, kde bylo více než 50% Němců, dvojjazyčná poštovní razítka.

PROČ JSTE ŠLI PRACOVAT DO NĚMECKA, KDYŽ JSTE MĚLI DOMA PRÁCE DOST?

Po připojení Sudet k Říši byla značná část Čechů ze Sudet vyhnána. Museli opustit své domovy, zaměstnání, své majetky a většinou přesídlili do zbytku republiky. Následně okupoval Hitler i zbytek Československa a zřídil zde tak zvaný protektorát, který byl pod ochranou Německé říše. Nebylo nám nikdy známo, před čím nás měl Hitler chránit.

Správa protektorátu byla zdánlivě česká. Ve skutečnosti veškeré vládní, správní a exekutivní instituce byly na vedoucích místech obsazeny Němci. Vládní nařízení, které jednalo o pracovním určení pracovníků, bylo ve skutečnosti nařízením Němců. Toto nařízení dávalo pravomoc pracovnímu úřadu určit každému občanu, kde bude pracovat a jakou práci vykonávat. Toto vládní nařízení bylo vydáno zejména proto, že dobrovolný příliv pracovních sil do Německa ztroskotál. Němci se po zřízení protektorátu snažili sliby vysokých mezd, komfortního ubytování a stravování nalákat lidi na práci do Německa. Téměř nikdo v protektorátu neměl zájem pomáhat Německu v jeho válečných snahách. Němci po odchodu pracovníků na frontu nutně potřebovali doplnit pracovní síly ve výrobě. Vládní nařízení bylo samo osobě velmi tvrdé a německé vedení českých úřadů interními nařízeními výnos ještě ztvrdilo. Výnos byl po právní stránce v pořádku, ale jeho surové provádění správné nebylo. Pracovní úřad předvolával lidi, které určili důvěrníci v jednotlivých závodech. Důvěrníci byli samozřejmě Němci. Kromě toho povolávali studenty, lidi svobodných povolání a jiné. Byli předvoláni k tak zvané lékařské prohlídce. Prohlídku prováděli němečtí lékaři. Prováděli ji na dálku. Prohlížený stál u dveří a lékař seděl za stolem. Na tuto vzdálenost prohlíženého vyšetřil a shledal samozřejmě schopným. (Ročníky 1921 a 1922 byly nasazovány bez prohlídek.) Odvolání bylo samozřejmě možné. Mělo to však jeden háček. Práci v Německu musel nastoupit ihned nebo vzácně do šesti dnů. Projednání odkladu bylo až za tři týdny. Nenastoupení práce se trestalo velmi přísně. Na přikázané pracovní místo byli dopravováni s doprovodem. Nenastoupení bylo trestáno v lepším případě peněžitou pokutou, v horším tělesným trestem a v nejhorším ho čekal pracovní tábor. Doprava na pracovní místo byla v osobních vagónech, později i ve vagónech nákladních.

JAK JSTE BYLI UBYTOVÁNÍ?

Po příjezdu na místo, kam jsme byli přikázáni, jsme byli zavedeni do ubytovacího tábora. Tábor

patřil organizaci Deutsche Arbeitsfront. Lágr byl oplocen vysokým plotem. U vchodu do lágru byl vrátný, který kontroloval průkazy opravňující ke vstupu do lágru. V lágru bylo asi osm typových dřevěných baráků. Jeden barák byl jídelna a úřadovna vedoucího lágru. Jeden menší barák byla latrína, umývárna a kuchyňka. V ostatních jsme bydleli my. Barák, ve kterém jsme byli ubytováni, nevypadal vůbec jako ubytovna pro lidi. V místnosti o velikosti asi 8 x 6 metrů bylo celkem 16 postelí s jednou dekou, postele vždy dvě a dvě nad sebou, 8 dvouskříňek, uprostřed stůl a dvě lavice. Na stropě svítidlo s jednou žárovkou. Marně jsme hledali nějakou zásuvku. Topení bylo kamny na hnědé uhlí. Na uspokojení hygienických návyků byl venku barák s několika kohouty a plechovým korytem pod nimi. Ve stejném baráku byla latrína. Takovou jsme ještě neviděli. Místo porcelánu tam byla ve výši asi 60 centimetrů nad podlahou šikmo upevněna fošna s osmi oválnými otvory, do kterých bylo nutno si při použití sednout. Ke spaní byly určeny jednoduché dřevěné postele. V posteli ležel papírový slamník, ve kterém byly místo slámy hobliny. Ve slamníku bylo neuvěřitelné množství štěnic. Štěnice lezly všude. Nejen v postelích, ale i ve skřínkách, ve kterých jsme měli jídlo a oblečení, byly ve stěnách, v podlaze. Na stropě jsme jednou napočítali sto dvacet kusů na jeden čtvereční metr. Ve dne si nás nevšímaly, zato v noci nás doháněly k šílenství. Nejenom že ohavně páchly, ale bodaly nás na celém těle. Bodnutí nesnesitelně svědilo, často se zanítily a hnisalo. Proti štenicím nebylo obrany. Probodly i sebesilnější pyžamo. Vyčistili jsme postele a nohy od postelí postavili do nádob s vodou. Nic to nepomohlo. Bůhví, odkud se do postele dostaly, ale byly tam. Zkoušeli jsme se natírat různými tekutinami a mastmi, ale nic nepomohlo. Na štěnice jsme si nikdy nezvykli.

JAK O VÁS ZDRAVOTNĚ PEČOVALI?

V závodě pracovalo přes tři tisíce cizinců. Pro cizince ordinoval jeden německý doktor. Ordinační hodiny měl od osmi do dvanácti a od třinácti do patnácti hodin. Ordinační hodiny nedodržel. Většinou chodil pozdě a končil dříve, a to i když měl v čekárně pacienty. Čekající pacienty odkázal na druhý den. Když vyšetřoval, žádal, aby pacient mluvil německy. Pokud se jednalo o angínu nebo zápal plic, upustil od své zásady a pacienta vyšetřil. Do doby, než jsme dostali oficiálního zástupce Čechů a tlumočníka (který zrovna moc němčinu neovládal), chodil jsem podle svých časových možností k lékaři jako tlumočník. Pan doktor používal jako osvědčenou terapii radu, aby šel pacient pracovat, protože práce je nejlepší cesta ke zdraví. K jinému lékaři jsme nesměli. Nakažlivé nemoci a operace posílal do nemocnice. Ostatní do podnikového „Krankenrevier“. Byly to budovy stejného typu jako obytné baráky. Byla tam místnost pro ošetřovatele, místnost pro podezřelé z nakažlivé nemoci, dvě místnosti pro lehčí a těžší pacienty. Ve službě u pacientů se střídala zdravotní sestra a starý zkušený vysloužilý samaritán z první světové války. V neděli měl některý z nich službu 24 hodin. Doktor chodil jednou týdně, a to hlavně proto, aby poslal pacienty do práce. Zdravotní personál se s námi nemazlil, ale byli to zkušení ošetřovatelé a po stránce zdravotní se o nás, na rozdíl od doktora, skutečně svědomitě starali. Byla to skutečně výjimka. U zubního lékaře to bylo podobné. Zuby se jenom trhaly. Při nepřítomnosti lékaře trhala sestra. Trhalo se bez umrtvení.

JAK SE NĚMCI CHOVALI K VÁM A JAK K BAREVNÝM?

K barevným se nemohli Němci nijak chovat, protože tam žádní nebyli. Byla tam jenom jedna barevná Tahitanka, manželka jednoho Francouze a ta v podniku nepracovala. K nám se Němci chovali tak, jak jim to NSDAP nařizovala v souladu s Norimberskými zákony. Němci byli čistá rasa vysoko nadřazená jiným národům a rasám. Cenu jako člověk měli jen Němci, ostatní tvorové nebyli lidé a jejich život byl bezcenný. Proto se také na zmrzačení nebo dokonce zabití cizince nepohlíželo

jako na zabití člověka. Příslušník méněcenné rasy neměl cenu ani jako pracovní síla, protože takových jedinců bylo mnoho. Slušné zacházení s cizinci bylo ze strany příslušníků nadřazené rasy klasifikováno jako slabost nebo nedostatek rasové hrdosti. Jiný vztah než pracovní byl zakázán. Vztah k druhému pohlaví byl v našem městě trestný. Přísnost trestů byla v různých městech různá. Kvalifikovalo se to jako prznění rasy pokaždé, ale příslušník nadřazené rasy byl potrestán mírněji. V některých městech, kde pobývala posádka nebo lazaret, tedy dostatek mužů, se trestalo i pracovním táborem.

JAKÉ JSTE MĚLI PRACOVNÍ PODMÍNKY?

Pracovní doba byla šestidenní. Denně se mělo pracovat 12 hodin s půlhodinovou přestávkou na oběd. Ve skutečnosti se často pracovalo v neděli a 13 i více hodin denně. Pracoviště byla různá. Pracovalo se většinou v dílnách. Práce na strojích byla pro většinu lidí zcela neznámá. Vysvětlením, jak máme pracovat, většina pracovníků nerozuměla. Bránila jim jazyková bariéra. Někteří mistři měli trpělivost s vysvětlováním, ale někteří si často pomáhali při překonávání jazykové bariéry fackami a kopanci. Na kvalitu konané práce byli Němci přísní. Na zmetky, které pracovník udělal, bylo pohlíženo jako na porušení pracovní kázně, v horších případech jako na sabotáž. Tresty byly od peněžních pokut přes tělesné tresty, od závodní stráže až po zavření do pracovních táborů. Pracoviště byla různá. Nejhuře na tom byli ti, kteří pracovali s jedovatými látkami. Bylo to tak v kalírnách, čistírnách odlitků i v montážních dílnách, kde byly součástky v chemických roztocích na ochranu proti korozi. Ochranné prostředky byly nedostatečné a nebo vůbec žádné. Po krátké době měli pracovníci ruce plné hnisavých ran. Lékař odmítal tyto stavy léčit. Až byly ruce zcela zničené, teprve doporučil přeřazení na jinou práci. Často také docházelo k úrazům. Části strojů, které mohly způsobit úraz, zůstávaly nedostatečně chráněny. Jiné nebezpečí hrozilo zaměstnancům v údržbě. Vedoucí výroby a údržby nedodržovali bezpečnostní předpisy. Neměli většinou znalost technických možností svých výrobních prostředků. Hrozba zastřelením na místě v případě, že elektrikář nespraví okamžitě stroj, ke kterému neměl náhradní součástky, nebyla zrovna výjimkou. Teoreticky jsme měli nárok na dovolenou, prakticky se všechny žádosti o dovolenou zamítaly. Někdy se povolila dvou až třídní dovolená, když byl vybombardován dům, ve kterém jsme doma bydleli.

JAK JSTE SE STRAVOVALI?

Systém byl jednoduchý. Z měsíční výplaty, kterou jsme od závodu dostali (110 DM německých marek = 1100 Kč českých korun), se zaplatilo závodu za tak zvané plné zaopatření. To znamenalo, že jsme nedostali žádné potravinové lístky a závod nám dával oběd a ostatní potraviny, které byly na potravinové lístky k dostání, a ubytoval nás. Obědy jsme dostávali v závodní jídelně. Základem obědů byla řepa, mrkev, něco, co vzdáleně připomínalo špenát, brambory a maso záhadného původu. Oběd se podával v miskách z pálené hlíny o obsahu asi 1,5 litru. Někdy byla ještě polévka, o které nebylo možno určit, z čeho je uvařena. Maso bylo jednou až dvakrát týdně. Tak asi jednou až dvakrát za měsíc jsme dostali malou porci pudinku. Porce oběda byly tak malé, že je sotva bylo v misce vidět. Z ostatních potravin jsme dostávali na 14 dnů dva kilogramy chleba, 1/8 kg umělého tuku, 100 g salámu a kilogram brambor. Těžce pracující dostávali zvláštní příděl půl kilogramu chleba, 100 g salámu, kilogram brambor. Strava byla špatná a nedostačující. Vždyť nám bylo kolem 20 roků.

JAK JSTE TRÁVILI VOLNÝ ČAS?

Volného času jsme měli velice málo. Dvanáct hodin v závodě, hodina cesta do závodu a zpět, sem tam nějaké praní, vaření, osobní hygiena, ostatního času zbývalo málo. V městě byla kina, divadla

a koncertní sál. Do jednoho kina jsme měli přístup, ostatní byla pro Němce. Městská knihovna fungovala také jen pro Němce. Většinu času jsme trávili psaním dopisů. Pokud jsme měli volnou neděli, a pokud ještě nebylo zakázáno jezdit vlakem, navštěvovali jsme kamarády v sousedních městech. Někteří se bavili hrou na hudební nástroje, jiní hráli karty, někteří malovali. Byli také takoví, kteří využívali procházky s Francouzky a učili se francouzsky. Německy se tímto způsobem učit nedalo.

MĚL JSTE MEZI NĚMCI PŘÁTELE?

Moje zaměstnání bylo takové, že jsem denně přicházel do styku s mnoha pracovníky. Většinou si mysleli, že jsem Němec. Jen malá část věděla, že jsem Čech, a znala mne jménem. Skupinka, o které bych se zrovna nedomníval, že by to byli přátelé, ale chovali se ke mně slušně, oslovovali mne jménem. Říkali mě pane a netykali mně. Dokonce s některými se dalo mezi čtyřmi očima mluvit o situaci na frontě i jinak, než to hlásal německý rozhlas. Byli to zedníci, soustružníci i špičkoví pracovníci. Bohužel jsem se s nimi po válce nesetkal. Ti, co přežili nálety a konec války, byli po válce násilně odvezeni do Sovětského svazu. Byli donuceni posílat nadšené zprávy o tom, jak se jim nádherně daří, jak jsou šťastni, a že nemají v úmyslu ještě někdy se vrátit domů. Jeden z nich, kterému se podařilo ze Sovětského svazu s narušeným zdravím uprchnout, vypověděl, jak museli psát tyto zprávy a v jakých strašných podmínkách žili. Někteří z odvezených zemřeli na následky surového zacházení a nelidských podmínek, ve kterých žili, a někteří zmizeli neznámo kam.

NEHCETE NÁM JEŠTĚ NĚCO ŘÍCI?

My, kteří jsme byli totálně nasazení, máme teď přes osmdesát let. Vy máte kolem dvaceti. Jsme tedy přibližně čtyřikrát starší než vy. I my jsme měli kdysi dvacet roků. Měli jsme své plány a tužby. Přemýšleli jsme o studiu na vysoké škole, navštěvovali jsme divadla, koncerty, jezdili jsme s kamarády lyžovat do našich krásných hor a sjížděli naše řeky. Těšili jsme se, že se podíváme k Jadranu a do Alp. Hráli jsme basketbal, házenou a prožívali jsme svoje první lásky. Měli jsme rádi svoje rodiče a sourozence a v poklidu rodinného zázemí jsme očekávali příští radostné dny. Z tohoto radostného života jsme byli násilně převezeni do neznámého, cizího a surového prostředí. Nerozuměli jsme lidem kolem nás a oni nerozuměli nám. Nutili nás do práce, které jsme nerozuměli, nikdy jsme ji nedělali. Nerozuměli jsme, co po nás chtějí a oni dávali vinu nám, že jim nerozumíme. Nebyli jsme zvyklí pracovat dvanáct hodin. Práce nás vyčerpávala. Za to, že nám nedovedli práci vysvětlit, nás ponižovali a trestali tělesnými tresty. Ubytovali nás v prostředí nedůstojném pro člověka. Nebyl prostor ani prostředky pro naše hygienické návyky. Štěnice, před kterými nebylo úniku, nás přiváděly k šílenství. Zbavili nás jakéhokoliv soukromí. Byli jsme po celých 24 hodin pod dozorem. Naše strava byla od vaší zcela odlišná, a to co do množství i co do kvality. Rozdílná kvalita stravy pro Němce a pro nás. Touha aspoň jednou se dosyta najíst nás neopouštěla. Chování našich představených a dozorců nám naháněla hrůzu. Jejich rasové přesvědčení, že jsme méněcenná rasa, která nemá na nic právo, nemá právo na odpočinek, na dovolenou, na návrat domů, ale dokonce ani právo na život. Věděli jsme o tom, že jsme pro Němce zcela bez ceny, i o tom, že zabití příslušníka méněcenné rasy se nijak netrestalo. Přemýšleli jsme nad tím, o co se máme lépe než střeďovčáci otroci. Celou dobu nás neopouštěl strach z náletů. Věděli jsme o kamarádech, kteří nálety nepřežili. Jejich smrt byla pro nás nejenom těžkou ztrátou, ale také zvyšovala strach z náletů. Kryty pro Němce byly pevné, avšak opatřené nápisem: Jen pro Němce. Kryty pro cizince byly většinou provizorní a skýtaly minimální ochranu. Neustále nás pronásledovala beznaděj. Touha po domově, po lidském zacházení, po lidech, kteří nejsou bezohlední, suroví, a touha po laskavém slovu. Nebylo

ani pomyšlení na zlepšení životních podmínek a na to, že to jednou skončí. A když už to jednou skončilo a těšili jsme se na svobodu, přišla v závěsu za Němci další dlouholetá okupace.

Vy jste teď asi stejně staří jako my, když jsme tu hrůzu prožívali. Přeji vám, abyste nemuseli prožít to, co jsme prožili my, a aby váš další život byl šťastný a radostný.

ROK 1944

Květuše Hrnčířová-Kroupová (tehdejší jméno a přezdívka Hodinářka)

Ročník 1924 mužů a žen „věnoval“ v roce 1944 prezident Hácha německé „Říši“. Odjezd nuceně nasazených mladých lidí byl začátkem roku. Své vzpomínky jako jedné z nich předkládám.

Na cestu, která trvala dva dny, jsme „vyfasovali“ komisárek (chleba), umělý med, tavený sýr a kousek salámu. Po dvou dnech jsme dojeli na místo do německého města Marklissa-Niedersleisien. Ubytování bylo nejprve přechodné asi 14 dnů v místní továrně DMV – Luftfarwerke GMBH, poté jsme byli ubytováni v hostinci a na pracoviště nás dovážel a odvážel autobus. Továrna, kde jsme pracovali, byla určena na výrobu válečných součástek.

Podle naší bývalé profese nás přidělovali na různá pracoviště. Já jsem byla přidělena místnímu zubnímu lékaři jako zubní instrumentářka. Doktor ordinoval jen 14 dnů v továrně, takže já jsem ve zbývajících 14 ti dnech provozovala za něho praxi v jednodušších úkonech jako byla výměna zubních vložek atp. Ve vzpomínkách mám jednu pozoruhodnou perličku. Ve volném čase jsem pro doktora vyráběla tabák z nedopalků cigaret, které mně doktor přinesl. Tuto činnost mi přikázal jako hlavní úkol. Po dvou měsících zubní ordinaci zrušili.

„Kam s vámi?“, dotázal se personální zástupce továrny. Odpověděla jsem ve shodě udržet svou profesi: „Dejte mne tam, kde se pracuje se zuby“. Je úsměvné, že mne přidělili k hodináři. Méně úsměvné, že se jednalo o starého, fanatického nacistu. Můj hlavní pracovní úkol byl udržovat v chodu „štípací“ hodiny po celé továrně. Můj nový šéf mi zakázal mluvit na něho česky. Mělo to svou výhodu – naučila jsem se mluvit německy. K tomu přispělo i to, že jsem vyřizovala běžné záležitosti za nás ubytované s hostinskou v místě našeho ubytování. Hostinská mluvila jen německy. K mé znalosti přispěla tím, že opravovala mé chyby v němčině.

Já, jako jediná, pocházející z města, jsem nedostávala z domu balík, a tak jsem poněkud trpěla hladu. Kousek od hostince bylo bramborové pole, jednou večer jsem se odhodlala a šla jsem si na pole nějaké brambory vzít. Donesla jsem jich plnou zástěru. Některé jsem si uvařila přímo v hostinci a některé upekla v továrně u kováře. S kovářem jsem se o brambory rozdělila. Avšak dodatečně jsem se dověděla, jaký trest by mě čekal za onu „krádež“ brambor. Nikdo mně neřekl sice nic konkrétního, ale vyděsily mne slovy: „Ani nevíš, co by tě čekalo“. Tak jsem pak raději hladověla a „bramborové štěstí“ už nepokoušela.

Jednou jsem chtěla jít do kina. Žádná z děvčat spolu ubytovaných se mnou nechtěla jít, že by tomu filmu nerozuměly. Tak jsem šla sama. Z kina jsem do hostince musela pěšky. Cesta vedla kolem polí, lesíkem, za kterým stála v dolině vesnice. Svítel měsíc, ticho – nikde nikdo. Kde se vzal, najednou byl vedle mne německý voják. Dostala jsem veliký strach a věděla jsem, že jediná záchrana je v tom, že s ním budu stále mluvit. A hle, má nabytá znalost němčiny mi ze situace pomohla. Pokud jsem šla kolem polí, byl klidný, ale jakmile jsme byli v lesíku, viděl voják svou příležitost. Já jsem k němu promluvila, aby nebyl tolik netrpělivý a sdělovala: „Tady ne, až kousek dál“. Uklidnil se, když však

náhle uviděl před sebou vesnici, která byla hned za lesíkem, tak poznal, že jsem ho „doběhla“. Hodil mne na první mez a já v tom tichu ze všech sil začala volat: „HILFE, HILFE!“ až z blízkého domku vyběhl muž a voják utekl. Vojáci měli přísně zakázáno stýkat se s „ausländery“, a proto se mi podařilo z této situace vyvázat. Od té doby jsem však nikam sama nešla.

Do daleko horší situace jsem se však dostala, když mému nadřízenému hodináři a zarytému nacistovi přišel sdělit místní seřizovač – Němec, že jsem údajně řekla, že všichni Němci patří oběsit. Opět mi pomohla znalost němčiny. Svou výřečností jsem vysvětlila, jak asi vzniklo toto nedorozumění. Vzniklo tím, že jak kolem mne šla česká dívka, která mi řekla, když jsem seřizovala hodiny: „Ty se máš, ty máš fajnovou práci, my musíme makat a ty si natahuješ hodiny“, tak já na to naznačila pohybem ruky, že mám té práce až po krk. Hodinář – nacistu mě okamžitě vyhodil a já jsem se zase ocitla před personálním zástupcem továrny. Dostala jsem práci jako „trest“. Přidělili mě do Elektromagazínu (zásobárna pro továrnu). Měla jsem pracoviště ve sklepě, kde byly uloženy zaprášené elektrikařské kabely, a mým úkolem bylo je čistit.

Můj nový vedoucí byl Francouz, kterého vůbec nezajímalo, co dělám. Na vydávání materiálu měl k ruce naše dvě česká děvčata. Já byla na pracovišti ve sklepě sama. S novým pracovištěm jsem získala přístup do umývárny kdykoliv, protože jsem chodila pro vodu na umytí kabelů. Pro ostatní byla umývárna otevřena jen v poledne a večer. A tak jsem té výhody ve svém nevýhodném postavení využila k tomu, že jsem si vyprala prádlo a vyprané usušila ve sklepě, kde jsem pracovala. Děvčata dostávala balíky s jídlem z domova. Když děvčata dostala jablka, vajíčka a ostatní, navrhla jsem, že uděláme štrúdl s tím, že já zařídím ostatní. U stolařů jsem „vymámila“ rovnou hladkou desku, na které se těsto vyválí a naplní jablky. Dále jsem zajistila plech na pečení a s pekařem z městečka jsem dohodla upečení. Ovšem zůstávala jediná překážka, na kterou se mně děvčata ptala: „A jak to přenesesh přes bránu?“ Já na to: „Musím mít štěstí, беру všechno na sebe“. Jak jsem na to šla? Některým chodily balíky do továrny, tak jsem plech s připraveným těstem zabalila jako balík a ten jsem s úsměvem pronesla přes bránu. Opravdu jsem štěstí přivolala, protože hned za mnou další procházející měl červené světlo, což znamenalo prohlídku. Pekař upekł těsto. S hotovým a ještě teplým štrúdlem jsem spěchala k děvčatům na jejich ubytovnu. Spravedlivě jsme se podělily. A zase jsem měla štěstí. Tento malý výpadek v mé práci jsem druhý den pilně nahrazovala, takže nebylo ani pověšené prádlo na pracovišti. Zrovna v ten den přišel na kontrolu hlavní inženýr. Francouz mi pak sdělil, že ho jeho nadřízený – hlavní inženýr – pochválil za pilné pracovnice. Od té doby se už nikdo v „mém“ sklepě neukázal.

Možná, že ona předchozí štěstí mi dopomohla dokonce k odvaze vyvolat stávkou. Jak se to stalo? Přestěhovali nás do lágru, který byl plný štenic. Když jsme to zjistily, tak jsme všechny své věci vytřepaly v umýárně a já děvčatům sdělila, že pokud půjdeme do práce, tak se štenic nezbavíme. Řekla jsem jim: „Do práce nechodte, já to zařídím“. Mistr přišel rozčilený, že nejsme v práci. „Nepůjdeme, dokud nám nedají nové postele s čistými slamníky, a žádáme vyčistění místnosti.“ Pokračovala jsem: „Když to neuděláte, tak děvčata se nevyspí a pak mohou u strojů přijít k úrazu nebo způsobit škody“. Mistr, když viděl, že neustoupíme, poslal nás do práce s tím, že zajistí, aby bylo vše v pořádku. Zajistil.

Konečně jsme po 10-ti měsících jeli domů. Ale moje anabáze neskončila. Cestou jsme měli žízeň, tak v první zastávce s litrovým plechovým hrncem jsem chtěla donést vodu. Špatně. Vlak mně ujel. Já na nádraží jen v kalhotách, svetru a s hrncem v ruce. Co budu dělat? Šla jsem za přednostou stanice, který vyslechl mé potíže a opáčil: „Co já s tím?“ Na to já: „Mám hlad“. Kývl hlavou, posadil

mne ke slovenským dětem a dostala jsem oběd. Poděkovala jsem mu a on se ptal, co ještě po něm chci? Já mu sdělila, ať průvodčímu vysvětlí mé potíže a aby mne ten průvodčí nechal jet bez jízdenky. Přednosta stanice se mě chtěl zbavit, a tak se stalo, že mne předal prvnímu průvodčímu právě odjíždějícího vlaku. Já sice mohla cestovat v I.třídě vlaku, ale ještě jsem netušila, že jedu špatným vlakem a musím přesehnout na vlak do protektorátu. vzápětí mě na to upozornil onen průvodčí. Na první zastávce tedy opět vysvětlování mé situace dalšímu průvodčímu a přestoupení na další vlak směrem k hranicím. V tomto vlaku jsem seděla proti dvěma starším Němkám a dvěma děvčatům, které jak jsem zjistila, byly Češky. Já děvčatům podrobně sdělila celý svůj příběh a také, že mám obavy z celníků. V němčině bych takto nedokázala celou situaci popsat, děvčata proto můj příběh přetlumočila dvěma starším Němkám, což byla jediná záchrana. Celníci totiž přišli a přesně podle mých obav mě chtěli zajistit. Do toho se vložily ony Němky a s nadávkami a voláním „Armes Kind“ zahnal celníky. Poděkovala jsem a v klidu přestoupila do vlaku, který konečně jel domů, a tím mé vzpomínky na nucené nasazení v Německu končí.

VZPOMÍNKA NA ÚTĚKY A SKRÝVÁNÍ

Miloš Němec, Blansko

Válečná doba byla vždy pro lidi utrpením. I ta poslední přinášela hrůzy, strádání a často i smrt. Na 6. tis. lidí nasazených do Německa tam zůstalo. Z Čech a Moravy. Moje generace, ročník 1924, byla nasazena na nucené práce do Německa v r. 1944 a 1945. Studoval jsem tehdy 4. ročník Obchodní akademie v Brně. Jednoho dne nás nepustili ze školy ven a dostali jsme příkazy do závodů s válečnou výrobou. Já jsem nakonec odjel s transportem z Brna v březnu 1944 do Mnichova. Jeli bez rozdílu muži i ženy, Mnichov nás přivítal náletem hned na nádraží. Byli jsme ubytováni v lágru, všude to bylo stejné – zima, štěnice, bídné jídlo, práce 12hod. i v sobotu, časté nálety, peníze bídné, kryty mezi baráky, vlastně jen proti střepinám. Někteří lidé jiných národností byli označeni na zádech písmeny, Poláci „P“, Ukrajinci „U“, Rusové „R“, Francouzi „F“ apod. Z doslechu jsme se dozvěděli, že v jiných závodech při náletech zahynuli i Češi. V jednom z náletů prý bylo přes 1000 letadel, z velké části šlo vždy o hustě obydlené části Mnichova. Když se uskutečnila 6. 6. 1944 invaze v Normandii, rozhodli jsme se, že utečeme domů v domnění brzkého ukončení války. 14 dnů jsme prchali vlakem přes Vídeň do Brna. S obtížemi se nám podařilo projít přes policejní kontrolu před Salcburkem a přes hranici bývalého protektorátu. Následující den jsme byli doma, ale za měsíc nás chytili a dva z pěti jsme se ocitli v Brně za mřížemi. Soud rozhodl 3 týdny nucené práce v táboře v Pardubicích a 14 dnů po návratu do Německa vězení na gestapu. A tak jsme po týdnu vězení v Brně a 14 dnech v Pardubicích čekali v Praze Ruzyni na odsun zpět do Německa. Odtud jezdily transporty do Berlína, Hamburku, Kolína, Vídně atd. Do Mnichova nás bylo málo. Tak jsem dostal 1. září 1944 příkaz do 3 dnů se hlásit v Mnichově. Neodjel jsem. Skrýval jsem se až do konce války v lesích, u příbuzných apod. Přitom každý měsíc přišla policejní kontrola do domu (pozn. poslední ještě 8. dubna 1945). Největší nebezpečí hrozilo v případě vyhlášení stanného práva (nemohli jsme být policejně přihlášení). V případě zadržení hrozila smrt, a to i pro osoby umožňující přechovávání. Osvobození přišlo až 9. května 1945 příchodem Rudé armády do našeho města. Ještě dlouho po válce jsem trpěl sny nervovým vypětím, že utíkám před policií a nemohu uniknout.

Tímto příspěvkem chci jen přiblížit dobu před koncem války – nasazení na práci v Německu, ale i řešení útěku z ní.

PĚTMINUTOVÉ NÁHODNÉ SETKÁNÍ ZMĚNILO CELÝ MŮJ ŽIVOT

Tomáš Březa, Brno

Válka byla v plném proudu a nastala doba odvodů na nucené práce – došla i řada na mě a byl jsem povolán k odvodu do Norska. Odvody se konaly na Hybešově ulici v bývalém židovském gymnáziu. Odvody prováděla protektorátní policie. Zaměstnán jsem byl jako účetní v pojišťovně Sekuritas. K odvodu jsem šel vybaven reklamací, takže jsem v prvním kole nebyl ihned odveden. Bylo nás několik a odváděl nás proto strážník na policejní služebnu. Cestou jsem mu utekl, aniž jsem měl nějakou představu, co bude dál. Šel jsem za otcem, aby mi pomohl nebo poradil. Řekl mi jenom, že neví a že budu zavřen a už se nikdy nevrátím. Šel jsem zklamán na elektriku, abych jel domů. V tramvaji si ke mně přisedla bývalá spolužačka ze základní školy, kterou jsem před tím ani potom už nikdy neviděl. Vysvětlil jsem jí, v jaké se nacházím situaci. Potěšila mě tím, že je u těch seznamů a že mě přeřadí do dalšího turnusu. To také udělala. Nastaly mi těžké chvíle, protože Němci chtěli vědět, proč nejsem odveden. Trvalo to týden. V dalším turnusu nás jel celý vlak s cílem do Vídně. Byl jsem zařazen do firmy Flugmotorenwerke Estmark, kde jsem pracoval v zásobování. Taková náhoda – setkat se jednou v životě s bývalou spolužačkou na 5 minut v pravou chvíli, aby mi pomohla, kdy jsem nejvíc potřeboval – je jistě velice vzácná. Tato záměna Norska za Vídeň měla v sobě mnoho pozitivního mimo bombardování, při kterém mi bytná svojí péčí zachránila život:

- a) získal jsem mnoho zkušeností z oboru ekonomiky a organizace, které jsem s úspěchem celý život používal;
- b) poznal jsem Vídeň po všech stránkách ještě před bombardováním.

MÚZY SI NAJDOU MÍSTO VŠUDE – ANEB: TVORBA V LÁGRU

Ing. Zdenko Čekal – nar. 5. 6. 1922 na Ostravsku

1941 – maturita na Reálném gymnáziu Františka Palackého ve Valašském Meziříčí

Po krátkodobém zaměstnání v Nemocenské pojišťovně ve Zlíně v listopadu 1942 poslán na nucené práce – firma Rheinmetall Borsig Breslau. Nejprve pomocný dělník v nástrojárně, později tlumočnick v českém a krátký čas i ve francouzském lágru. V listopadu 1943 krátce vězněn na Policejním ředitelství Breslau (důvod – jako tlumočnick kryl černé jízdy kamarádů domů). Po návratu z nasazení – květen 1945 studuje v Praze – v r. 1949 absolvoval Vysokou školu politickou a sociální. 1949–1982 působil jako vychovatel, učitel a ředitel školy při Středním odborném učilišti strojírenském ve Zlíně. Od r. 1992 trvale žije v Brně. Od r. 1995 aktivně působí ve výboru skupiny „borzíci“.

DĚVČATA

Kdybych je potkal na dílně,
Ztrácí se tam jak myšky šedé,
Seprané modráky, tváře bledé–
Nemají to tu vůbec snadné,
I kytká bez vody vadne...

A v neděli?

Jen počkej a podívej se na ně,
Jak laním krokem běží k bráně!

Jsou celé vymydlené,
Na tvářích stopy šminky,
Sukničky krásně vyžehlené,
Na krku křížek od maminky.

A oči pod řasami? –
Hluboké jako oceány,
Kdekoho jaseem zmámí
Jsou k pomilování!

JARNÍ

Už je zas jaro,
Za lágrem se zelená tráva,
Rozkvetly první sedmikrásky.
Pospěšte hoši, darujte je z lásky
Dívám co čekají
U lágrového plotu–
Vidím to dírkou po vypadlém suku,
Jak po nich dychtivě natahují ruku.

ŠTĚNICOVÁ

Ta lágrová brána – není malovaná,
U ní stojí moje milá, celá uplakaná
Stojí uplakaná, přesmutná velice,
Že jí až do rána kousaly štěnice!
Kousaly, kousaly, do rukou, do líce
A pak ji sežraly i nové střevíce.
Neplač milá, neplač, schytej ty potvory,
Nezoufej velice. Dej je do sklenice!
Milá neplakala, schytala štěnice,
Mistrovi je dala ráno ve fabrice.

V LIKÉR-ŠTUBĚ

V likér-štubě na rynku hraje muzika-
Převaha domorodců, hrst auslendrů od Borsíka.
Do očí štípá kouř, na stolech kaluž po „malzbíru“,

Do tónů trubky, harmošky, klavíru
Zaléhá Babylon řečí-

A trubka zpívá, trubka brečí,
Dnes tady hraje muzika,
Ta pravá, česká – od Borsíka!

A šéf podniku, co na to poví?
„Ja, prima muzik!“

A muzikantům poručí salát bramborový!

LÁGRY

Dívám se často,
Jak z ptačí perspektivy,
V noci, když probouzí mě sen...

A na rozlehlé pláni,
Jak krabičky od sirek
V rozevřené dlani
Leží ta divná stavení,
Kolem nich z drátů šňůra.
Tak trochu vězení,
Tak trochu noční můra,
Co nedá unaveným spát.

Kdybych tak mohl,
Rozervat ten drát,
Šel bych pak bos a pěšky
Alejí uprášených stromů,
Šel bych domů, d o m ů !

ZA KATREM

Jaké to bylo v „lochu“ – Ani se neptej, hochu!

Moc by ses asi divil, na co si zvykne civil!

Okénkem trochu světla padne,

Vzduch bys tu krájel, všechno vadne,

I sny, i touhy, marná sláva,

Bolí tě z toho tělo, hlava.

Pro tolik lidí pár čtverečních metrů,

Musí se tu spát i ve svetu.

Dva kýble v rohu na potřebu,

Ráno lok žbryndy k chlebu –

Nechutná šlichta – denní menu,

Zapomínáš i na hygienu.

Z ešusu pijí čtyři muži,

Tři z nich jsou dosud zdraví,

Ten čtvrtý má svrab v kůži.

Ráno je apel, večer to samé,

Na povel z cely vyklusáme.

A za ranního šera stejná scéna –

Utichá kašel, strach roste v duši,

Otroci ztichli a natahují uši:

„Votruba, Novák“ a další jména

Padají na dvoře při raportu...

Půjdeš i ty zítra do transportu?

LATRINOVÁ

Vše někde končí, někde začíná –

Když „napereš“ se večer ovesnou kaší

A ráno v podbřišku ti straší,

Tu zachrání tě latrina.

Vynachválit nelze dost to zařízení,

Nad komfort v něm na světě není,

Spěcháš tam hned po ranní kávě,

Po cigaretce, po Brečavě

A omámen tím divným smradem

Tu beseduješ s kamarádem-

Zatím, co vedle další vyvaluje oči,

Zespondu fouká a vítr roznáší pach moči.

Cos doma dělával v přísné intimitě

Tu děláš veřejně a nezakrytě,

Ověřit si tu můžeš zákon zemské tíže-

A k lidem tu máš jaksí blíže.

NÁVRAT NĚMCŮ

Viděl jsem je, jak se vraceli, jak tažní ptáci.

Sklidili to, co zasili a teď šli zpátky – „nácci“.

Když šli tam jako kolonisté, bylo vše jasné, jisté,

Vyhrávaly jim marše – teď táhli zpátky s dírou v arše.

Za vozem s kravkou nebo koněm,

Neměli chuť bavit se o něm,

Co sliboval jim hory, doly,

Bývalo veselo – teď to bolí.

Byl leden, praskal mrazem

A slzy zmrzlé na krupici padaly jim z očí na zem.

BOŽENA SAMSONOVÁ – KYTIČKA Z LÁGRU BRESLAU 1943

Božena Samsonová – nar. 2. 5. 1924 v Martinicích, okr. Holešov, později Kroměříž.

Školní vzdělání – 5 tř. obecné školy Martinice, 3 tř. měšťanské školy v Holešově, 1 ročník měšťanské školy ve Fryštáku (různé odborné kursy ekonomiky), Večerní ekonomická škola v Brně. Provdaná, v r. 1949 se odstěhovala do Brna.

Možná, že mladá dívka z židovského lágru

Uprostřed smrti, hrubosti a hladu

Na dobro, krásu věřit nepřestala...

Snad vzpomínka na zahradu

Plnou květin, kde si hrála

Tento kvítek z hadříků a drátků

Pro přítele z Čech vyvázala –

Z vděčnosti a také na památku

Mu za kus chleba díky vzdala...

Ta událost se stala,

Je téměř jako pověst stará,

Dodnes však nikdo neví,

Byla to Ráchel nebo Sára?

Zde na obrázku důkaz dávám,

Že vskutku stala se ta věc,

Když v roce třiačtyřicátém

Kytičku dostal přítel Pruskavec –

– Jiří, ten, který s námi sdílel

Strasti těch hrůzných let –

S kyticí nám pak zanechává vzpomínky,

Kterých nelze zapomnět.

Ač léta mnohé rány zhojila,

Varuje ohlednutí zpět: ne zlem, krutostí,

Ale láskou, pochopením,

Může být šťastný tento svět.



***KYTIČKA Z BRESLAU
1943***

PŘÁTELSTVÍ S FRANCOUZI

Vzpomíná Ing. Jiří Hádek (1922–2006)

Po maturitě jsme byli v roce 1943 v Německu, v rámci totálního nasazení, přiděleni do velké dřevoobráběcí firmy „Hubert Land Holzindustrie Bunzlau, Slezien“. Majitel firmy byl osobní přítel maršála H. Göringa, kterého zval na hony (na Slovinec a okolí).

V Německu bylo u firmy zaměstnáno mnoho francouzských zajatců. S těmi jsme se velmi brzy spřátelili. Jednou se mě můj dobrý známý Francouz zeptal :“Co máte v plánu dnes večer?“ Když jsem mu odpověděl, že žádný plán nemám, řekl mi, že v 19h mám na jejich latríně uniformu a zve mě na posezení v jejich lágru. Ve městě byly i další továrny, které zaměstnávaly francouzské zajatce, a oni se mohli navzájem navštěvovat. Tábor hlídali němečtí vojáci a Francouzi už znali podrobnosti. Řekli nám, že když voják dostane na měsíc dovolenou z fronty, musí z toho týden mít hlídku v takovém zařízení, jako je naše továrna. „Stále hlídají noví a noví vojáci a neznají nás. Když přijdete v naší uniformě s pozdravem Bon jour, kývnou jen hlavou a vše je v pořádku“. Tak jsem se opravdu dostal do francouzského tábora. Zábava byla velmi přátelská, místo naší cikorky nám nabídli pravou černou kávu a čokoládu, obojí dostávali jako zajatci od maršála Pétaina.

My jsme ovšem žádné takové výhody neměli, a poněvadž nás bylo zváno víc, musela v našem táboře zasedat „rada moudrých“ a uvažovali jsme o tom, jak se Francouzům revanšovat. Dost našich hochů, kteří sem přišli po maturitě, bylo nekuřáky, bohužel hlad, kterého jsme si v Německu užili dost, některé hochy ke kouření přivedl. Francouzi kouřili téměř všichni, nekuřák mezi nimi byl velká výjimka. Podařilo se nám vždy nějaké cigarety ušetřit a používali jsme je jako pozornost pro naše hostitele.

Bon jour!

V. VYPRÁVĚNÍ O NASAZENÍ ČESKÝCH STUDENTŮ PRŮMYSLOVÝCH ŠKOL V ORGANIZACI TECHNISCHE NOTHILFE ZA 2. SVĚTOVÉ VÁLKY

TENKRÁT V BERLÍNĚ

Spoluautoři Ing. Jaroslav Fišer, Dr. Ing. Adolf G. Pokorný, CSc. a Ing. Jan Ziegler

Ing. Jaroslav Fišer (1925, Křenovice u Brna), za války student Vyšší průmyslové školy strojní, nuceně nasazený v Berlíně, pracuje jako výzkumně vývojový pracovník, věnuje se literární činnosti a sportu.

Ing. Jan Ziegler (1925, Brno), za války student chemické průmyslové školy, nuceně nasazený v Berlíně, pracuje ve výzkumu a vývoji v oboru chemie a metalurgie, věnuje se vodním sportům a kultuře.

Dr. Ing. Adolf G. Pokorný, CSc., (1922, Brno), za války student průmyslovky nasazený v Berlíně, skaut, sportovec, spoluautor historie vývoje chemie v regionu.

I. SITUACE

Od roku 1943 bylo Německo bojištěm v plném slova smyslu. Jakmile přišel podzim a nastaly dlouhé noci, byla rozpoutána fáze mimořádně účinné letecké bitvy o Berlín. Anglie se už nemusela obávat německé odvety, neboť Němci již nebyli schopni masových náletů na Anglii. Strategie a taktika ofenzivy proti Německu na podzim 1943 a na jaře 1944 ukázaly, že nejúčinnější způsob velkoplošného útoku byl ve střídavém shazování tříštivých a zápalných bomb. Boj proti požárům byl zbytečný. Při požáru s obrovskými rozdíly teplot vznikaly mohutné vichřice. V zastavěných oblastech vzduch proudil ulicemi a unášel s sebou nejen plameny, spoustu smetí, dráždicích oči, ale i hořící trosky, lidi a stromy. Oheň se rychle šířil dál, až vznikl ohnivý tajfun, který neměl obdoby. Dodávky vody byly prakticky přerušeny. Hašení a doprava byla nemožná. Všechny inženýrské sítě byly zprůchýzněny. Ve sklepích se vžňaly zásoby uhlí na zimu. Kouř nad městem nesmírně zhoustnul. Často vzniklo inferno nepředstavitelných rozměrů s katastrofálními následky. Winston Churchill udělal v roce 1943 černý kříž nad Berlínem jako odvetu za Londýn. Slovo dodržel.

Po počátečních náletech v roce 1942 chtěl zastupující říšský protektor R. Heydrich zlomit odpor českého národa také tím, že hodlal oslabit jeho nejradikálnější část, mládež. Navrhl nasadit do Německa celé ročníky mládeže, která měla demonstrovat svoji loajalitu „Říši“ pracovním úsilím.

Do nejvíce bombardovaných německých měst byla poslána v létě 1943 několikatisícová skupina českých studentů průmyslových škol. Tato skupina byla hromadně nasazena k nuceným pracím do říšské organizace „Technische Nothilfe“ na odklízování trosk a vyprošťování lidských obětí po bombardování. Studenti brněnských průmyslovek tak strávili několik strastiplných měsíců mezi zříceninami v Berlíně. Totální nasazení studentů do Německa, patřilo mezi nejtěžší břemena, jež pro vyvolání úzkosti a strachu naložil okupační režim na bedra jejich rodičů.



Boj proti požárům je marný.

Obr. 23.
J. Ziegler.

II. ODVODY

Technische Nothilfe (dále TN, Technická nouzová pomoc) byla polovojenská organizace, do které byli nuceně povolováni kromě ve válce postradatelných českých občanů i studenti českých 3. a 4. ročníků průmyslových škol. Po nejnutnějším výcviku německého vojenského drilu a postupů při vykonávání rozkazů posílali Němci oddíly TN na pomocné technické práce zpočátku na území protektorátu a potom do německých měst. Studenti měli být využíváni v TN jen ve školních prázdninách. Ředitel Průmyslové školy strojnické a elektrotechnické v Brně, prof. Buiniak, kolaborant a nacista, který byl nacisty dosazen do této funkce místo českého ředitele po politické aféře s protinacistickými letáky nalezenými u studentů – nabídl „své“ studenty nacistům na záchranné a odklízovací práce po náletech na průmyslová města v Porúří, na velké přístavy, Berlín aj. v rámci TN, bez předchozí dohody s protektorátní vládou. Jednoho dne ke konci školního roku v červnu 1943 přišla skupina důstojníků a poddůstojníků německé „Schutzpolizei“ a gestapa do průmyslovky. Nařídila nástup studentů 3. a 4. ročníků na dvůr školy a potom, bez jakéhokoliv zdůvodnění, je odvedla k „odvodu“ podle německého způsobu. Všichni byli „tauglich“ (schopni služby), pokud na místě neprokázali „papírem“ svou zdravotní neschopnost nebo jinou zábranu služby. Několika spolužákům se to povedlo již z principu. S velkým rizikem – při odhalení podvodu by to „šeredně odskákali“. Šli do toho drze, přesvědčivě a s přehledem. Vytáhli nějaký papír s razítkem a legitimací – na všechno byli připraveni – a přestože většinou nebyli dobří v němčině (převážně bylo slyšet „wissen Sie“ a „wir sind...“), tak tu „nabubřelou šarží od Schutzpolizei“ „ukecali“ a přesvědčili, že jsou pro toto město nepostradatelní a pro Reich postradatelní.

K osobě ředitele Buiniaka, který byl zodpovědný za nasazení brněnských studentů do TN, nelze říci mnoho lichotivého. Kdo to vlastně byl, že rozhodoval o osudech a životech mladých lidí nacházejících se na prahu života na samém začátku jejich vývoje? Kdo to byl, že si osvojoval právo vydat nezletilce na válce nezúčastněného národa na pospas vřavám nejkrvavější války v dějinách lidstva.



Třída chemiků před odvodem do TN.

Kolaborant Buiniak byl dosazen na místo ředitele školy stranou NSDAP podle návrhu gestapa. Studenti na škole mu přezdívali „Tvrdočín s plackem“ – velký odznak NSDAP, který nacisté nosili na klopě.

Studenti předvíдали, s jakou taktikou na ně půjde Tvrdočín. Bude chtít vědět, jaká nálada a kolik loajality je u studentů a jejich rodičů vůči „nácům a reichu“ po jeho půso-

Obr. 24.
S.Kopal

bení na škole. Ukázal se v pravém světle s projevem domýšlivce a hlupáka. Byl to člověk trpící komplexy a fobiemi, jehož vlastní osobitost se ztrácela a přecházela do paranoidních, avšak pro něho „ideálních“ představ. Svým vzhledem, účesem, knírkem, mimikou, gesty a celkovým dojmem se chtěl co nejvíce podobat svému Bohu – Adolfu Hitlerovi. Do značné míry měl s Hitlerem podobný osud. Žil v osamění, se stále rostoucím, palčivým podezříváním a v nedůvěře k lidem, vedoucím k bezohlednosti až ke krutostem. Jeho cílem byla kariéra absolutního vůdce. Sebekritika jeho průměrné až podprůměrné inteligence, odborných, pedagogických a psychologických vědomostí a zkušeností, nemluvě o schopnostech pro řízení společenství lidí – mu naprosto chyběla. Sebekritiku i kritiku „přebíjel“ oddaností a vírou ve vůdce a stranu, včetně horlivosti v prosazování „jeho“ myšlenek. Byl „zralý“ k psychiatrickému léčení.

III. ODJEZD

„Nabídka“ ředitele Buiniaka nacistům vyhovovala, a tak bez souhlasu protektorátní vlády převážná část 3. a 4. ročníků průmyslovek oborů strojního, chemického, textilního a elektrotechnického v Brně byla nuceně nasazena v září 1943 na záchranné práce, odklizení trosek, opravy komunikací a související činnosti po nálezech na větší německá města.

Ti, kteří byli pseudokomisií prohlášeni za „tauglich“ (a těch bylo kromě děvčat převážná většina), se druhý den dostavili na shromaždiště pro odvedence v brněnském středisku

TN na Cejlu. V ruce drželi písemné vyzvání s pohružkou tvrdého trestu za neuposlechnutí. Zde bylo neprodleně započato s evidencí s tvrdým německým vojenským drilem a oznámeny organizační pokyny k odjezdu.

Na nádraží byla většina odjíždějících doprovázena rodiči, příbuznými, přáteli. Odjezd byl stanoven na pozdní večerní hodiny. Pod rouškou tmy za účasti velkého davu se změnil doprovod v nevídanou manifestaci. Odvedenci byli obklopeni stovkami lidí, čeští policisté nemohli a ani nechtěli silou zasahovat. Konečně byly i zbytky odvedenců nacisty nahnány do „dobyččáků“ a se zpožděním se transport rozjel na Prahu. Tak začala strastiplná cesta do neznáma s neurčitým koncem, kterou většina brala optimisticky jako školu života, což je alespoň částečně odvádělo od skutečnosti.

Praha se ukázala být pouze krátkou přestupní stanicí a seřadištěm, kde se konala další evidence a kde byl zorganizován další transport. Hlavně se vyfasovaly nové letní uniformy pískové barvy s tmavě modrou lodičkou, na tehdejší poměry docela slušné a slušivé. Pak nástup do dalšího vlaku,



Skupina odvedenců na cestě do Berlína (Drážďany). Obr. 25.
J. Ziegler

tentokrát osobního. Ten mívá napolo rozbité Drážďany, Riesu, Falkenberg, Luckenwalde – poněkud klikatá trať je zřejmě přizpůsobená tehdejšímu možnostem – a končí svoji pouť v hlavním městě Německa, Berlíně. Nikdo nevěděl, zda se má radovat nebo obávat, spíše bylo cítit jakési smíření se situací a určitá zvědavost. Ta byla ukojena dříve, než se kdo nadál.

IV. ŠOK

První ubytování ve škole na Nachodstrasse, v městské části Wilmersdorf, připomíná domov alespoň názvem, což je tak asi vše. První pracovní zásah je šokujícím probuzením z optimistických představ.

Cecillienhaus byla před náletem gynekologicko-porodnická nemocnice. Jaroslav Fišer, jeden ze skupiny nasazených, vzpomíná, jak sklíčeně odcházeli z této vybombardované porodnice v Charlottenburgu, kde z trosk budov z betonu vyprošťovali za deště a zimy do pozdních večerních hodin většinou již mrtvá těla rodiček, dětí a personálu. Při vzpomínce na Berlín a ve snech smutných dní vidívá nad sebou betonové kusy sloupů a podlah visících na drátech, neskutečně a bizarně spojených se zbytky koster budov, jak se pomalu kývají a vržou a jemně zvoní v hlavě zvukem vzdáleného umíračku nad všemi nevinnými, zbytečně mrtvými a umírajícími. Bylo jich kolem nich mnoho. Nikdo jim nemohl pomoci, o mnohých nikdo nevěděl, kde leží. Ruiny města byly i současnými hromadnými hroby jejich obyvatel. Kolem nich byl cítit nasládlý pach rozkladu, na který nezapomene. Když stáli před sutinami domů, kde byli zasypaní lidé, neuměli si představit, jak se k nim prodrat holýma rukama tou ohromnou masou hmoty. Jen někdy nacházeli skuliny. Často se za všechny trpící a mrtvé oběti války modlili a neubránili se slzám. Jen někdy, když se jim podařilo někoho zachránit, to byly slzy radosti a dojetí.

To byly myšlenky, které při prvním týdnu nasazení prolétávaly hlavami nejednoho z těch, kteří byli s touto děsivou skutečností po náletu konfrontováni poprvé v životě. Vystřízlivěli rázem. Během toho prvního týdne se z chlapců stali dospělí, kteří začali vidět válku objektivně – nemilosrdně destruktivní a zabíjející. A to prozatím prožili pouze následky náletu. Bombardování samotné, to ještě přijde...

V. MEZIDOBÍ

Po prvním týdnu byla skupina teď již s vojenským označením „Kompanie“ rozdělena do různých bydlíšť, jako byl Westend a pak stabilně Charlottenburg, a přidělena na různá pracoviště. Zkušenosti a zážitky jednotlivých skupin, malých i větších, jsou tudíž rozdílné, někdy se prolínají. Jen přátelství se začíná utužovat, protože stále větší počet spolubojovníků si uvědomuje závislost jednotlivců na celku a obráceně.

Po šokujícím začátku činnost všech jednotek vplula na omezený čas do klidnějších vod. Zbyl dokonce i čas na nějakou tu kulturu a sport. Koncem léta 1943 byly stále činné opery, obě varietní



Naše první
pracoviště v Berlíně. Obr. 26.
V. Motal

scény Wintergarten a Scala a nespočet divadel a biografů, plavecké bazény. Jezero Wannsee se svým okolím a blízký Potsdam se zámek Sanssouci přímo vybízely k nedělním výletům. Častým cílem byl olympijský areál se všemi integrovanými sportovišti.

Práce v jednotkách probíhala odlišně. Kopaly se zákopy, upravovaly kryty, vozovky, bylo i hodně lehčí práce pod střechou, která byla z pochopitelných důvodů nejoblíbenější. Slávek Fišer vzpomíná na několik společných akcí, které podnikli s Honzou Zieglerem, většinou „drze absurdních“.

V Divadle komedie absolvovali v dopoledních hodinách v ušmudlaných pracovních plátěných uniformách, ale s bělostně čistými plátěnými palčáky operu „Don Pascall“. Policie určovala pracovní programy a rozvázela je na pracoviště nákladními auty. Úmyslně přicházeli na poslední chvíli k rozdělování lidí do práce a naskočili na plošinu auta, které vezlo „vyvolené lidi“ na „tabák“ (lehká práce v teple nebo pod střechou) a na pracovišti se nechali „vykousat“ od „kápa vyvolenců“ a měli se vrátit do kasáren na jiné práce. Před odchodem se omluvili strážci a celé partě, že jde o nedorozumění, a poté se šlo do některých lázní poblíž si zaplavat. Lázně u Štětínského nádraží, bazén olympijského stadionu, který byl sice z ruky, ale zůstal nedotčený i po náletech v listopadu a prosinci 1943, přímo vybízely k nějaké akci. Lákadlem bylo také kino. Největší překážkou vstupu byla dle jejich odhadu šatnářka nebo uvaděčka. Museli na ni se šarmem, úsměvem a humorem mládit a se zdvořilostí. Slávek si vzpomněl na údiv v očích uvaděčky v opeře při pohledu na dva „exoty“ v podivných, už zapomenu-
tých uniformách, s neobvykle dlouhými vlasy, u Honzy světle hnědými a velmi kudrnatými. Mluvili pro ni v cizí řeči, v rychlém a podivném rytmu: „Tetino, to čučíš na fešáky, takový si tady ještě neměla! Anglání ti to tady asi brzo zbourají, škoda, je to pěkný divadlo.“ A potom na ni s úsměvem a žoviálně po „vídeňsku-brněnsku“ spustili: „Gnädige Frau, wir bitten um ein Programm – oh, so nette Augen habe ich schon lange nicht gesehen! Vielen Dank, schon gut-wir wissen wohin wir gehen sollen – auf Wiedersehen!“ Rozloučení bylo srdečné a doprovázel je mateřský úsměv. Atmosféra opery byla truchlivá, i když ji zpívali italsky a dobře. Byl cítit klid před bouří. A bouře brzy přišly.

Ten trik s naskakováním do nákladáků s elitou se nedal pochopitelně mockrát opakovat. Později se chodilo převážně na záchranné práce a na odstraňování mrtvol, pokud k nim byl přístup. Desinfekce a celková očista všech se stala nutností, a proto se někdy vykoupli v některých lázních, které byly v provozu. Kupodivu nějakou dobu odolávaly náletům Admiralsbad a potom ještě asi měsíc olympijské lázně, kde se ve vodě čištěné ozonem pěkně plavalo. Lázně byly mimo město a doprava byla po náletech náročná, dostali se tam jen pětkrát.

Honza však zjistil, že ztratil formu a taky na něho sedla nostalgie a touha po domově a po partě plavců s ČPK (Český plavecký klub), přestože doma trénovali ve starých ošuntělých bazénech v Brně – Šarlotinkách a Centrálkách. Chyběli mu i manželé Krajičkovi, výborní trenéři i funkcionáři klubu, kteří se starali o svěřence od dětství až do dospělosti nejen o sportovní růst, ale také o jejich růst osobnosti. Neznal nikoho z jejich svěřenců, kdo by v osobním životě zabloudil. Bazény tehdy vyhledávali v Berlíně další sportovci z řad „totálně nasazených“ studentů, především plavci Karel Mazanec a Karel Linhart. Karel Mazanec byl plavec na dlouhé tratě a rozuměl technice plavání. Byl to citově založený psycholog a rozený trenér. Nezapomínal na humor a uměl vytvořit srozumitelnou a inteligentní srandu. Karel byl dobrý muzikant a především klaun, tvůrce humoru a jemné, ale i hrubé randy, určené pro tvrdolíny. Karel nacvičil s chlapci několik vojenských a národních písní hodících se do pochodu, přičemž většinou v refrénu změnil text písně na text politický nebo buřičský. Zpěvy se staly ve Willmersdorfu a Charlottenburgu velmi populární. Byly to estrády za pochodu, dobré pěvecké i pohybové úrovně doplněné komikem (pochopitelně Karlem). Pro Berlínany, především

pro mládež všech národností, „gastarbeitřů a totálně nasazených“ z Francie, Itálie, Polska, Ukrajiny a Jugoslávie. Tyto estrády byly něčím novým, neslychaným a nevidaným. Pro Čechy to byla navíc sranda ze šlechtů a hlodů Karla, např.:

Nemelem, nemelem
Na Berlín se vyserem.
Všichni páni z „Befehlstelle“,
Ať nám vlezou do prdele.
Nemelem, nemelem
Na Berlín se vyserem

Zpočátku zpívali z vlastní iniciativy při přepravách na různá pracoviště ze stanic podzemních drah. Přeprava nákladů byla značně omezována. Později byli dozorci německými vysloužilci, vybízení ke zpěvu, protože tyto estrády vzbuzovaly značnou pozornost veřejnosti, kdy na ně čekalo mnoho mladých lidí a potom s nimi pochodovali až k bráně. Dozorci je často vybízeli, aby zpívali „Memelem bembelem“, což vzbuzovalo u českého a polského obecnstva největší aplaus. Předpokladem toho ovšem bylo, že českým textům v Berlíně pochopitelně nikdo nerozuměl.

Karel Linhart, další člen ze skupiny plavců byl pověstný svými spontánními reakcemi na nejrůznější krizové situace. Jednou menší skupině při nedělní vycházce svou duchapřítomností zachránil snad i „kejhák“. Posuďte sami dle příběhu, který složil původně pro třídní kroniku chemiků jako 15. kapitolu satirické retrospektivy „Naše škola“ Honza Ziegler.

NEDĚLNÍ VYCHÁZKA

Jednu volnou neděli
Šli jsme na vycházku
Neb Amici nám shodili
Pár letáků na ukázk
Ty sbírali jsme dravě
Zvlášť v kráterech hravě
Kam nalétaly hnány větrem
By lidem řekly, co je se světem,
To vždy byla vzruší četba,
Pro Němce však jenom kletba
Hned dozvěděl se každý,
Že válka je prohnána navždy.
Tento den byl zvláště štědrý
Na letáky všeho druhu,
Četli jsme je dychtivě
V kráteru mocném kruhu,
Náhle se však objevili.
Čert ví odkud se vynořili
SS-áci, v ruce zbraně
Stojíce na kráteru hraně.
„Nahoru hned ruce dejte
Ku šatlavě s námi spějte
Tam dáme Vás za pevnou mříž

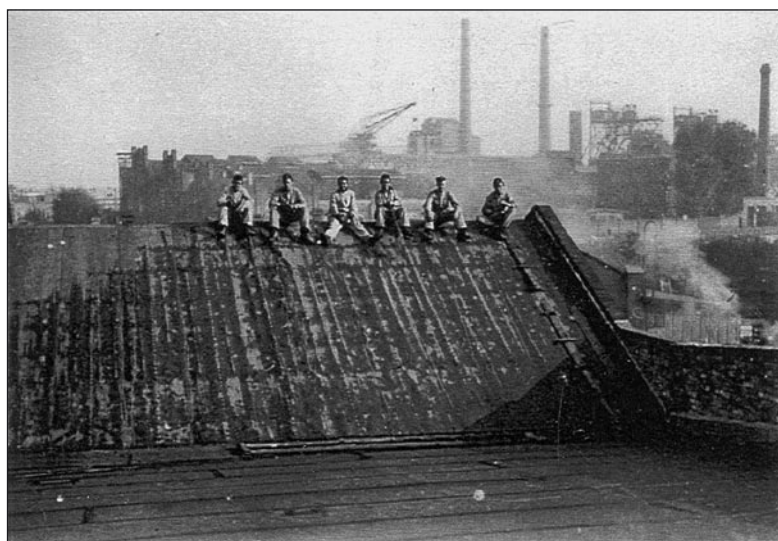
Z toho Vás nevytáhne ani ten váš kříž,
Neb cizích letáků čtení,
Ani tak malý hřích není,
Než by někdo řekl brk,
Může Vás to stát i krk.“
Ale ten den musel být náš šťastný
Karlu Linhartovi bylo hned vše jasný
Místo postavit se do latě
Čupnul si a spustil si gatě.
Pak na „hakoše“ se zahleděl
a bez rozpaků jim pověděl:
„Liebe Heren
Wie scheissen hier
Und dieses Papier
Für den Arsch benutzen wir“.
Pak vytřel si zadek klidně
A Němcům pravil vlídně:
„Was ist das denn für ein Mist
Wenn scheissen eine Straftat ist?“
A odešel pak vzorně
Se zbylými letáky v torně
A SS-áci se jen smáli
A kynuli nám ještě zdáli

Začátek podzimu uběhl relativně klidně, než započala operace „ARMAGEDDON“. Dne 22. listopadu 1943 byl Berlín po Essenu a Hamburku třetím velkoměstem, proti kterému se soustředil nápor spojenců. Útok byl proveden po setmění ve večerních hodinách a pokračoval v dalších útočných vlnách, až skoro do půlnoci toho dne. Část naší skupiny byla zasypaná v krytu kina „Am Zoo“ ve středu města. Prožili tehdy pravé peklo, ti 17ti až 20ti letí studenti.

Bylo jich tehdy v tom kině 7 z naší skupiny. Všichni se se

štěstím zachránili, především díky kázni a svornosti, které se z mezních situací naučili. Tak se také poznalo, kdo je kdo. Neměli štěstí s výběrem biografu pro ten večer. Vše napovídalo, že prožijí snad další večer v pohodě. Někteří dostali propustku, někteří riskovali a odešli dírou v plotě. Podařilo se jim sehnat vstupenky na tehdy nejkvalitnější a především odpočinkový film, barevně zfilmovanou vídeňskou operetku od Miloeckera „Beide Schwestern“. Byla velká mlha, takže se nedalo předpokládat, že je Amíci nebo Angláni navštíví, natož aby to v Berlíně tak rozsekali. Byl to tehdy největší plošný nálet více než 1200 „Létajících pevností“ čtyřmotorových bombardérů na Berlín, které byly naváděny novými koordinovanými radarovými systémy. Náměstí „Am Zoo“ bylo pojmenované podle nedaleké zoologické zahrady. Bylo to náměstí, opravdové centrum města, kde byly soustředěny nejvýznamnější divadla, kina a haly, a kde se sbíhalo šest hlavních bulvárů do středu města. Uprostřed náměstí stála velká katedrála, postavená v podivném „smíšeném“ slohu. Toto náměstí se stalo tehdy křížovatkou všech vln ničivého náletu při použití pum největšího kalibru, včetně použití nesmírného množství hořlavin, termitu a fosforu. Návštěvníci kina byli tehdy namačkáni v protileteckém krytu, vybudovaném pod sálem kina. Již při první vlně náletu, kdy vybuchlo několik těžkých pum poblíž kina, a podlaha krytu se rozhoupala jako při zemětřesení, vznikla panika mezi lidmi. Ta se zvyšovala každým výbuchem bomby. Největší hrůzu vzbuzoval hukot přibližujícího se svazu letadel nalétávajícího vždy v nových vlnách na cíl. Hlavní vchod do krytu byl podle silného nárazu na masivní ocelové dveře po třetí nebo čtvrté vlně beznadějně zasypan. Sál kina byl zapálen fosforem a vše v něm intenzivně hořelo. Skleněné kachličky ve stropě, kterými procházelo světlo z hořícího sálu, se již tavily. Nikdo to zatím nezpozoroval. Teplota v krytu stoupala. Různé dvojice byly do sebe křečovitě zaklesnuté, byl slyšet pláč, volání po mamince, nesrozumitelné, hysterické výkřiky, modlitby i proklínání „Amíků“.

Spolužák Ilja Dostálek, psychicky labilní, ale velmi iniciativní chlapec, nevydržel tehdy v tom krytě nečinné čekání na smrt, strhl ze stěny velký hasicí přístroj a snažil se s ním postoupit pod skleněné kachličky ve stropě krytu. Zavolali na něj: „Co blbneš, Iljo! Dávej bacha, ať to nespustíš!“



Přestávka na jednom z našich pracovišť.

Obr. 27.

V. Motal

Ilja začal hystericky vrískat: „Vy volí, nemůžeme čekat, až sem něco spadne, musíme být připraveni!“ Začal se tam motat, zakopl a při pádu nevědomě spustil hasicí přístroj. Začala vřava a zmatek znásobený třeskem dopadajících bomb těžkého kalibru v blízkosti kina a zemětřesením. Z přístroje pod tlakem stříkala hasicí kapalina. Směr stříku se nedal rozumně nastavit tak, aby nikoho Ilja nepostříkal. Kapalina se vždy od některé stěny, podlahy nebo stropu nepředvídaně odrážela. Mladí lidé se snažili před sprchou někam ukrýt a na chvíli zapomněli na hrůzy bombardování a na nebezpečí smrti. Někteří lidé tupě zírali a rezignovali. Nebezpečí pro Ilju byly „šarže“ na dovolené, zejména jeden důstojník SS. Ti stále hlasitěji a sprostěji Iljovi nadávali, emoce vzrůstaly až k výbuchu hysterie. Důstojník vytáhl z pouzdra pistoli, dral se k Iljovi a zaječel: „Ich muss den Kerl erschiessen!“. Jeho žena ho držela za ruku a opasek a bránila mu v postupu s výkřiky: „Franzi, nein, nein, nein, Franzi nein!“ Byly to scény napsané životem, lidmi, nacisty, ve výstižné, tragikomické až morbidní zkratce, které se naštěstí změnily téměř ve frašku, jak zachránit Ilju, změnit emoce a situaci v tom krytu. S výstřikem poslední kapky hasicího přístroje nastalo neobvyklé ticho. Nálet skončil v několika vteřinách, Ilja nabyl novou energii, vytrhl krompáč z držáků a začal jím bušit do zazděného otvoru nouzového východu. Další dva přátele přiskočili jako na povel k Iljovi, aby ho chránili svými těly před Franzim a pomohli mu vydlabat ze stěny nouzového východu nějaké cihly. Po vydlabání dvou cihel poznali, že se východem dá projít. „Es ist nicht verschuettet! Wir sind frei!“, zavolali směrem k lidem v krytu. Situace se rázem změnila. Lidé se začali radovat a jásat. Zbourání zdi a upravení východu bylo dílem několika minut. Z odsouzenec na smrt, Ilji, se stal v několika minutách hrdina. Pomáhal starším lidem ve východu a jeho přátelé je vyváděli dvorem domu do ulic města. Přednostně vypouštěli staré ženy, aby jim dav neublížil.

Slávek si vzpomíná na dvě osamělé ženy, zejména na jednu, která mu svým úsměvem a trpělivým klidným chováním připomínala rodinu. „Bitte, gnaedige Frau! Achtgeben auf den Strassen! Binden Sie Ihren Schal um den Kopf herum! Auf Wiedersehen!“ („Prosím, milostivá paní, dávejte pozor na ulicích, uvažte si svůj šál kolem hlavy. Na shlednou“), byla jeho slova, když se s touto paní loučil. Nepoznala, jaké je národnosti. „Sie sind Slawe, nicht war? („Vy jste Slovan, není-liž pravda?“), zašep-



Ruiny po Armageddonu.

Obr. 28.
J. Ziegler

tala a přešla k tykání, jako by mluvila se svým synem. „Wie heisst du den, Bube? Wie alt bist du? „Zu Hause nennen sie mich Slávek – achtzehn Jahre alt“ („Jak se jmenuješ, chlapče, a jak jsi stár?“), odpověděl s důrazem na „K“ ve svém jméně pro její porozumění. „Ja, ja, ach so jung und schon im Krieg! Du hast eine schoene Aussprache! Ich wünsche dir alles Gute – und Alles in Gesundheit überleben! Vielen Dank und auf Wiedersehen!“ („Ano, ano, tak mlád a už jsi ve válce. Máš dobrou výslovnost, přeji Ti všechno dobré a prožij vše ve zdraví. Moc ti děkuji a na shledanou“). Podívala se mu do tváře, vzala mu ruku na chvíli do dlaní a pomalu odcházela domů, pokud svůj domov ještě měla.

ZVERŠOVANÉ VZPOMÍNKY – MINULOSTI HODINKY

Dr. Ing. Adolf G. Pokorný, CSc.

Studente válečných dnů, neboj se velkoměsta
Do světa vede stará cesta, životem přes moře plamenů

Hoj studente, jaké máš vystrojení
Stojíš v „bílém“ stejnokroji
S rýčem či lopatou, divné zbroji
Na troskách továren, nemocnic, domů
Ani nevíš, jak jsi přišel k tomu
Maturitu života zde vykonáš
Po válce si na ta léta zastonáš
Modrá obloha a ztuhlé údy
Cecilienhaus nebyl pro múzy
Znám chemii, zde anatomii
Nemocnici s gynekologií
Když cítím pach těch, co nežijí
Tělo se v křečích na zemi svíjí
Jsem nekuřák, alkohol nepiji
Snad s humorem všechno přežiji.

Se sluncem jasu svitu
Vyjdu znaven z krytu
Kde květ jak růže sen
Pouhé trosky každý den.

Nečekané překvapení
A přece na tom nic není
K sanitě sám vyčleněný
Kde o bolest nouze není
Ale třeba ošetření
Pro věčný čas vzpomínání
Mám obraz s věnováním.

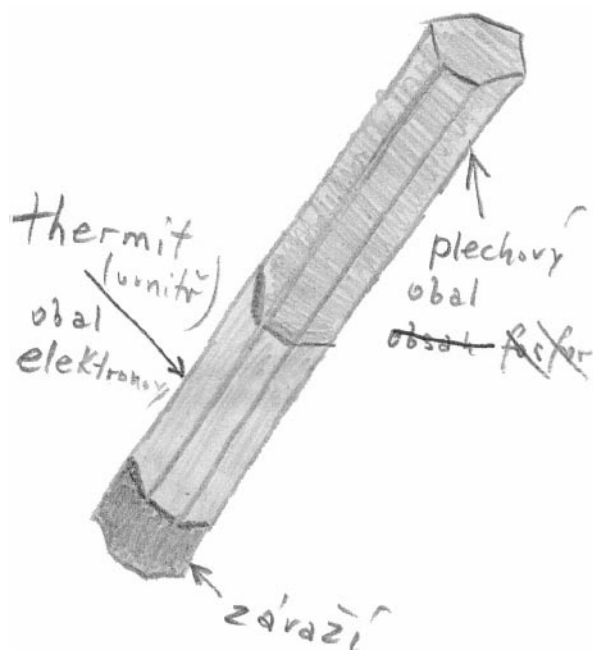


Poznáš ho? Nepoznáš! Vezl tě do špitlu a ty jsi měl horečku. Věnováno kamarádu saniťáku Adolfu Pokornému.
VL. Palán

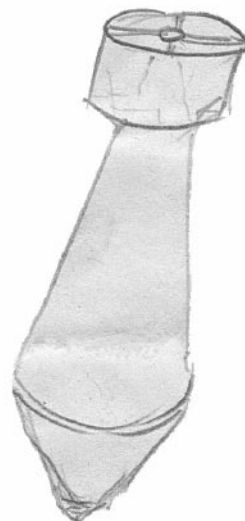
STRUČNÁ CHARAKTERISTIKA ZÁPALNÝCH BOMB Z VELKOPLOŠNÝCH NÁLETŮ

Hromadně použitá a velmi nebezpečná zápalná termitová bomba se nedala hasit vodou, ale dala se zneškodnit zasypáním pískem.

Tehdejší údajné složení zápalné fosforové bomby: bílý fosfor rozpuštěný v sirouhlíku, surová guma a palmitanové mýdlo rozpuštěné v naftě. Postřík lpěl na místě zásahu, hasil se vodou. Zasažené místo po oschnutí znovu hořelo. Po náletech dlouhodobě patrné noční světélkování rozvalin.



Anglická zápalná bomba kombinovaná.
Letadlo jich unese asi 1200 ks.



Obr. 29.
Anglická fosforová zápalná bomba.
Berlín, 1943.

VZPOMÍNKA

Ing. Miloslav Dočkal, Hradec Králové

1. SÁDLO

Když jsme odjížděli na Einsatz do Berlína, starostliví rodiče mi dali na přilepšenou sklenici sádla. Jako vesnický kluk jsem byl zvyklý žít se chlebem namazaným sádlem. Když jsme se ubytovali v Charlottenburgu v restauraci, jednou před večeří jsem si chleba tlustě namazal a šel jsem poprosit paní hostinskou o sůl a o sklenici piva (Halb und Halb). Když paní uviděla silnou vrstvu sádla na chlebě, nevěřícně se optala: „Das ist echtes Schmalz?!“ Když jsem jí to potvrdil, řekla: „Das habe ich schon lange nicht gesehen!“ A proto jsem prohodil: „Aber das ist bei uns ganz normal zu kaufen!“ a udivenou jsem ji nechal, aby to mohla vyprávět manželovi.

2. NEJMENŠÍ NÁLET

Rodiče mi někdy počátkem prosince za totálního nasazení poslali balík, který obsahoval především jídlo, abych prý si trochu vylepšil berlínskou stravu. Protože balíky nerozváželi, dostal jsem výzvu, abych si jej vyzvedl na poště v okrajové čtvrti. Nevím přesně, zda to bylo v Mariendorfu nebo Steglitz. Vyžádal jsem si volno a s použitím „U-bahn“ jsem se tam v pozdním odpoledni dostal.

Mezitím byl vyhlášen poplach, nálety v tuto dobu se běžně nekonaly, a proto jsem v parku zvědavě pokukoval, co se stane. Brzo na to se objevila na obloze dvě letadla, která kroužila nad Berlínem, a za chvíli se ozvala mohutná detonace. Pak letadla zmizela.

Po vyhlášení konce poplachu jsem si vyzvedl balík a vracel se na ubikaci ke kamarádům. Cestou jsem se dozvěděl, že svazkem bomb byl zasažen Ostbahnhof, důležitá křižovatka, odkud byly vypravovány vlaky především na východní frontu. Toto tříposchodové nádraží bylo prakticky vyřazeno z provozu. Přestože se jednalo o „malý“ nálet, který na obyvatele Berlína psychicky tolik nepůsobil jako „Grossterorangriff“, byl svými důsledky určitě velmi významný.

3. NEJVĚTŠÍ NÁLET

Bylo to 22. a 23. listopadu 1943, kdy proběhly hromadné nálety velkých svazů těžkých bombardovacích letadel na Berlín. S partou pěti kamarádů jsme se vypravili do velkého kina nedaleko nádraží ZOO v Charlottenburgu. Představení začalo v 17h. Dívali jsme se na film normálního zaměření – jméno si už nepamatuji. Asi po hodině promítání se na plátně objevil nápis oznamující Voralarm a vyzývající k opuštění kina a k odchodu do krytu. Nedaleký kryt byl betonový – krychle, na jejíchž střeše byly umístěny protiletadlové kanóny. Odešli jsme tam. Otřesy budovy a kanonáda potvrdily, že nálet probíhá. Trval asi 2 hodiny. Když odhoukali konec náletu a otevřeli bunkr, vyšli jsme ven a byli jsme zděšeni důkladností zkázy. Vše kolem hořelo, zápalné pumy, vyhořelé i celé, se považovaly na ulicích. Požár způsobil velké proudění vzduchu (vítr) a nepřetržitě bylo slyšet dodatečné výbuchy pum. V nedobré rozpoložení jsme se vydali hledat cestu k naší ubikaci. Žádná doprava nefungovala, a tak jsme šli středem ulice (Am Knie), po chodníku to nebylo možné, neboť všechny domy hořely. Když jsme ušli asi 1 km, ozvaly se znova sirény a ohlašovaly nový nálet. Protože nebylo kam se schovat, vydali jsme se zpět do bunkru, ze kterého jsme před chvílí odešli. Měli jsme štěstí, kryt se již zavíral a my jsme se ještě protáhli dovnitř. Strávili jsme tam opět asi 2 hodiny. Bunkr za náletu dostal zásah, přičemž byly zničeny kanóny i s obsluhou. Viděli jsme zmatek ve vojenské posádce, dopravu kanónů i pohyb nových posil výtahem nahoru. Jednalo se o mladé, asi 16–18 leté hochy. Po ukončení náletu jsme v okolí krytu viděli hlídky s puškami. Prý stříleli rozprchlou a vyděšenou dravou zvěř uniklou ze ZOO. O této události psali tehdy ve všech protektorátních novinách.

Procházel jsem úplně zničeným Charlottenburgem. Na ubikaci jsme se dostali až k ránu. Na nálety tohoto druhu se nedá zapomenout. Myslím, že bylo velké štěstí, že jsme je přečkali bez zranění, ale také bez psychických následků. Všichni příslušníci naší třídy tam prokázali velkou morální soudružnost a upevnilo se tím naše přátelství. Důkazem toho je, že i nyní, po více než šedesáti letech, se rádi scházíme a těšíme se na příští setkání.

Osvald Trávníček

V předstihu organizované nucené pracovní nasazení v Technische Nothilfe, jeho začátky jsou spjaty s posledními letními prázdninami v r. 1943. Jako absolventi 3. ročníku chemické průmyslovky jsme byli o prázdninách povoláni na ředitelství ZME Lidická 36, Brno (Západomoravské energetické závody). Shromáždění na tamějším dvoře nás po malých skupinkách rozdělili do různých továren ve městě Brně.

Kolega Otmar Cenek a já jsme byli přiděleni do Okresní správy ZME. Tato okresní správa, kromě úředníků, měla elektromontéry, kteří zajišťovali plynulou dodávku elektrického proudu v jednotlivých částech města. U dvou z těchto elektromontérů, pana Skýby a pana Halousky, jsme pracovali jako pomocní dělníci. Oba pečovali o Bystrc, Kníničky a Ořešín. Práce spočívaly v opravách nahlášených závad na přípojkách elektrického vedení, ve zhotovování nových přípojek, v kontrole trafostanic. Také jsme prováděli odečty elektroměrů. V takto neobvyklém způsobu trávení prázdnin jsme se dočkali jejich konce.

Nástup 3. září 1943 do IV. ročníku chemické průmyslovky se však stal něčím, co nezažil žádný student před námi a doufejme, že už nikdy nezažije ani po nás. Do třídy vstoupil náš třídní profesor Ing. Vladimír Körbler. Tento pan profesor, vždy žoviální, zářící optimismem, přišel naprosto psychicky vyčerpaný, aby nám oznámil, že školní rok pro nás začíná fyzickým odvodem u TN a odjezdem do Říše. Po odvodu u Schutzpolizei měly události rychlý spád. Několik hodin pořádného výcviku na dvoře mýdlárny Cejl a 6. září odjezd z Brna do Prahy, převlek do pracovního mundúru a 9. září příjezd do Berlína.

Bombardování Berlína bylo noční a pravidelné ve 24 hodinovém cyklu. Z počátku pobytu v Berlíně jsme se vzrušeně dohadovali, jak dlouho nás budou v Berlíně držet. Největší optimisté tvrdili, že šest neděl. Reálně uvažující pak pobyt odhadovali na půl roku. Pro mne osobně byl každý den neskutečně dlouhý, byl jsem plný stesku a také strachu.

Po uplynutí 6 týdnů se optimisté pomalu přikláněli ke smutné realitě. Toto výročí 6 týdnů bylo orámováno fasováním koňaku, který zklamání ze špatného tipování dal patřičný ráz. Bylo to pití z velkého žalu a zklamání nad krutostí reality

V této době bylo hlavní nasazení soustředěno do podniku Kabelwerke, který se po vybombardování připravoval na částečný provoz. Připomínám to proto, že naproti přes silnici stála pošta. Jeden den jsem poskládal špinavé osobní prádlo, dal do krabice, zabalil a odnesl na tuto poštu, abych ho poslal domů. Moji činnost zpozoroval J. Šmídek a požádal mne o odeslání jeho balíku, který také posílal domů. Balík měl však v Kabelwerke. Anž bych uvažoval o komplikacích, slíbil jsem mu to. Byla to přece jedna cesta. Stalo se však něco, s čím jsem nepočítal. Do káblovky jsem se bez problémů dostal, ale zpět jsem se vracel se dvěma a stal jsem se tak objektem sledování strážného. Vůbec jsem nedbal na jeho volání a mířil si to na poštu. Tam mě doběhl a tázal se, co mám v balících. Tu jsem dostal vnuknutí a duchapřítomně řekl, že „schmutzige Wäsche“. On na to, abych balík rozdělal. Skutečně uviděl a ucítil špinavé prádlo. Zavelel zapakovat, což jsem neprodleně učinil a oba balíky jsem šťastně odeslal. Šmídek tam měl nepromokavou látku, která se v káblovice vyráběla pro důstojníky Wehrmachtu na pláště. Této látky zde byly stovky štuček. Byly jen na okraji ohořelé. To se však nožem odřízlo a jinak byla látka v pořádku. Neuvážená akce byla v tom, že na každém

kroku byly vylepeny plakáty „Drancování se trestá smrtí“. Nevím, nevím, co by se stalo, kdybych místo špinavého prádla rozbil Šmídův balík.

Atmosféra těchto plakátů, trosky po bombardování vytvářely v nás pocit křivdy a bezprávi. V té době jsme byli většinou nezletilí mladí lidé (plnoletost byla až v 21 letech), kteří trpěli jen proto, že jsou Češi.

BERLÍNSKÁ EPISODA 1943–1944

Vzpomínka Ing. Jaroslava Sojky (1924)

Po pěkných prázdninách v roce 1943 při nástupu do školy nepříjemné překvapení – místo studia nasazení na práci do tzv. Říše. Zběžná lékařská prohlídka, registrace na pracovním úřadě, druhý den večer odjezd zhruba tisícovky studentů brněnských průmyslových škol zvláštním vlakem do Prahy. V jedné z vinohradských škol jsme odevzdali civilní oblečení, dostali jsme pracovní uniformy organizace Technische Nothilfe – Technická nouzová pomoc. Večer odjíždíme z Prahy s neznámým cílovým určením. Jedeme směrem na Ústí nad Labem, ráno se probouzíme v Drážďanech. K večeru odjíždíme směrem Riesa, Falkenberg, Luckenwalde. Cíl se nám stává zřetelnějším, zdá se, že směřujeme do Berlína. Na trati pracují ruští zajatci, vyhazujeme jim z oken vlaku zbytky svých potravních výslužek z domova. Ráno se probouzíme v Berlíně, jsme ubytováni ve škole v městské části Wilmersdorf v jihozápadní části města. Domov nám připomínají názvy Prager Platz, Nachodstrasse – Pražské náměstí, Náchodská ulice. V příštích dnech kopeme spolu s krátkodobě nasazenými berlínskými úředníky kryty v berlínských parcích. Technische Nothilfe je polovojenská organizace. Našimi veliteli jsou přestárlí poddůstojníci německé armády. Naši výstrojí jsou rýče a lopaty. Musíme se seznámit s německými pořadovými povely, na pracoviště pochodujeme v útvaru. Strava je jako ve vojenské kuchyni, velmi často tzv. eintopf – jídlo z jednoho hrnce. Podle našeho názoru za mnoho nestojí. Naše pracovní zařazení – vyprošťujeme mrtvé z vybombardovaného podzemního krytu nemocnice Cecillienhaus ve čtvrti Charlottenburg. Okolí je provázeno velmi nepříjemným nasládlým pachem z mrtvých těl. Někteří z nás se zbavují této nepříjemné práce cigaretovou úplatou kamarádovi, který tuto práci lépe snáší. Podobnou prací bylo vyhledání mrtvých těl v částečně zřícených nebo vyhořelých místnostech.

Stěhujeme se, jsme ubytováni v Charlottenburgu v západním Berlíně, nejprve v tanečním sále restaurace u vodárenské věže, později ve škole na ulici Kaiserin Augusta Allee (alej císařovny Augusty). Máme nové pracovní nasazení, vyklízíme vyhořelou továrnu na elektrické kabely. Naše výkony nebyly asi příliš uspokojivé, koncem října nás vystřídali italští zajatci „Badogliovci“, vojáci, kteří uposlechli rozkazy generála Badoglia a složili zbraně podle dohody se západními spojenci. Koncem léta a začátkem podzimu 1943 se nám Berlín nejevil jako město příliš poškozené nálety. Městská doprava fungovala, z berlínského střediska Alexander Platz a Kurfürstendamm byla plná života. V době svého volna o nedělních odpoledních jsme se mohli seznámit s pamětihodnostmi Berlína – s třídou Unter Linden, Braniborskou bránou, královským zámkem, berlínskou radnicí, rozhlasovou věží, s berlínskou zoologickou zahradou, se středisky, kde se scházeli nuceně nasazení – restaurace „Na Slamníku“ podle Haška. Zvrat nastal koncem listopadu 1943, kdy letectvo provedlo těžké noční nálety na Berlín. Městská dopravní síť byla výrazně narušena. V některých čtvrtích zbyly jenom ulice vybombardovaných a vyhořelých domů, tvořených obvodovými zdmi

a stavební sutí, vymezující úzký volný pruh uprostřed vozovky. My jsme přežili se štěstím, zatímco později obytné bloky v naší ulici hořely, v naší škole hořel pouze asfalt na nádrži.

Přichází další stěhování, tentokrát na severovýchodní okraj Berlína, opět tělocvična školy, opět velké štěstí při náletu. Koncem prosince asi 300m od naší školy spadla těžká bomba, vzniklý kráter měl průměr asi 10m, hloubku asi 5m. Štěstí měla i naše skupina pozorovatelů nočních náletů, nechoďících do krytu. Jeden z nich byl „škrábnut“ tak, že zimák měl roztržený až na kůži na těle. Někteří z nás pracovali jako spojaři, spojovali jednotlivé kryty v obytných domech telefonním vedením.

V polovině ledna 1944 přicházejí dobré zprávy z domova, že naše nasazení bude zrušeno a vrátíme se domů. Koncem ledna 1944 opouštíme jednoho rána těžce poškozený Berlín směrem na Drážďany a Prahu. V Drážďanech nás provází jekot sirén, ohlašující letecký nálet. Bez úhony však projíždíme tímto železničním uzlem, druhý den jsme v Praze. Vracíme svoji výzbroj. V noci téhož dne přijíždíme do Brna. V mysli nám zůstává trvalá vzpomínka na hrůzy války.

PEČENÁ KACHNA

MUDr. Jiří Soška, CSc.

V té době jsme bydleli ve školní budově v Charlottenburgu na Kaiserin-Augusta Allee. Dne 22. listopadu jsem po příchodu z práce dostal poštovní balík z domova. V něm, kromě obvyklého čistého prádla na výměnu, bylo překvapení: v zavařovací sklenici byly v kačením sádle zavařeny stehna a křídla pečené kachny. Úplný zázrak v té době nedostatku potravin. Těšil jsem se, jak si dám každý den kousek té pochoutky, kamarádi si ze mě utahovali: „Sežer to hned, v noci bude nálet, přijdeš o to!“ S náletem se mně to nezdálo tak žhavé, tak jsem kachnu pečlivě uložil a šli jsme spát. Sotva jsme usnuli, rozhoukaly se sirény a už jsme se hnali do betonového krytu pod budovou. Nálet přišel, jeden z nejtěžších, jaké jsme kdy zažili. Země se pod výbuchy bomb houpala jako při zemětřesení, světlo zhaslo, ženy se modlily nebo plakaly, muži tiše čekali, jestli to přežijeme. Když jsme konečně vyšli z krytu, místo noční tmy bylo venku šokující intenzivní žluté světlo rozsáhlých požárů na všech stranách. Hořela i školní tělocvična na druhé straně dvora. Náš německý velitel jen řekl: „Běžte ven a pomáhejte, kde můžete“. Pomáhat se moc nedalo, všechno hořelo a zdi hořících budov se řítily do plamenů. Ale několik kamarádů narazilo na místo, kde východ z hořícího domu byl zavalen troskami a obyvatelé volali o pomoc. Podařilo se jim ohrožené civilisty dostat ven a zachránit. Šel jsem s několika kamarády dál prozkoumat situaci, volili jsme cestu řídké zástavby, kde požáry dovolovaly projít. Došli jsme až ke Sprévě, na řece hořela loď. Kus dál hořela tramvaj. Domy hořely všechny. Pod našimi botami vyskakovaly plamínky doutnajícího fosforu. Náš dům zůstal nepoškozen jediný v celé oblasti, nezasáhla nás žádná trhavá bomba. Několik malých zápalných bomb dopadlo na půdu a příslušníci Luftschutzu je pískem uhasili. Vrátili jsme se na ubikaci. Vyhrabal jsem sklenici se zavařenou kachnou, vylezl nahoru na půdu a odtud na střechu a sedl jsem si na plošinku vedle komína. Teď jsem se konečně pustil do té kachny. Blaho! Hlavní město nepříteli v plamenech, zkáza a požár všude, kam jsem dohlédl, řítící se budovy, a já přežil a cpu se pečenou kachnou, až mně sádlo teče po bradě, a je mně svrchovaně dobře. V životě jsem si tak nepochutnal.

BERLÍNSKÉ VTEŘINKY

Vladimír Motal, Lála (1920–2003). Válečný dokumentátor nuceného nasazení studentů, autor mnoha fotografií.

Tenkrát momenty
dneska dokumenty
trosky a plameny
navěky záznamy

P.S. Pravda na konec:
pravda a bolest
dobou se mění
v úsměv, štěstí, zapomnění



Obr. 30.

Pamětní deska na české občany deportované ve válečných letech na nucené práce. Deska je umístěna v hale Hlavního nádraží v Brně.

VI. ZÁVĚR

JAK KNIHA VZNIKALA A VZNIKLA

V roce 2003 jsem se poprvé setkal s lidmi, kteří byli nuceně nasazení na práci ve třetí říši v době 2. světové války. V tomto roce město Stuttgart přišlo s velmi velkorysou nabídkou věnovat peněžní dar městu Brnu pro bývalé nuceně nasazené. Jednalo se o částku 500.000 DM (v přepočtu asi 8 milionů korun). Peníze nebylo možno použít na vyplacení finančních náhrad (finanční náhrady získali bývalí nuceně nasazení od německého státu jen několik let předtím). V tomto okamžiku do celého projektu vstoupil Odbor sociální péče Magistrátu města Brna. Před námi se objevila příležitost uspořádat rozmanité aktivity pro seniory. Zjistili jsme, že se v Brně jedná asi o 1200 osob, bývalých nuceně nasazených. Byli jsme si vědomi, že se jedná o veliký, náročný a několikaletý projekt.

Věřím, že jsem ve Vás předcházejícími informacemi vzbudil zvědavost, co jsme s penězi udělali a jak souvisí s touto knihou. Pokusím se jen ve stručnosti nastínit příklad některých akcí, vše není možné vypočítat a ani to není pro tuto knihu podstatné.

Opravili jsme vnitřní prostory a park dvou zařízení – Domova důchodců na Kociánce a Domova penzionu pro důchodce v Brně – Bystřci. Tato část byla organizačně vcelku jednoduchá. Mnohem náročnější byla organizace akcí pro bývalé nuceně nasazené. Financovali jsme seniorům vzpomínková setkávání v menších skupinkách podle místa nasazení. Atmosféra na nich byla opravdu úžasně kamarádká, některé skupiny vzpomínaly a také hleděly do budoucna. Někteří k tomu přidávali písničky, fotografování a potěšení se ze společných akcí nebralo konce.

Finančně nejnáročnější byly určité zájezdy. Organizovali jsme každoročně alespoň 6 zájezdů, většinou po zajímavých místech České republiky. Podařilo se nám vyslat i skupinu bývalých nuceně nasazených do Stuttgartu, kde se setkali s představiteli města i mladou generací. Naši senioři měli možnost si o době před asi 60lety popovídat, podívat se na veliké změny, ke kterým došlo od doby, kdy byli v Německu naposledy. V neposlední řadě měli příležitost osobně poděkovat paní místostarostce Gabrielle Müller – Trimbusch, která měla na finančním daru veliký osobní podíl.

Seniory velmi oblíbené byly kulturní akce – koncerty, divadla, setkávání se zajímavým programem.

Už jsem popsal mnoho aktivit z průběhu tří let a stále nikde ani slovo o knize vzpomínek.

Všechny aktivity výše popsané byly dosti „konzumní“, jak se občas vyjádřili někteří představitelé Svazu nuceně nasazených (SNN). Znamenalo to, že by někteří aktivní členové rádi zanechali nějakou vzpomínku na prožitá těžká léta i jako memento pro mladší generaci. Kromě úpravy pamětní desky na brněnském Hlavním nádraží jsme uspořádali v Brně výstavu, kterou zhlédlo přes 1000 lidí, převážně mladší generace a studentů.

Pro zachování nějakých historických pamětí to však bylo stále málo. A tak padlo rozhodnutí připravit knihu. Jako realizátor celého projektu jsem sám netušil, jaký si na sebe беру bič. Do celého asi čtyřletého období zasahovalo tolik změn, jako snad za celé šedesátileté období ne. Změny a zrušení celorepublikového Svazu nuceně nasazených. Později, po rozpadu celorepublikového Svazu nuceně nasazených, vzniklo aktivní Sdružení nuceně nasazených v Brně, do naší činnosti bohužel zasahovala také úmrtí bývalých nuceně nasazených.

Již dříve existovala myšlenka na vydání nějaké knihy. Neměli jsme však dostatek materiálu.

Tehdejší předseda SNN, MUDr. Jan Vojta, slíbil napsání osobních vzpomínek, které by bylo možné vydat jako součást připravované knihy. Již na začátku realizace celého projektu jsme oslovili všechny bývalé nuceně nasazené a poprosili je o materiály, fotografie, vzpomínky. Moc materiálu jsme však nezískali. Často jsme slyšeli, že už něco vyhodili, něco věnovali na dřívější výstavy apod. Z doručených archiválií byly některé pro knižní vydání nepoužitelné, některé pro knihu nevhodné jsme použili na výstavu.

Poté došlo k události, která zcela změnila naše plány. Pan Jan Vojta zemřel na konci roku 2004 a původně uvažovaný základ knihy nebyl...

Měli jsme dvě možnosti – buď knihu nevydat, nebo se pustit znovu do shánění materiálu, a to ještě mnohem intenzivněji. Hodně jsme zvažovali, krátil se čas realizace celého projektu, ale také ubývaly peníze na projekt určené. Po dlouhém rozhodování jsme zvolili asi nejobtížnější variantu – získat jiné než původně uvažované a slíbené materiály a ještě se pokusit na vydání knihy získat peníze s pomocí Nadačního fondu Domovy potřebných.

Obojí se povedlo. Vznikla pracovní skupina zvaná „Kniha“, kterou tvořilo asi 10 lidí. V této době jsme měli také veliké štěstí, že jsme objevili dva studenty, Lukáše Vaverku a Michala Víta, kteří téma nucených prací zpracovávali v rámci středoškolské odborné činnosti. Stali se tak členy skupiny a jejich dílo si můžete přečíst v úvodu knihy jako vstupní historický úvod do celého období.

Výběr materiálu – jak jsme si původně plánovali – se nakonec neuskutečnil, nebylo ho tolik, abychom si vybírat mohli. Autorů bylo mnoho a někteří napsali třeba jen několik stránek. Za vše jsme byli rádi. Všechny materiály jsme získali ručně psané a bylo je potřeba vyluštit a přepsat. Některé byly psány jiným slohem, češtinou běžnou před 60 a více lety, rozhodovali jsme, zda je upravovat do soudobé češtiny nebo nechat v původní podobě. Také jsme často řešili problémy se sjednocením příspěvků. Nakonec jsme se rozhodli nechat příspěvky co nejvíce podobné originálu a nezasahovat do nich. Tato podoba příspěvků podle našeho názoru dělá výpověď mnohem plastičtější, různorodější než sjednocení příspěvků do unifikované podoby.

Pro mne samotného bylo velmi podnětné se setkávat s lidmi ve věku kolem 80 let, kteří kolem sebe šířili úžasnou pracovní atmosféru. Obdivoval jsem jejich vitalitu, aktivitu i nápady na činnost, jejich družnost a soudržnost, kamarádství, které vydrželo a přečkalo všechny těžkosti i po tolika letech.

Kniha byla zamýšlena především pro mladé generace, která již tuto dobu nepamatuje jako memento v rámci „paměti národa“. I když v současné době (jak doufáme) je již po šedesáti letech zcela odlišná politická situace, věříme, že si knihu s chutí přečtete a pomůže Vám alespoň trochu v orientaci v tehdejší těžké době okupace republiky za 2. světové války.

V Brně dne 30. listopadu 2006.

Mgr. Lubomír Pelech

VII. SEZNAM VYOBRAZENÍ A TABULEK

Str:

Tabulky:

Tabulka 1.: Přehled normiberských sjezdů NSDAP v letech 1933 až 1939 resp. 1938.	13
Tabulka 2.: Inflace říšské marky vůči americkému dolaru od počátku 1. světové války do reformu 1923.	17
Tabulka 3.: Podíl jednotlivých ročníků v členské základně Svazu nuceně nasazených.	28
Tabulka 4.: Odškodnění vyplácené nadací Erinnerung, Verantwortung und Zukunft.	29
Tabulka 5.: Odškodnění vyplácené SRN v letech 1990–1998 na základě spolkové legislativy.	30
Tabulka 6.: Počet příjemců odškodnění v České republice podle kategorií.	30

Vyobrazení:

Obr. 1.: Leták.	41
Obr. 2.: Naše místnost č. 4 v baráku č. 30.	46
Obr. 3.: Můj průkaz do závodu.	47
Obr. 4.: Kolegové přišli právě ze směny.	48
Obr. 5.: Ukrajinské dívky uklízející jednou týdně lág, zcela napravo Šura z Chersonu, uprostřed autor.	60
Obr. 6.: Siesta z dívkou z Ukrajiny.	66
Obr. 7.: Panoráma železáren, v pozadí Eisenerzské Alpy.	71
Obr. 8.: Autor – z výletu k Leopold Steinersee.	72
Obr. 9.: Autor se štěňátkem, které si vezl spolubydlící do protektorátu.	74
Obr. 10.: Leták.	81
Obr. 11.: Cvičení na visutém žebříku, Hamburg (květen 1943).	90
Obr. 12.: 1. četa LSPOl v Hamburgu (květen 1943).	91
Obr. 13.: 2. četa LSPOl v Hamburgu (květen 1943).	91
Obr. 14.: Příkazovací výměr.	93
Obr. 15.: Fotografie při příchodu na lág – je chladno, ještě se smějeme, přišli nám na pomoc naši krajané, aby nás připravili na situace, které přijdou později. Byli jsme v poslední řadě.	94
Obr. 16.: Upozornění pro neomluvenou nepřítomnost.	95
Obr. 17.: Dřevěný barák velitelství lág, zápalné bomby způsobily požár, zůstal jen komín, drobné postavy prohlížející spáleniště.	97
Obr. 18.: Dřevěný barák č. 14 Brunn zasažený tříštivými bombami pohled zvenčí, tábor Steyer-Deiml Puch.	97
Obr. 19.: Děravé stěny střepinami bomb, které zabíjely bydlící.	98
Obr. 20.: Nepořádek ve světnici, rozbité postele, poničené věci.	98
Obr. 21.: Hromadný pohřeb obětí z tábora Steyer-Deiml Puch na dřevěném křížku je dobře čitelné „Johan Jelínek“. Byl to rodák z Brna.	99
Obr. 22.: Hromadný pohřeb zabitých kamarádů na centrálním hřbitově Graz-Steyrmark.	99

Str:

Obr. 23.: Boj proti požárům je marný.	113
Obr. 24.: Třída chemiků před odvodem do TN.	114
Obr. 25.: Skupina odvedenců na cestě do Berlína (Dražďany).	115
Obr. 26.: Naše první pracoviště v Berlíně.	116
Obr. 27.: Přestávka na jednom z našich pracovišť.	119
Obr. 28.: Ruiny po Armageddonu.	120
Obr. 29.: Anglická zápalná bomba kombinovaná, anglická fosforová zápalná bomba, Berlín, 1943.	122
Obr. 30.: Pamětní deska na české občany deportované ve válečných letech na nucené práce.	127

TOTALNÍ NESAŽENÍ

HISTORIE, KTERÁ BY NEMĚLA BÝT ZAPOMENUTA
VZPOMÍNKY TĚCH, KTEŘÍ TO PROŽILI. 60 LET POTÉ

KOLEKTIV AUTORŮ

Vydal Magistrát města Brna | Odbor sociální péče
Koliště 19 | informace@brno.cz | www.bрно.cz
Brno 2006



REDAKTOR

Mgr. Lubomír Pelech

TECHNICKÝ REDAKTOR

David Kala

Fotografie ze soukromých archivů pánů:

Ing. Jana Adama, Oldřicha Bártka, Ing. Arch. Vladimíra Matouška, CSc.,
Vladimíra Motala, Dr. Ing. Adolfa G. Pokorného, CSc.

[illegible]

Pril. pr. Spec.
jako obykle
jako před rokem byli
jako města před hal
jako nauze zručen
mnoho propriu a zel
nabaven. Před z před
du chvilu nři. Ani kol
nabavenku vnoce v po
jako rovine troctory o
stane rakoviti a z pohor
broci le komečnu vti
troučnu vrtučku jnu
všim spotkjem spmčtlu
vprdiel k mnu do lág
vnt a odstavost mmeck
ministe fab i mnu
- vtečny zas chočime
kannučky jnu jiz deono
kmeitni maji zas
jako z přičl jvy'ka
jnu chvli naručili na